

- ◆ NOGEL MÓNICA: Vendégszerkesztői előszó: Hajtóvadászat a tények után
- ◆ PÁDÁR ZSOLT: A szakértő és a gondolkodás – A forenzikus megismerés egyik lehetséges útja
- ◆ KOVÁCS GÁBOR: A kognitív torzítás veszélyei a szakértői véleményalkotásban
- ◆ NOGEL MÓNICA: A kriminalisztikai célú DNS-fenotipizálás jogi kihívásai Magyarországon
- ◆ HERKE CSONGOR: A börtöntűrő képesség szakértői vizsgálata
- ◆ FEJES ATTILA: Az igazságügyi hangtechnikai szakértői vélemény hitelt érdemlőségének egyes kérdései
- ◆ ERDÉLYI KATALIN: Az írásszakértői vélemények relevanciája Magyarországon
- ◆ HÁROMSZÉKI BENCE: Recenzió a Kriminalisztika könyvről

GYŐR

JOG- ÉS POLITIKATUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Szerényi Gábor, Stúdió éjjel

TARTALOM

- 3 NOGEL MÓNICA: Vendégszerkesztői előszó: Hajtóvadászat a tények után
- 7 PÁDÁR ZSOLT: A szakértő és a gondolkodás – A forenzikus megismerés egyik lehetséges útja
- 25 KOVÁCS GÁBOR: A kognitív torzítás veszélyei a szakértői véleményalkotásban
- 45 NOGEL MÓNICA: A kriminalisztikai célú DNS-fenotipizálás jogi kihívásai Magyarországon
- 67 HERKE CSONGOR: A büntőtűrő képesség szakértői vizsgálata
- 91 FEJES ATTILA: Az igazságügyi hangtechnikai szakértői vélemény hitelt érdemlőségének egyes kérdései
- 103 ERDÉLYI KATALIN: Az írásszakértői vélemények relevanciája Magyarországon
- 123 HÁROMSZÉKI BENCE: Recenzió a Kriminalisztika könyvről

E számunkat Szerényi Gábor rajzai díszítik.

Jelen kiadás az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

- *A Széchenyi István Egyetem
Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos kiadványa / Győr*

- Szerkesztőbizottság elnöke és főszerkesztő | BIHARI MIHÁLY
- Szerkesztőbizottság elnökhelyettese | RÉVÉSZ T. MIHÁLY
- Szerkesztőbizottság | CS. KISS LAJOS | DARÁK PÉTER
GYURITA RITA | FAZEKAS JUDIT | JOSEF KOTÁSEK | KISS LÁSZLÓ
LAMM VANDA | LENKOVICS BARNABÁS | LÉVAY MIKLÓS
KOVÁCS GÁBOR | KUKORELLI ISTVÁN | MARIA PATAKYOVÁ
PATYI ANDRÁS | SMUK PÉTER | SULYOK GÁBOR | **SZALAY GYULA**
SZIGETI PÉTER | TAKÁCS PÉTER | TORMA ANDRÁS
VARGA ZS. ANDRÁS | VEREBÉLYI IMRE
- Vendégszerkesztő | NOGEL MÓNIKA
- Szerkesztők | DELI GERGELY | SZOBOSZLAI-KISS KATALIN
- Idegen nyelvű szövegek ellenőrzése | HONTVÁRI TAMÁS
- Olvasószerkesztő | NÉMETH RICHÁRD
- Az alapító képviselője | SMUK PÉTER

Megjelenik | 3 havonta

Felelős kiadó | Universitas-Győr Nonprofit Kft. ügyvezetője

Terjesztő | Universitas-Győr Nonprofit Kft.

Levélcím | 9026 Győr, Egyetem tér 1.

Online szerkesztő | Nagy Zoltán

Műszaki és grafikai tördelés | Takács Anita

Nyomdai munkálatok | Palatia Nyomda

ISSN | 2060-4580

Vendégszerkesztői előszó: Hajtóvadászat a tények után

„Ha a tudományt zárt birodalomnak tekintjük, amely túlságosan elvont és bonyolult ahhoz, hogy az átlagember megérthesse, akkor a helytelen alkalmazás veszélyei nagyobbak. Ha viszont a széles közvélemény érdeklődik a tudományok iránt és törődik az eredményekkel - ha a természet-tudomány szépségét és társadalmi következményeit is sokkal gyakrabban tárgyaljuk az iskolákban éppúgy, mint a médiában vagy éppen az ebédlőasztalnál, akkor sokkal kedvezőbbek lesznek az esélyeink, hogy megtudjuk, milyen valójában a világunk. Ezzel együtt a siker reményében próbálkozhatunk, hogy a magunk javára jobbá tegyük.”

Carl Sagan

A Jog–Állam–Politika hasábjain legutóbb 2017-ben jelent meg olyan lapszám, ahol a tanulmányok többsége a kriminalisztika, illetve a szakértői bizonyítás egyes speciális kérdéseivel foglalkozott.^[1] A tudomány halad, és a jog is változik. Az elmúlt öt évben szemtanúi lehettünk a büntető igazságszolgáltatást is befolyásoló tudományos felfedezéseknek, gyarapodott a nemzetközi és hazai szakirodalom, és számos jogszabályváltozásra is sor került – gondoljunk csak az új büntetőeljárás törvény hatályba lépésére.^[2] Kollégáimmal úgy gondoltuk, megérett az idő arra, hogy egy tematikus számban ismertessük azokat az aktuális, bűnüldözést és büntető igazságszolgáltatást érintő kérdéseket, amelyekkel az elmúlt időszakban intenzíven foglalkoztunk. A tematikus szám tartalmának összeállításakor szempont volt, hogy érintse általánosságban a forenzikus gondolkodás kérdéskörét, de egy-egy kérdésben mélyebb, speciális szakterületi kérdésekre is leásson. Valamennyi cikkben közös, hogy a bűnügyi tudományok és a büntetőeljárások számára létfontosságú tényeket, azok megismeréséhez vezető utat vizsgálják.

Az első két tanulmány a forenzikus megismerésről, a forenzikus területen dolgozó szakemberek komplex gondolkodásáról szól. Pádár Zsolt *A szakértő és a gondolkodás – a forenzikus megismerés egyik lehetséges útja*^[3] című tanulmányában azt vizsgálja, miben különbözik a szakértői gondolkodás a hétköznapi gondolkodástól, milyen speciális kihívások jellemzik a forenzikus területen dolgozó szakembereket, miközben a „nem tudástól a tudásig” vezető utat végigjárják a bizonyítás során. Szorosan kapcsolódik a témához Kovács Gábor *A kognitív tor-*

[1] Jog–Állam–Politika, 2017/1. sz.

[2] 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról.

[3] Pádár, 2022.

zítás veszélyei a szakértői véleményalkotásban^[4] című tanulmánya. A közlemény az emberi döntéshozatalt befolyásoló, torzító hatásokat és azok következményeit veszi sorra. A témakör általános bemutatásán túl a szerző az egyes kriminálisztikai szakterületeket érintő – többségében magyar nyelven eddig még meg nem jelent – nemzetközi kutatások eredményeit is ismerteti.

Saját tanulmányom *A kriminalisztikai célú DNS-fenotipizálás jogi kihívásai Magyarországon* címet viseli.^[5] A tanulmányban ismertetem a bűnügyi célú DNS-fenotipizálás mibenlétét, felvázolom az alkalmazása mellett és ellene szóló érveket, bemutatom a téma szempontjából releváns hazai jogi környezetet és javaslatot teszek annak módosítására.

A kifejezetten szakértői bizonyítással, azon belül is egyes speciális szakterületeket érintő kérdésekkel foglalkozó írások közül a tematikus számban három tanulmány kapott helyet. Herke Csongor *A börtöntűrő képesség szakértői vizsgálata*^[6] című munkája a büntetés végrehajtásának elhalasztásával, azon belül is az egészségügyi okból történő hosszabb tartamú szabadságvesztés elhalasztására irányuló halasztás kérdésével foglalkozik, különös figyelmet fordítva arra, milyen szerepe van e körben az igazságügyi szakértői bizonyításnak. Fejes Attila *Az igazságügyi hangtechnikai szakértői vélemény hitelt érdemlőségének egyes kérdései*^[7] című tanulmányában a hangtechnikai szakterületen előterjesztett szakvélemények hitelt érdemlőségi kritériumait vizsgálja, valós bírósági ügyek fényében. Erdélyi Katalin *Az írásszakértői vélemények relevanciája Magyarországon*^[8] című tanulmánya hazai ítéletek alapján vizsgálja meg azokat a kritériumokat, amelyek a jövőben hozzájárulhatnak az írásszakértői vélemények hitelt érdemlősége szempontrendszerének kimunkálásához.

2022-ben, a Ludovika Egyetemi Kiadó gondozásában jelent meg az új Kriminálisztika könyv.^[9] A könyv Háromszéki Bence által jegyzett *recenziója*^[10] véleményünk szerint megfelelően illeszkedik tematikus számunkba.

Reményeink szerint sikerült érdekes, hasznos, új tudományos ismeretekkel gazdagítanunk a bűnügyi tudományokkal foglalkozó szakirodalmat. A tematikus szám tanulmányait ajánljuk a forenzikus területen dolgozó szakembereknek, jogászoknak és a kriminalisztika iránt érdeklődő szélesebb közönségnek is.

[4] Kovács, 2022.

[5] Nogel, 2022.

[6] Herke, 2022.

[7] Fejes, 2022.

[8] Erdélyi, 2022.

[9] Fenyvesi – Herke – Tremmel, 2022.

[10] Háromszéki, 2022.

A tanulmányok elkészítésére és a Jog–Állam–Politika 2022/3. számának megjelenésére az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében került sor.

Nogel Mónika
vendégszerkesztő

HIVATKOZÁSOK JEGYZÉKE

- Pádár Zsolt (2022): A szakértő és a gondolkodás – a forenzikus megismerés egyik lehetséges útja. In: *Jog–Állam–Politika*. 2022/3. sz.
- Kovács Gábor (2022): A kognitív torzítás veszélyei a szakértői véleményalkotásban. In: *Jog–Állam–Politika*. 2022/3. sz.
- Nogel Mónika (2022): A kriminalisztikai célú DNS-fenotipizálás jogi kihívásai Magyarországon. In: *Jog–Állam–Politika*. 2022/3. sz.
- Herke Csongor (2022): A börtöntűró képesség szakértői vizsgálata. In: *Jog–Állam–Politika*. 2022/3. sz.
- Fejes Attila (2022): Az igazságügyi hangtechnikai szakértői vélemény hitelt érdemlőségének egyes kérdései. In: *Jog–Állam–Politika*. 2022/3. sz.
- Erdélyi Katalin (2022): Az írásszakértői vélemények relevanciája Magyarországon. In: *Jog–Állam–Politika*. 2022/3. sz.
- Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián (szerk.) (2022): *Kriminalisztika*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Háromszéki Bence (2022): Recenzió a *Kriminalisztika* könyvről. In: *Jog–Állam–Politika*. 2022/3. sz.

Szerényi Gábor, *Kozmosz arány*

A szakértő és a gondolkodás – A forenzikus megismerés egyik lehetséges útja

“A forenzikus szakértőnek a vizsgálati eredményeket az adott bűncselekménnyel összefüggésben, a téves értelmezés rizikójának figyelembevételével kell szintetizálnia és interpretálnia. A kritikus gondolkodás az első olyan készség, melyet a szakértőnek a kezdeti lépésektől az ügyben végzett vizsgálatok és következtetések minden fázisában használnia kell. Gondolkodásunkat túl gyakran szűkítik be az általunk igaznak hitt, illetve feltételezett dolgok éppúgy, mint a megfelelő vágyás kényszere, de a hozzáértő, kompetens elemző munkája egyetlen szakaszában sem áldozza fel a mély meggondolást.”

Inman^[1]

ABSTRACT

Forensic cognition is not only complex, as a cognitive process in the general sense, but also because of its fragmented nature, and the continuous expansion and change of the complexity of the interactions stemming from the human environment that takes part in it (for example, expert examinations). Despite the increase in extreme complexity, the understanding of it, especially for those applying the rights or subjected to (or sentenced by) the law, requires models that are more transparent, comprehensible and interpretable. Without them the social embeddedness and acceptance of forensic knowledge (and its consequences) may be negatively impacted. Forensic knowledge also includes the opinions of forensic experts, where the expert may use not only methods, sometimes examination equipment or digitalization technology and artificial intelligence but, hopefully, also performs activities and processes related to human thinking in every case. Human thinking is peculiar, and even though its replacement by artificial intelligence is being discussed more and more these days, it is an inalienable part of forensic practice, and hopefully will continue to be. As a result of the above, legal practitioners are becoming more and more interested in characterizing expert thinking and thought processes, in addition to their hidden or obvious errors and shortcomings.

Keywords: forensic epistemology ■ forensic reasoning ■ forensic expert

[1] Inman – Rudin, 2000, V.

I. BEVEZETÉS

Gondolkodni márpedig mindenki tud – ? – ! – !? – ?! – . Vagy legalábbis minden ember próbál... Korunkban mindazonáltal egyre kevésbé jellemző, hogy akiknek ez kisebb hatékonysággal sikerül, korlátaikat felismerve tegyenek erőfeszítéseket ennek kompenzálására.

Az elérhető információ, annak áramlása, a digitalizáció, a mesterséges intelligencia vagy akár a globális, humán hálózatok kialakulása alapjaiban változtatja meg az eddig megszokott emberi környezetet és életet, ezekkel összhangban a környezet által megkövetelt problémamegoldó készségeket is. Egy olyan korban, amikor egyre kevesebb az igény a rutinszerű kognitív feladatok emberek általi elvégzésére, ellenben a vélemények kialakításának és elfogadásának alternatív módjaira egyre szélesebb társadalmi konszenzus támaszkodik, valóban kritikussá válhat a tudományba és a szakértőkbe vetett bizalom növekvő hiánya?

A tudományos megalapozottság – illetőleg az abba vetett hit –, valamint annak jogkörnyezetben megvalósuló integrálása erősen függ ugyan a társadalmi környezettől, de a modern jogállamiság keretei között elengedhetlenül, egyre növekvő jelentőséggel van jelen. Episztemológiai szempontból azonban a megalapozottságba vetett hit, illetve a megalapozottság elfogadása között is különbséget tehetünk. Tisztázni kell, hogy a hivatkozott természettudományos elméletek – melyek feltételezeten az objektív valóság modellezésére szolgálnak – valóban elfogadhatók-e, illetve alkalmazásuk hitelemző módon valósul-e meg. Általánosságban – így a jogalkalmazásban is – a természettudományokat, esetenként tudományterületi megkülönböztetéssel az empirikus megismeréshez kötik, a természettudósok a jelenségek megfigyeléséből alkotott feltételezései bizonyításához kísérleteket végeznek, megszerezik a gyűjtött adatokat, majd az adatokból felismert jelek, mintázatok alapján elméleteket alkotnak. Az ebből kiindulók szerint ezért a helyes elméletek nemcsak a tapasztalatok bizonyítására lehetnek alkalmasak, hanem általános törvényszerűségeket kereső modelljeikkel akár bizonyos jövőbeli eseményeket is képesek megjósolni. Az egyedi kriminalisztikai esetek vizsgálata során ugyanakkor felmerül az empirikusan adekvát tudományos modell összetettségének, komplexitásának jogi gondolkodásmóddal való összeegyeztethetősége, az általánosnak tekintett törvényszerűségek érvényessége, érvényesíthetősége is.

A jogalkalmazó számára lényeges ténykérdések között sok olyan akad, melyek megítéléséhez az eljárásban „különleges szakértelem” szükséges. A különlegesség ebben az esetben a jogtudományi-jogalkalmazói vonatkoztatási rendszerben definiált, azaz mindazt magában foglalhatja, ami a tények valóságalapú feltárásához, a szakkérdések megválaszolásához segítséget nyújthat. Vajon a „különleges” szakértelem valóban csak a jogalkalmazó számára különleges, vagy az adott tudományterületen belül is különleges elvárásoknak kell megfelelnie? Van-e, lehet-e egyáltalán különbséget tenni a tudományos képzettséggel, műveltséggel rendelkező kutató és a szakértő között? Teljes mértékben megfe-

lertethető-e a „szimplán tudományos” gondolkodásmód a szakértői gondolkodásnak, mennyire analóg azzal, vagy „csupán” elfogadható?

Az igazságügyi tudományok – bár még mindig jócskán ki vannak téve az emberi hibáknak – kritikus szerepet játszanak a társadalomban, megállapításokkal segítve a múltbéli valóság megismerését, az „igazság” keresését és az igazságszolgáltatás megfelelőségét. A forenzikus arénában (tárgyalóteremben) zajló küzdelem egyesek szemében (tudatában) harcként – netán háborúként – aposztrofált, és ahogyan azt mondani szokták, „ha háborúra kerül a sor, az első áldozat az igazság”.^[2] Vajon mennyire válik sebezhetővé a tényszerű igazság akár a legadekvátabb és korrektebb szakértői kogníció mentén? De vajon mennyire tényszerű és objektív a tudományosként interpretált és elfogadott szakértői vélemény szakértői gondolkodás nélkül?

A szakértők – akárcsak a hétköznapi emberek – általában sokszor nem objektív módon vesznek tudomást a világról, ugyanakkor mégis gyakran keltik annak látszatát, illetve úgy viselkednek, mintha mindezek mellett/ellenére tényszerűek lennének. Gondolkodási, értelmezési folyamataikat, véleményüket többek között koncentrációs képességük, múltbéli tapasztalataik, esetleges előítéletük és elsődleges vélelmeik éppúgy befolyásolhatják, mint a velük szemben támasztott elvárások vagy akár az irántuk táplált bizalom. Az sem hanyagolható el, hogy az egyedi szakértői gondolkodás, a logika, a kognitív döntéshozatal, a véleményalkotás lényegében komplex körülményrendszer közepette jön létre, illetve fejlődik ki (fogalmi struktúra, érvelés és véleményközlés). Az egyes törvényszéki tudományok mégis nagymértékben támaszkodnak arra az emberi ítélőképességre, mely ki van téve az észlelés és a valóság közötti torzulásoknak, amelyek a véleményt kialakító személyben gyakran még akkor sem tudatosulnak, ha azokról a tárgyalóteremben megfelelő tájékoztatást kap. Az elfogultság létezésének általános tudatosítása önmagában még nem akadályozza meg az elfogultságból eredő hibákat. Elvileg, ha a szakértő képes különbséget tenni tapasztalatai, valamint az azokból kialakított véleménye, illetve a tudományos alapon elvégzett vizsgálatainak ellenőrizhető ténye között, szilárdabb, megalapozottabb döntéshozatalra és véleményalkotásra is képes lehet. A tudattalan előítéletesség alapvető jellege viszont abban rejlik, hogy az előítéletesség az azt elkövető személyben észrevétlen marad.

A kognitív tudományok, illetve vizsgáló módszereik fejlődése napjainkra már számos intelligencia, illetve gondolkodásmód meghatározását és megkülönböztetését teszi lehetővé, melyek különböző input tényezőként az emberi döntéshozatalban és véleményalkotásban is szerepet játszanak. Fentiek alapján tehát nem zárható ki az a feltételezés sem, hogy a szakértői tevékenységgel összefüggő jogalkalmazói gyakorlatban a megnyilvánuló „butaság” akár többféle alakot is képes ölteni.

[2] A parafrázis eredetére vonatkozóan több álláspont létezik.

II. A SZAKÉRTŐ

„Az igazságügyi szakértő feladata, hogy a hatóság kirendelése vagy megbízás alapján, a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával készített szakvéleménnyel, a függetlenség és pártatlanság követelményének megtartásával döntse el a szakkérdést, és segítse a tényállás megállapítását.”^[3]

„Egyszer egy skót pásztor a vidéken – nem messze Aberdeen-től – legeltette a birkanyáját egy poros út szélén. Hirtelen egy vadonatúj prémium kategóriás sportautó fékezett le mellette, amiből dizájn napszemüveges, jólöltözött nő szállt ki, drága karórával a kezén. Ha megmondom, hány birkája van itt magának, egyet elvihetek? – kérdezte a pásztort. A pásztor körütekintett a nyáján, és egyetértően bólintott. A nő csatlakoztatta mobilját a laptopjához, belépett a NASA honlapjára, megnyitott mintegy hatvan logaritmikus adatbázis fájlt és táblázatot, összekapcsolta őket, majd a high-tech miniprinterével kinyomtatott egy kb. százötven oldalas véleményt. Tanulmányozta a riportot, majd odafordult a pásztorhoz – Magának pontosan 1586 birkája van a nyájban. A pásztor egyetértően bólintott – Ez valóban így van. Vihet egyet. A nő összecsomagolta a dolgait, megszemlélte a nyáját, majd egy állatott felkapott, és berakott a csomagtartójába. Mielőtt elindult volna, a pásztor visszakérdezett. Hölgyem, ha kitalálom a foglalkozását, visszaadja az állatot? A nő gondolkodott egy pillanatot, de elfogadta az alkut. A pásztor belekezdett. Maga állami alkalmazásban álló forenzikus ügyvivő szakértő. A nő elképedt. Igaza van, de miből jött rá?! Egyszerűen – felelte a pásztor. Először is, kérés és meghívás nélkül hajtott ide. Másodszor, egy csomó időt és energiát elvesztegetett arra, hogy elmondja nekem, amit egyébként is tudok. Harmadszor – maga semmit se tud arról, amit én csinálok, de mindenáron bele akar kotnyeleskedni. Most pedig visszakaphatnám végre a kutyámat?!”^[4]

A szakkérdések vonatkozásában a jogalkalmazói tudást meghaladó, speciális szakismeret nem kizárólag igazságügyi szakértő bevonásával biztosítható. A „különleges” szakértelmet igénylő „speciális segítség” tehát eltérő forrásokból, különböző (szak)emberi hátterekből adódhat, melynek egy részét a ténykérdések megítélését, megválaszolását jelentő szakvélemény is képezi.^[5]

A '90-es évek közepén egy magyarországi megyeszékhely főkapitányságára lakossági bejelentés érkezett, hogy egy lakótelepi lakásban „stigmát” észleltek, a falakból vér szivárog. A bejelentő lakástulajdonosok szerint a jelenséget a reggeli órákban ők észlelték, de a belülről bezárt lakásba a tudtukon kívül ismeretlen személy nem járt, saját maguk a bejelentetten túl rendkívüli eseményt nem észleltek. Habár a tanúk gondolkodásmódja és személyisége viszonylag „egyszerű” volt, vallomásukban a hatóság ellentmondást nem talált. A helyszín elsődleges vizsgálata során a lakás összes helyiségében a falakon változó kiterjedéssel, de viszonylag nagy felületeken, különböző – nagyobb részét elken-

[3] 2016. évi XXIX. törvény az igazságügyi szakértőkről.

[4] Grieve, 2022.

[5] Kovács, 2022, 342.

és freccsent – jelleggel, illetve mintázattal bíró vérszenyveződések voltak fellelhetők. A nyomozó hatóság sürgős szakértői helyszínvizsgálatot kért a probléma elemzéséhez és a helyzet tisztázásához. A szakértői szemle megállapításai – melyek lényegében megfigyelésen, mintázat-elemzésen és oksági összefüggésen alapuló dedukción alapultak – mind a bűncselekmény, mind pedig a paranormális, illetve idegenkezű beavatkozás feltételezését kizárták.

A szakértő a szakvéleményét vizsgálatokra alapozza.^[6] Vajon milyen arányban fedik le az elvégzett vizsgálatok, az alkalmazott vizsgálati módszerek és berendezések, vagy a vizsgálatokból levont következtetések, illetve a következtetések, megállapítások kialakításánál alkalmazott irányelvek és szabályok a különlegességet? Az előzőekkel szemben másodlagosnak tekinthető-e a véleményt alkotó személy speciális kognitív folyamatai, az adatgyűjtés (megfigyelés) mikéntjétől, az adathalmazok mintázatfelismerésén, vagy a próbahipotézisek kreatív felállításán keresztül a gondolati rekonstrukcióig és formális logikát hibátlanul alkalmazni tudó érvelésig? Nem nehéz belátni, hogy a tényállás megállapításának komplex folyamatában – a teljesség igénye nélkül – előbb felsoroltak mindegyike aktív szerepet játszik, de szerepvállalásuk, illetve megfelelőségük hierarchizálása szükségszerűen tévedésekhez vezet.

1. Tudományosnak lenni

A bizonyítás, így a vele összefüggésben álló szakértői vizsgálat is egyfajta megismerési folyamatnak tekintendő. A folyamat végeredménye a releváns szakvélemény, melynek kialakítása során a szakértő a „naiv” jogalkalmazói és jogalanyi kérdéseket tudományos kérdésként kódolva, tudományosan megalapozott módszerekkel vizsgálja.^[7] Az utóbbi időkben azonban a törvényszéki tudományokat számos kritika érte, részben a formális azonosítás konkludálása, részben a – látszólag – tudományos megalapozatlanságuk miatt. A forenzikus tudományok azonban fragmentáltak, így a megismerés is megosztott.^{[8], [9]} A vizsgálatok minőségirányítási rendszereknek való megfeleltetése, szabványművelési eljárások (SOP) alapján történő kivitelezése segíthet ugyan a „tudományos” kritériumok ellenőrzésében, de – ezek önmaguk, illetve eltűzött értelmezésük – a bírói/bírósági megismerés ismeretelméleti kihívásaira nem ad megfelelő választ.^{[10], [11]}

Mivel a tudományos entitások komplex jellegük miatt nem igazán különböznek vagy különülnek el egymástól, a kortárs tudományok – így a jogtudományok

[6] Nogel, 2022a, 349.

[7] Pádár – Kovács – Kozma, 2020, 606.

[8] Crispino – Weyermann – Delémont – Roux – Ribaux, 2022, 2.

[9] Angyal, 2019, 19.

[10] Crispino – Roux – Delémont – Ribaux, 2019, 1.

[11] Nogel, 2022b, 489-491.

is – egyszerű kritériumok mentén nemigen vizsgálhatók.^{[12], [13]} A jogtudományok, ezen belül a bűnügyi tudományok heurisztikájának komplexitása az emberi környezet komplexitásával – ezen belül a felgyorsult digitalizáció komplexitásával – együtt folyamatosan változik, ami a tradicionális Galilei-transzformáció predikciós lehetőségeit – különös tekintettel az esetek, nyomok egyediségére – igencsak korlátozza.^{[14], [15]} A múltbéli, kontrollálatlan egyediség – eset/nyom/anyagmaradvány – rekonstruálásához az általános, „hisztorikus”, prediktív modellezést érdemes a „klinikai”, jelelméleti megközelítéssel együtt integrálni és harmonizálni.^[16]

Habár a forenzikus megismerés elméleti-filozófiai megközelítéseit jóval részletesebben is lehet elemezni,^[17] a hit, illetve az elfogadás közötti különbségek, az episztemológiai komplexitás tévesen leegyszerűsített akceptálása („Tudományosan alátámasztott – tehát igaz!” Avagy, „tudományosan nem alátámasztott – tehát nem igaz!”) mégis viszonylag gyakran felismerhető a tárgyalóteremben. Az eljárásban érintett személyek ugyanakkor ismeretelméleti szempontból viszonylag ritkán minősíthetők jól képzetteknek.^[18] A megismerési folyamat természetének helyes értelmezése tehát azon oknál fogva is lényeges minden, az eljárásban érintett személy számára, hogy a kérdéses szakértői terület/vélemény tudományos-szakmai megalapozottságát adekvát módon tudja kezelni, illetve annak mérlegeléséhez, elfogadásához a megfelelő kritériumrendszer tudja alkalmazni.^[19]

A bűnügyi tudományokhoz kapcsolódó, tudományosan megalapozott vizsgálatokhoz a kísérleti tudományokban alkalmazott módszereket, eszközöket, anyagokat használják.^[20] A forenzikus vizsgálatok ugyanakkor episztemológiai szempontból nem tekinthetők tudományos kísérleteknek.^[21] A kísérleti tudományok ugyan megfelelő eszköztárat biztosítanak az eseti minták vizsgálatára, de a törvényszéki tudományok sajátossága és értéke abban rejlik, hogy képesek lehetővé tenni azt, hogy egy adott esemény részletei a fennmaradt nyomokból rekonstruálhatók lehessenek.^[22] A vizsgálati eredményeket azonban – napjainkban lényegében már szinte mindig digitalizációt, mesterséges intelligenciát

[12] Parti, 2021a, 545-546.

[13] Crispino – Roux – Delémont – Ribaux, 2019, 1.

[14] Parti, 2021b, 494.

[15] Crispino – Roux – Delémont – Ribaux, 2019, 5.

[16] Crispino – Weyermann – Delémont – Roux – Ribaux, 2022, 1.

[17] Angyal – Balassa, 2019, 23-123.

[18] Crispino – Weyermann – Delémont – Roux – Ribaux, 2022, 2.

[19] Nogel, 2022c, 354-355.

[20] Nogel, 2022d, 354.

[21] Pádár – Kovács – Kozma, 2020, 606.

[22] Crispino – Roux – Delémont – Ribaux, 2019, 5.

alkalmazva – detektálni, analizálni, felismerni és értelmezni is szükséges. [23], [24]. [25] Mivel a forenzikus vizsgálatok során a kísérleti változók száma, összetettsége a kísérleti tudományok általános jellemzőitől – különösen az egyedi nyomok esetében nem standard módon – gyakran és jelentősen eltérhet, belátható, hogy a kísérletes tudomány és a törvényszéki tudomány homológ megfeleltetése egymásnak számos ellentmondást is takarhat.

A genetikai vizsgálatok kapcsán gyakran merül fel az a „naiv” elképzelés, illetve megközelítés, hogy a szakértő viszonylag könnyű helyzetben van, hiszen egy gép, egy berendezés megcsinálja a vizsgálatot, és kiadja az objektív eredményt. Bizonyos esetekben ez még a szakértői véleményekben is úgy tükröződik, hogy a közölt „vizsgálati eredményt” közreműködő személy/szakértőtől független vizsgálati eredményként interpretálják, holott a közölt eredmény a primer detektálási adatoktól – a berendezés analitikai paramétereit és a jeleket sajátosan (át)értelmezhető, személyi beavatkozás(ok) következtében – jelentős mértékben különbözhet is. Ez alapján felmerülhet a kérdés, hogy a forenzikus genetikai kihívásai, vizsgálatainak vitathatósága a kísérleti tudomány és a „hisztorikus” modellezés közötti konfúziatásnak és/vagy a nem legmegfelelőbb értékelési módszertannak köszönhető-e?

Habár a sikeres ismételhetőség nem jelent garanciát az originális vizsgálati eredmény megfelelőségére, az experimentális tudományos modelleknél az ismételhetőség és reprodukálhatóság kritériumainak definiálása és megállapítása kiemelkedő jelentőséggel bír. [26] Az eseti gyakorlatban előforduló egyedi nyomok azonban – pl. minimális mennyiségük miatt – sokszor *ab ovo* korlátozott megismerhetőséggel bírnak. A vizsgálati transzparencia megfelelősége még a vonatkozó jogszabályi feltételrendszer – pl. helyszínen történő vizsgálat, esetleges vizsgálati ismételhetőség biztosítása eltérő időpontban és/vagy eltérő vizsgáló személy által – hiányában is segítheti megismerési folyamatot. [27], [28], [29]

2. Objektívnek és korrektnek lenni...

A szakértői függetlenség és pártatlanság követelményének érvényesüléséhez jogi, etikai és morális koherencia szükséges. A jogi és etikai szempontok meghatározása és formába öntése viszonylag egyszerű, de a morális összetevők – például az igazságérzet kognitív relevanciája – korszerű módszerekkel sem igazán egyértelműsíthetőek.

[23] Kovács – Czebe, 2017, 94.

[24] Pádár – Kovács – Nogel – Czebe – Zenke – Kozma, 2019, 23-25.

[25] Pádár – Kovács – Nogel – Czebe – Zenke – Kozma, 2020, 10-11., 28.

[26] NAS, 2019.

[27] Crispino – Weyermann – Delémont – Roux – Ribaux, 2022, 6-7.

[28] Nogel, 2022b, 496.

[29] Nogel, 2022c, 356.; Nogel, 2021; Nogel, 2020.

A szakértői vélemény és annak vizsgálati megállapítása – még a kiemelten technológiaalapú tudományterületeken, mint például a genetikai (DNS) vizsgálatok – is vitatható a bíróságokon. A vitathatóság, illetve az abban rejlő hibák sokszor nem a technológiához, inkább a technológiát alkalmazó személyhez kapcsolhatók. A vizsgálatok körültekintő és helyes elvégzése ugyanakkor független tud lenni annak humán kogníciót, illetve kogníciót is igénylő kiértékelésétől. A forenzikus tudományok a hétköznapi gondolkodástól eltérő gondolkodást igényelnek.^[30] Az emberi gondolkodás sajátos hibáit és torzulásait, annak lehetséges okait már – a forenzikus szakirodalomban is – számosan elemezték, és fogják még elemezni.^{[31], [32], [33]} Sokan mégis úgy gondolják, hogy mentesek ezektől a hibáktól, vagy éppenséggel eltökélt kitarással mentessé válhatnak.

Gondolkodásunk, mint életünk része, velünk együtt változik, fejlődik, de úgy tűnik, a változások kifejeződéséhez szükséges időigény miatt – a bárány az bárány, a kutya pedig mégiscsak kutya. (Ami nem baj, csak akkor válik zavaróvá, ha a bárány helyett a kutyát tesszük a csomagtartóba...) A szakértői megismerés tudományos megismerést is tartalmaz, a szakértőnek nagyon is szüksége van rá, de a szakértői gondolkodást csupán tudományos gondolkodásként megfeleltetni, vagy esetenként egy kutatóval szakértőt helyettesíteni nem igazán célravezető. Az egyre több kognitív elfogultságtípus meghatározása lehetőséget adhat azok pontosabb felismeréséhez. Négy foglalkozáscsoportban – köztük az orvosi és jogi foglalkozás körben – a leggyakoribb problémát a túlzott magabiztosság jelenti.^[34] A magabiztosság pedig erősen összefügg az önismerettel, ami viszont kemény önfejlesztés során is csak hosszú idő alatt változik...

A szakértőtől a megismerési folyamat során elvárt jellemző, hogy egyértelmű tudjon maradni, és úgy is tudjon megnyilvánulni, ezért elvárt, hogy fogalomhasználatában a lehető legegyszerűbb kifejezésekre szorítkozzon. Emellett (vagy ennek ellenére) azonban magatartásában és tevékenységében – így gondolkodásában – is előfordulnak olyan komplex jellemzők, melyek egyetlen kifejezéssel nehezen leírhatók. Személyének hitelessége, kialakított véleményének hiteltérdemlősége számos jogalkalmazói szempontnak kell, hogy megfeleljen,^[35] melyeket – a terjedelmi korlátok betartása mellett – talán a „korrekt” kifejezéssel lehetne leginkább helyettesíteni. A kifejezés alapjelentéseit „pontos, hibátlan (kifejezés); kifogástalan, feddhetetlen (jellem); törvényes, megengedett (eszköz),^[36] számos további, rokonértelmű kifejezéssel is körülírhatjuk.^[37] Magam

[30] Spellman – Eldridge – Bieber, 2021, 15.

[31] Spellman – Eldridge – Bieber, 2021, 1-15.

[32] Nogel, 2022e, 365-368.

[33] Curley – Munro – Dror, 2022, 206-213.

[34] Berthet, 2022, 1.

[35] Nogel, 2022e, 356-357.

[36] <https://idegen-szavak.hu/korrekt>.

[37] <https://szinonimak.hu/korrekt-szinonima>.

részéről a kiterjedt referenciát csupán néhány, a gyakorlatban is megtapasztalt jellemzővel – illetve jellemző hiányával – tudom kiegészíteni.

A szakértő legyen képes felismerni és beismerni megismerési korlátait. Indoklásának előforduló összetettségét, esetenkénti komplex voltát nem használhatja fel érvelési deficitjének kompenzálására. Felismeri, és ellenáll azoknak a – számára esetlegesen „hízelgő – késztetéseknek és motivációknak, melyek során a nem szakértői megismerés tárgykörébe eső értékelések felelősségét a szakértőre akarják hárítani. Soha nem állít sem kevesebbet, sem többet annál, mint amennyit VALÓBAN tud, illetve annál, amit valójában nem tud.

III. A SZAKÉRTŐTŐL ELVÁRHATÓ KÉSZSÉGEK

1. Gondolkodni nemcsak szabad, de ráadásul kell is

Az írás elején említett „kritikus gondolkodás” azonban önmagában is komplex megközelítést igényel. A globális információáramlás korában egyre nagyobb szükség lenne rá, sőt, még a társadalmi igény is egyre inkább kifejeződik iránta, mégis, mintha napjainkban egyre kevésbé volna megfigyelhető...

Ugyanakkor a kritikus gondolkodás valóban több, mint egy akadémikus retorikai frázis, vagy éppenséggel egy állandóan ismételt oktatási célkitűzés-elvárás. A fogalom definiálása meglehetősen komplex, több különböző fogalom, tudományos szempont és tradíció kapcsolható hozzá, de nem azonos magával a tudományos érveléssel.^{[38]. [39]} Mindenesetre a kritikus gondolkodás reflektív-kognitív folyamatként jellemezhető. Komplex kogníció, és mint ilyet, a logika, a racionalitás ugyanúgy befolyásolja, mint a megfigyelések, a szerzett ismeretek, az elsajátított tudás, a konkludált tapasztalatok vagy éppenséggel a szociogenetikai *imprinting* (bevésődés). A kritikus gondolkodás hajlamosító tényezői mellett/ellenére tudományos gondolkodással megalapozható, és a hibák kiküszöbölésével folyamatosan fejleszthető, tökéletesíthető, bár sok időt, feltett és megválaszolt kérdéseket, valamint gyakori megfontolásokat igényel.

A kritikus gondolkodással („megvert”) rendelkező szakértőt a nyitottság alapvetően jellemzi (pl. a szakértő kíváncsi a másik szakértő véleményére, nem csak „elviseli” annak meghallgatását). A nyitott gondolkodás nem azzal egyenértékű, hogy a szakértő önbizalmát veszítve álláspontja feladását latolgatja, inkább motivációként használja az ellenvéleményt saját álláspontjának indoklásához. Mindez természetesen hatékony összpontosítást, pozitív „vizsgadrukkot” igényel. Képes asszociatívan, ugyanakkor – akár eltérő rendszerekben (adat- és ismerethalmazokban) – rendezetten és fókuszálva is gondolkodni, ugyanak-

[38] Valdoné et al., 2021, 2.

[39] Dowd – Thompson Jr. – Schiff – Reynolds, 2018, 1.

kor kreatív, találékony módon próbálja a felmerülő – pl. a tárgyaláson esetleg addig fel sem vetődött kérdésekre – problémákra megtalálni a választ. Képes felismerni, azonosítani és egymástól világosan megkülönböztetni az adatokat, információkat, az okokat, a feltételezéseket és a következtetéseket. Hipotetikus gondolkodása során az egymást kizáró feltételezéseket, illetve az alternatív feltételezéseket adekvát módon használja, azokat nem keveri össze, és nem cseréli fel. Önismerete, önreflexiója tudása, illetve „nemtudása” vonatkozásában is korában tartja, egyúttal korlátozza az érzelmi, empátikus – ami a privát „emberi” mivoltában még „foglalkozási ártalomként” is megjelenhet – megközelítéseket, valamint az egyéb, előítéletesen torzító tényezőket. Természetes igazságérzete szkepticizmusával együttműködve mindaddig elutasítja a készen kapott tényeket és igazságokat, ameddig azok új, más, több – akár ellentétes szempontú – érveléssel ütköztetve is helytállóknak nem bizonyulnak.

A tudományos szakértői megismerés folyamata – nem egyedülállóan – az adatgyűjtéssel, megfigyeléssel kezdődik (1. ábra). A megfigyelés során a szakértőnek fel kell ismernie a szakvéleményhez szükséges, releváns adatokat, azokat fogalmilag és kifejezés tekintetében egyaránt pontosan definiálnia és egyértelműsíteni kell. A felismeréssel összhangban ugyanakkor észlelnie, tudatosítania, rögzítenie szükséges a jelentőséggel bíró, sarkalatos adatok kritikusan hiányát is. Az adatokat, illetve az – adatgyűjtés során, illetve későbbiek során felmerülő, (esetlegesen) járulékos – információkat az adatoktól világosan meg kell tudni különböztetnie, és el kell különítenie. A jelenben közvetlenül feltárt adatok mintázatának, szabályszerűségeinek felismerésével, az ok-okozati összefüggések formális logikai elemzésével a megismerés folyamatához illeszkedő, adekvát (*tentative*) próbafeltételezéseket kell felállítani.^[40] A szakértő – a bizonyítási eljárásban közreműködő egyéb személyekhez (pl. bíróhoz) hasonlóan – begyűjtheti a különböző, esetenként nem feltétlenül azonos mintázatba illeszthető, vagy egy irányba mutató adatokat és információkat is, és mérlegelve azt, hogy az általa felállított tentatív hipotézisek kellőképpen megalapozottak-e? Ehhez meg kell határoznia az adekvát különbségeket a fő-hipotézis és az alternatív hipotézisek között. Azt is mérlegeli, hogy az e célból alkalmazott módszertana és eljárása ésszerű kétséget kizáró módon képes-e modellezni az adott problémát. A tentatív feltételezések priorálását a hipotézisek súlyozása során kialakított következtetései, a „legvalószínűbb vélelem” kategorizálása alapján végzi.

A '90-es években, a fővárosban történt erőszakos közöszlés ügyében az eljáró, idősödő ügyészben – feltehetőleg sajátos, egyedi megközelítésen és tapasztalaton kialakított próba-hipotéziseknek köszönhetően – magával a cselekmény megtörténtével kapcsolatosan is meglehetősen szkepticizmus alakult ki a sértetti vallomásokban szereplő elkövetési mód miatt, mivel az „szerinte fizikailag lehetetlen”. A tentatív feltételezéseinek köszönhetően az esetleges

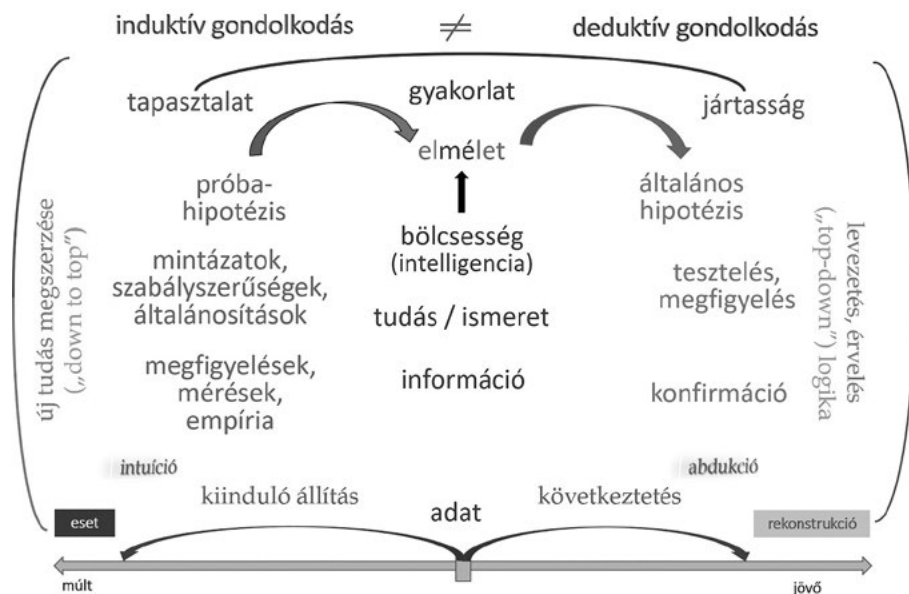
[40] Fenyvesi – Herke – Kovács – Pádár, 2022, 127-128.

releváns nyomok potenciális fellelhetőségének – általa szükségesnek tartott – topológiáját nagymértékben beszűkítette. A szakértői vizsgálat a próba-feltételezések regenerálásával – a kevésbé konvencionális szexuális magatartásformák „életszerű” elfogadásán alapulva – a bűnjeltárgyak körének és a releváns mintabiztosítás helyének kiterjesztésével számos, korábban figyelmen kívül hagyott, de a későbbi bizonyítási eljárásban kiemelt jelentőséget kapó „genetikai bizonyítékot” tárt fel.

A bűncelekmények tudományos vizsgálatának egyik központi tétele, hogy a nyomok látszólag valószínűtlen összefüggéseit – a múltból származó jelenlét vagy cselekedet nyomait és/vagy maradványait – egy közös okkal jobban meg lehet magyarázni,^[41] ugyanakkor univerzálisan optimális vizsgálati módszer nem létezik. Az alkalmazott metodika validálhatóságának érdekében a szakértőnek biztosítania kell a gondos vizsgálattervezést, a megfelelő minőségellenőrzési és végrehajtási stratégiát, valamint a releváns kontrollok felhasználását. A sok esetben ismeretlen, nem definiált múlt azonban tényszerűen magában hordozza a jelen adatainak ismeretlen eredetű – ezért reprodukálhatatlan – megváltozását, amivel a szakértőnek számolnia kell. A generalizált ismeretben rejlő tudást a tapasztalati háttérrel ötvözve rekonstrukcióra alkalmas teória-ként kell átalakítania, amit a feltételes valószínűségeken alapuló, egymást kizáró hipotézis-párok tesztelésével mérlegelhet, esetenként konfirmálhat. Megismerési folyamatában és érvelésében általában a kísérleti tudományoknál használt, hipotézis-felvetéshez szükséges abdukciót, illetve a hipotézis tesztelésre szolgáló indukciót és a dedukciót alkalmazza.^[42] Érdeemes azonban azt is megjegyezni, hogy az ellentétes irányú érvelési módszerek gondolati megalapozottsága egy személyen belül is eltérő lehet.

[41] Crispino – Roux – Delémont – Ribaux, 2019, 5.

[42] Crispino – Roux – Delémont – Ribaux, 2019, 5.

1. ábra: A szakértői megismerés folyamata és főbb tényezői
(Forrás: a szerző saját szerkesztése)

A törvényszéki szakértő megismerése és kogníciójának folyamata nagymértékben analóg magával a forenzikus megismeréssel. A szakértő a jelenben gyűjt – lehetőség szerint – releváns adatot a helyszínen vagy bűnjelen egy múltban történt esemény jövőbeli rekonstruálásához. Próbahipotéziseket keres arra nézve, mit, milyen releváns nyomot/anyagmaradványt keressen az adott bűnjelen, vagy milyen módszerrel biztosítsa és vizsgálja meg azt, milyen jellemzőkre, markerekre fektesse a hangsúlyt, hogyan detektálja és értékelje ki az eredményeket, és mi módon lesz azokat képes interpretálni, hogy az optimális információ-mennyiséget biztosítani tudja egy jövőbeli bizonyítási eljárás számára. (Biológiai nyom/anyagmaradvány esetén például még a nyombiztosítás előtt helyesen kell tudni eldönteni, hogy a nyom várhatóan mennyi és milyen módszerrel történő vizsgálathoz lenne elegendő, a tervezett vizsgálatok optimális esetben milyen jellegű, azonosítást, illetve individualizációt lehetővé tevő eredményekhez tud vezetni? A bűncselekmény óta eltelt idő és a várható mintavesztéség milyen módon korlátozza a megismerési folyamatot, van-e mód ezek kompenzálására, például egyedi mintakezeléssel, és vizsgálómódszerrel? A várható vizsgálati eredmények deduktív elemzése milyen szinten adhat választ kriminálisztikai alapkérdésekre?^[43] A kiinduláshoz igénybe veheti szakértői ismereteit,

[43] Pádár – Kovács – Kozma, 2020, 606.

gyakorlatát, illetve kapcsolódó intuícióját, „tacit” tudását. Már a bűnjelvizsgálat és a mintabiztosítás megkezdése előtt is célorientált hipotézisekkel kell rendelkeznie, melyeket nemcsak manuális tevékenysége, hanem a teljes vizsgálati periódus alatt érvényre kell juttatnia, illetve az egymásra épülő ismeretek tükrében adott esetben algoritmikusan újra kell gondolnia. Megfigyelési, adatgyűjtési tevékenysége során különös figyelemmel kell lennie (az esetlegesen manifesztálódó) látencia – szükségszerű, releváns dolgok esetleg csak az adott, aktuális körülmények között nem, illetve egyáltalán nem nyilvánulnak meg (pl. feltörölt vérnyom, részlegesen detektálható genetikai profil) – jelenségére éppúgy, mint az irreleváns, véletlenszerűen, vagy csupán látszólagosan a mintázatba – pl. egy minta felülszennyeződése, extra „allélikus” jelek detektálása egy genetikai profilban – illeszthető adatok megjelenésére, valamint ezek ellentmondásainak feloldására. A hibalehetőségeket még azok bekövetkezése előtt kell monitoroznia, illetve kizárnia (pl. megfelelő vizsgálati kontrollminták felhasználásával). Az eredmények interpretálásához – például egy biológiai anyag individualizációjához – szükséges adatgyűjtés során releváns, feltételes valószínűség-tesztelésen alapuló, egymást kizáró hipotézis-párokat kell használnia. A megismerési folyamatban az induktív és deduktív gondolkodásmódot, valamint a formális logikát sokszor egyidőben, egyaránt hatékonyan kell tudnia alkalmazni.

Amint az a fentiekből is felismerhető, a szakértői mérlegelés-gondolkodás jelentős mértékben kiterjed(het) a forenzikus megismerési folyamat jelentős részére, és már a nyom felismerésétől – vagy a felismerhetőség hiányától – megkezdődhet. A folyamat kiterjedtségének korlátozása nyilvánvalóan a szakértői megismerést magát is korlátozza, ugyanakkor a kriminálisztikai alapkérdésekre adandó válaszokra vonatkozó jogalkalmazói igény egyre nő.^[44] A bűnügyi tudományok megosztott jellege csak moderáltan segíti elő a megismerési folyamatot.

A bűnügyi helyszínen mintát biztosító, nem szakértő személy tudása és felkészültsége még abban az esetben – nemcsak egy szakértőtől, hanem egymástól – is különbözhet, ha képzése és eljárási módszerei szigorúan szabályozottak. (Arról nem is beszélve, ha ez a szabályozottság megengedőbb, vagy lényegében hiányzik.) Milyen megismerési korlátok közé szorítja a szakértőt – egyúttal a bíróságot is – például egy „törletminta”, melyet a bűnügyi technikus sajátosan rögzít és/vagy dokumentál?

Az eltérő (tudomány)területek eltérő reprezentánsainak kritérium-rendszer (minőségirányítási) szabályozással, standardizálással, szabványműveleti leírásokkal általános módon közelebb hozható ugyan egymáshoz, azonban arról sem szabad megfeledkezni, hogy minden standard olyan határok között értelmezhető, melyeknek természetszerűen alsó és felső küszöbe/értéke van. A határok betartása mellett az egyedi értékek, így az egyediség is csupán korlátozott módon modellezhető, így a valóságból fakadó, egyedi esetek teljes megismerése, megértése – sokszor a bizalomkeltés megteremtése ellenére is – eleve a stan-

[44] Pádár – Kovács – Kozma, 2020, 606.

dardok mentén – de legalább ellenőrizhető módon – korlátozott. A különböző jogalkotói, jogalkalmazói hátterek különböző módon próbálják kompenzálni, pufferelni – pl. szakértők bevonása a helyszíni vizsgálatára, bűnjel/mintavizsgálat szakértői sorrendiségének átalakítása, összetett szabványművelési protokollok – ezt a fogyatékosságot, de univerzálisan áttörést ebben a vonatkozásban még nem sikerült elérni.

2. Nem hátrány, ha a szakértő...

Kompetenciamátrixával és annak elérhető, tudományos vonatkozásaival teljességgel tisztában van. A kriminalisztikai alapkérdéseket helyesen ülteti át szakmai-tudományoskérdésekké. Az összetett helyzetértékeléséhez szükséges, összes észlelt adat megbízhatóságát, relevanciáját, tárgyi valóságosságát, illetve azok hiányosságát, korlátosságát következetesen képes mérlegelni. Különböző, adott esetben kvantitatív jellegű adatokat és információkat külön, de szükség szerint asszociatív, együttes módon is tud kezelni. Az intuitív gondolkodásból fakadó következtetéseit mások számára is képes megvilágítani. A kezdeti lépésektől végiggondolja, hogy az absztrahált információk alátámasztják-e a belőlük levont következtetéseket. Az adott ügy vizsgálati és tényállási keretei között az optimális, – a lehetőségeknek megfelelően – legegyszerűbb módszereket, valamint hipotéziseket tudja alkalmazni. Próbahipotéziseinek kialakítását a valószínűségek súlyozásának megfelelően végzi, mérlegelése magában foglalja a különböző jellegű adatok és információk eltérő, de ugyanakkor konzisztens súlyozását. Deduktív hipotézis tesztelése vonatkozásában megfelelően képes értelmezni az egymást kizáró hipotézis-párok relevanciáját, konzisztenciáját és megbízhatóságát. A szisztematikus értékelési hibák lehetőségének kizárása mellett a saját maga által elkövetett, random hiba bekövetkezésének lehetőségét, nyilvánvalóságának korlátozott voltát is figyelembe veszi. Alá tudja támasztani, hogy tudományos gondolatmenete az aktuális jogi gondolatmenettel harmonizál. Formális logikája helyes, belső ellentmondás-mentes, a hiányos logikai következtetéseket felismeri, és közvetlen következtetésektől meg is tudja különböztetni. Fogalmi gondolkodásának verbális és írásbeli kifejezése egyaránt konzekvens, egyértelmű és adekvát.

IV. ÖSSZEFOGLALÁS

A forenzikus tudományok sikeressége nagyban függ az emberi gondolkodástól, még akkor is, ha az nem mindig racionális.^[45] A szakértői gondolkodás jelentősen eltér – el kell, hogy térjen – az általános gondolkodásmódtól, de még az általánosan értelmezett tudományos gondolkodásmódtól is. Specialitásai, kihívásai, vagy éppenséggel korlátai – ugyanakkor esetenként – nem mentesítik a gondolkodó szakértőt az általános emberi kognitív hibalehetőségektől. A probléma komplex jellege nem kecsegtet sem gyors, sem átfogó megoldással, de – bár a szakértővé válás, a szakértői újratermelés folyamata rendkívül költséges – a meglévő készségek fejlesztésével, visszacsatolással bíró képzéssel, tanulással, önismeret-fejlesztéssel felgyorsítható. A kognitív standardok kialakítása érdekében alternatív, valószínűleg gyorsabb megoldásként felmerülhet a „szakértő” kategória – jogalkotó, jogalkalmazó által történő –diszkrétebb (pl. tudományos, analitikai, eseti, tárgyalási szakértő) felbontása.

Azért az addig is elvárható, hogy a szakértő a jogrendszerrel fennálló kapcsolatából fakadó, „elvárt következetességet” olyan a helyzetben is helyesen értelmezze, ha az előzőekben kialakított véleményét tarthatatlan volta ellenére sem akarja visszavonni, vagy korrigálni.

Vagy ahogyan mondják: „legalább próbáljon gondolkodni!”

IRODALOM

- Angyal Miklós (2019): Megosztott megismerés. Fejezet 1.4. In: Angyal Miklós (szerk.): *Kognitív kriminalisztika*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest.
- Angyal Miklós – Balassa Bence (2019): Ismeretelmélet. Fejezet 2. In: Angyal Miklós (szerk.): *Kognitív kriminalisztika*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest.
- Berthet, Vincent (2022): The Impact of Cognitive Biases on Professionals' Decision-Making: A Review of Four Occupational Areas. In: *Front. Psychol.* 12:802439. (Elérhető: [10.3389/fpsyg.2021.802439](https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.802439/full). <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.802439/full>).
- Crispino, Frank – Roux, Claude – Delémont, Olivier – Ribaux, Olivier (2019): Is the (traditional) Galilean science paradigm well suited to forensic science? In: *WIREs Forensic Sci.* 1: e1349. (Elérhető: <https://doi.org/10.1002/wfs2.1349>).
- Crispino, Frank – Weyermann, Céline – Delémont, Olivier – Roux, Claude – Ribaux, Olivier (2022): Towards another paradigm for forensic science? In: *WIREs Forensic Science.* 4(3): e1441. (Elérhető: <https://doi.org/10.1002/wfs2.1441>).
- Curley, Lee – Munro, James – Dror, Itiel (2022): Cognitive and human factors in legal layperson decision making: Sources of bias in juror decision making. In: *Medicine, Science and the Law.* 62(3). (Elérhető: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/00258024221080655>).

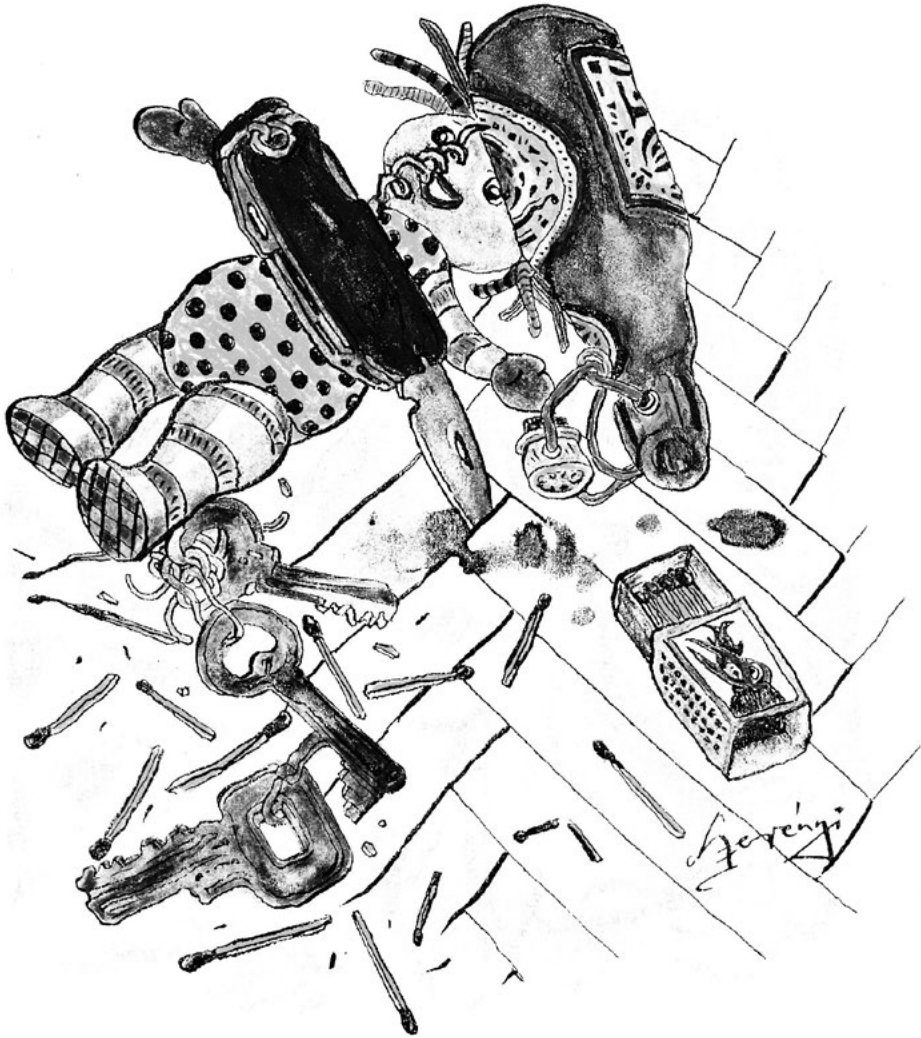
[45] Spellman – Eldridge – Bieber, 2021, 1.

- Dowd, Jason – Thompson Jr, Robert – Schiff, Leslie – Reynolds, Julie (2018): Understanding the Complex Relationship between Critical Thinking and Science Reasoning among Undergraduate Thesis Writers. In: *CBE Life Sci Educ.* 17(1): ar4. (Elérhető: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6007780/>).
- Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Kovács Gábor – Pádár Zsolt (2022): A biológiai anyagmaradványok megjelenése, felkutatása. Fejezet 5.2.2. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: *Kriminalisztika*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Grieve, James (2022): Forensic sciences and the forensic scientist. Gala Dinner presentation. 9th ENFSI APST Workong Group Annual Meeting. Aberdeen (UK) 2022. April 27-29. (Elérhető: <https://www.hutton.ac.uk/news/aberdeen-forensic-science-conference-explores-role-animals-plants-and-soil-criminal-inquiries>).
- Inman, Keith – Rudin, Norah (2000): *Principles and Practice of Criminalistics: The Profession of Forensic Science*. 1st ed. CRC Press. (Elérhető: <https://doi.org/10.1201/9781420036930>).
- Kovács Gábor (2022): A krimináltechnikai szakértők és szaktanácsadók igénybevétele és jogállása. Fejezet 14.1. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: *Kriminalisztika*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Kovács Gábor – Czebe András (2017): An Introduction to Forensic CogInfoCom. In: *Ügyészek Lapja*. 1: 85-94. (Elérhető: https://www.researchgate.net/publication/322156527_An_Introduction_to_Forensic_CogInfoCom).
- NAS – National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine (2019): *Reproducibility and Replicability in Science*. The National Academies Press, Washington DC. (Elérhető: <https://doi.org/10.17226/25303>).
- Nogel Mónika (2020): *A szakértői bizonyítás aktuális kérdései*. HVG-ORAC, Budapest.
- Nogel Mónika (2021): Contracting Forensic DNA Experts by the Defense in Hungarian Criminal Procedure. In: *Belügyi Szemle*. 2021/6. Különszám.
- Nogel Mónika (2022a): A szakértői vizsgálat lefolytatása. Fejezet 14.6. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: *Kriminalisztika*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Nogel Mónika (2022b): Bűnös vagy ártatlan? Igazságügyi genetikus szakértői vélemények relevanciája a védelem számára. In: *Belügyi Szemle*. 70(3). (Elérhető: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.3.4>).
- Nogel Mónika (2022c): A szakértő által alkalmazott módszer tudományos-szakmai megalapozottsága. Fejezet 14.6.2. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: *Kriminalisztika*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Nogel Mónika (2022d): A szakértői vizsgálatok csoportosítása. Fejezet 14.6.1. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: *Kriminalisztika*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Nogel Mónika (2022e): A szakvélemény hiteltérdemlősége. Fejezet 14.7. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: *Kriminalisztika*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Pádár Zsolt – Kovács Gábor – Kozma Zsolt (2020): Molekuláris bűnjelek – Genetika a törvényszéken. In: *Magyar Tudomány*. 2020/5. sz. (Elérhető: https://mersz.hu/hivatkozas/matud_f41568_p18#matud_f41568_p18).
- Parti Tamás (2021a): Jog és komplexitás – egy komplex jogrendszermodell (1). In: *Magyar Jog*. 68/9 (Elérhető: <https://adatkutatoalintezet.hu/publik%C3%A1ci%C3%B3ink/jog-es-komplexitas-egy-komplex-jogrendszermodell-1-resz/>).
- Parti Tamás (2021b): A jog fölmérése és az intézményi adatkutatás jelentősége. In: *Jogtudományi Közlöny*. 2021/11-12. sz. (Elérhető: <https://adatkutatoalintezet.hu/publik%C3%A1ci%C3%B3ink/a-jog-folmerese-es-az-intezmenyi-adatkutatas-jelentosege/>).

- Pádár Zsolt – Kovács Gábor – Nogel Mónika – Czebe András – Zenke Petra – Kozma Zsolt (2019): Genetika és bűnüldözés – Az igazságügyi célú DNS-vizsgálatok első negyedszázada Magyarországon I. In: *Belügyi Szemle*. 67(12). (Elérhető: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2019.12.1>).
- Pádár Zsolt – Kovács Gábor – Nogel Mónika – Czebe András – Zenke Petra – Kozma Zsolt (2020): Genetika és bűnüldözés – Az igazságügyi célú DNS-vizsgálatok első negyedszázada Magyarországon II. In: *Belügyi Szemle*. 68(1). (Elérhető: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2020.1.1>).
- Spellman, Barbara – Eldridge, Heidi – Bieber, Paul (2021) Challenges to reasoning in forensic science decisions. In: *Forensic Sci Int Synerg*. December, 2021. (Elérhető: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9136362/>).
- Valdonè, Indrašienė – Jegelevičienė, Violeta – Merfeldaitė, Odeta – Penkauskienė, Daiva – Pivorienė, Jolanta – Railienė, Asta – Sadauskas, Justinas – Valavičienė, Natalija (2021): The Value of Critical Thinking in Higher Education and the Labour Market: The Voice of Stakeholders. In: *Social Sciences*. 10(8). (Elérhető: <https://doi.org/10.3390/socsci10080286>).

EGYÉB FORRÁSOK

- 2016. évi XXIX. Törvény az igazságügyi szakértőkről. (Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1600029.tv>. Letöltés ideje . 2022. július 13.).
- Idegen szavak gyűjteménye. (Elérhető: <https://idegen-szavak.hu/korrekt>. Letöltés ideje: 2022. július 13.).
- Szinonima szótár. (Elérhető: <https://szinonimak.hu/korrekt-szinonima>. Letöltés ideje: 2022. július 13.).

Szerényi Gábor, Gyermekvédelem

A kognitív torzítás veszélyei a szakértői véleményalkotásban

ABSTRACT

The issue of cognitive bias in forensic science has received little emphasis in scientific Hungarian literature. At the same time however, international research findings are important for practitioners and the wider criminal justice system, since cognitive bias can have a direct impact on forensic activity, decision-making, and thus the criminal judgment in general. The purpose of this article is to briefly summarize the key findings on this topic. Initially, the focus was on cognitive bias. Later, more recent findings from psychology and the cognitive sciences were incorporated into newer forensic research findings. To understand the phenomena that can lead to a human error, a combination of the human perception, memory, contextual information, expertise, routine, decision-making, communication, experience, control, and verification processes are required. The purpose of this article is to facilitate the formation of forensic expert opinions with suggestions, as well as to be able to adapt procedures in order to mitigate potential risks and to reduce potential errors.

Keywords: decision making ■ forensic science ■ cognitive bias in forensic science

I. A MÚLTBAN LEZAJLOTT ESEMÉNYEK TUDATI REKONSTRUKCIÓJA

Az igazságszolgáltatás alapvetően múltbéli emberi magatartások, emberi cselekvések megítélésével foglalkozik. A múltban történekről azonban a legtöbbször csak közvetetten szerzünk ismereteket. A múlt eseményeit vagy pszichikai nyomok (tanúk vallomása) vagy fizikai nyomok vizsgálata alapján ismerhetjük meg, illetve rekonstruálhatjuk. A fizikai nyomok megismeréséhez végül szintén az emberi pszichikum közreműködése útján juthatunk: azokat össze kell gyűjteni, elemezni és vizsgálni kell, végül az ismereteket egy szakember (szakértő) által rögzített formában és tartalommal kapjuk (vélemény). Az ilyen módon megszerzett, mozaikszerű ismereteket, ugyancsak az emberi gondolkodás eredményeként, célszerűen kell kiegészíteni (tényállás feltárása, bizonyítás), amelyhez tervszerű eljárás során jutunk. A feltárt eredmények összegzését döntéshozatali lánc követi. Azaz, a múlt megismerésének jogilag szabályozott útján valamennyi sarokkő az emberi tudat közreműködésével rögzíthető, a tudati megismerés valamennyi ismert és ismeretlen hibájával és veszélyével. Valamennyi leírt tudati folyamat egy közös fogalommal írható le, ez nem más, mint

a kogníció. Ha pedig a jog által megkövetelt megismerés minden lépésében az emberi gondolkodás függvénye, akkor szembetűnő, hogy az ezzel foglalkozó tudományterület – a magatartástudományok – és a jogtudomány egyaránt a vártnál kevesebb figyelmet szentel a kérdés átfogó vizsgálatának. A probléma felismerése mindazonáltal nem is újkeletű, hiszen már Francis Bacon tudomány-eszménye felveti, hogy az emberi gondolkodást abból a szempontból is meg kell vizsgálnunk, hogy képes-e a jelenségeket torzulások nélkül interpretálni. Nézete szerint a természetet a maga teljességében és „valóságában”, nem pedig saját előítéleteink, predispozícióink alapján kell értelmezni. „Ha valamit egyszer elfogadott az emberi értelem - akár mert régtől fogva igaznak ismerte el, akár mert örömet lelte benne -, később mindent úgy rendez, hogy ezt alátámassza és összhangba hozza vele. És jöllehet seregestül jelentkeznek ellentétes értelmű tények, ezeket figyelmen kívül hagyja, semmibe veszi vagy kivételekké nyilvánítja, úgy állítja félre őket az útból, a legnagyobb károkkal és veszedelmekkel sem törődve, csak azért, hogy kezdetben felállított tételeinek tekintélyén csorba ne essék.”^[1] Bacon a mai fogalmakkal kifejezve tulajdonképpen a kognitív torzításról írt, ami nem jelent kóros állapotot, hanem sajnálatos módon az ép gondolkodás egyik természetes velejárója. Ezért nem szerencsés, ha erre a természetes jelenségre nem fordítunk kellő figyelmet olyan esetekben, amikor sorsfordító döntéseket hozunk. Márpedig az igazságszolgáltatásban és a kriminalisztika területén a legtöbb döntés ilyen.

II. A KOGNITÍV FOLYAMATOK MIBENLÉTE

Mi is az a kogníció? Tulajdonképpen az emberi gondolkodás alapvető lényegét jelenti. Az érzékelés, az észlelés, a feldolgozás és a gondolkodás harmonikus együttese. Valamennyi részében hibák következhetnek be, ezek a hibák lehetnek kóros tartományban, és lehetnek az ép érzékelés és gondolkodás természetes velejárói egyaránt.

A kogníció (megismerés) tehát többfajta pszichés folyamatból áll. Magába foglalja

- az ingerek érzékszervi úton történő érzékelését (percepció), felfogását (appercepció) és központi idegrendszeri szintetikus feldolgozását, amely az agykéregben történik meg);
- az emlékezeti folyamatokat, a tanulást;
- a gondolkodás azon folyamatait, amelyek a szintézishez, ítéletalkotáshoz, előrelátáshoz (tehát a jelenlegi tapasztalatok múltbeliekkel és tanultakkal történő egybevetéséhez), s ebből akár új eredmény létrehozásához is szükségesek.^[2]

[1] Bacon, 1620, 67.

[2] Füredi, 2003, 194.

A gondolkodás – erősen leegyszerűsítve – a lehetőségek mérlegelése. A legmagasabb rendű humán működések közé tartozik, ennek megfelelően összetett, és a legtöbb pszichés működéssel igen gazdag kölcsönkapcsolatban van. A gondolkodás a mentális folyamatok olyan része, amely képzeletet, értékelést, előrelátást és tervezést, kreativitást és akaratlagosságot foglal magában. A szokványos gondolkodás – bár úgy szeretnénk hinni – sajnos messze nem logikus. A figyelem is könnyen elterelődik, akarattalan intruziók nemritkán megszakítják a folyamát.^[3] A döntés – külső vagy belső okokból – sokszor hirtelen következik be; ekkor azonban a sztereotípiákban történő gondolkodás gyakoribb, mint a logikus formában történő. Ez valamennyi szituációban igaz, így nem mellőzi a jog által érintett kérdésekben hozott döntéseket sem.

A gondolkodás klasszikus felosztása Freudtól ered (primer – gyermeki, szekunder vagy logikus), ma azonban többnyire a gondolkodás három fő formáját szokták elkülöníteni. A prepozicionális gondolkodás alapjait a fogalmak képezik. A logikus szabályokon alapuló – induktív vagy deduktív – következtetések, a fogalmak közötti viszonyt megragadó ítéletek, a szabályalkotás és előre tervezés képezik ennek a gondolkodásformának az alapjait. Az appercepció során létrejövő érzetek képzetekké, majd konkrét és absztrakt fogalmakká alakulnak. A képzettársítás (asszociativitás) részben akaratlagos, de attól függetlenül is megjelenő művelet, amelyet a gondolkodástól az különít el, hogy utóbbi feladatmegoldóan célirányos és hierarchikusan szerveződik.

III. A KOGNITÍV TORZÍTÁS FORMÁI

Az emberi döntéshozatal kérdései, különösen e döntések helyességének, racionalitásának dilemmái régóta foglalkoztatják számos tudományterület – többek között a filozófia, a közgazdaságtan és a kognitív pszichológia – képviselőit. A döntésemélet és döntépszichológia egyik kulcskérdése, hogy vajon a mindennapokban meghozott döntéseink mennyiben felelnek meg a racionalitás kritériumainak, illetve mely jellemző pontokon, milyen helyzetekben térnek el azoktól. Többen vizsgálták a sztereotípiák^[4] és az előítéletek^[5] szerepét a bizonyítási eljárásban,^[6] a bírói ténymegállapításban,^[7] vagy éppen a kognitív folyamatok szerepét közszolgálatban.^{[8], [9], [10]} Ugyanakkor előre kell bocsátani,

[3] Tariska, 2003, 199.

[4] Batta, 2017, 38-46.

[5] Elek, 2018, 1-5.

[6] Nogel, 2018, 162-168.

[7] Varga, 1992.

[8] Lásd bővebben: Haller, 2020.

[9] Farkas, 2020, 181-182.

[10] Hegedűs, 2020, 236-238.

hogy a kognitív torzítás jelensége sokkal több mint sztereotípiá, vagy előítéletes gondolkodás. Míg a sztereotípiá a felületes gondolkodás káros következménye, addig a kognitív torzítás hatása alá kerülhetünk akkor is, ha maximális figyelemmel és körültekintéssel szeretnénk megvizsgálni egy eseményt vagy jelenséget. Pontosan ez az igazi veszélye.

A kognitív torzítások kutatása a közgazdaságtudomány-angyalok területére vezet bennünket. Tversky és Kahneman az 1970-es években az előítéletekre és a heurisztikákra vonatkozó kutatásokat végzett.^[11] Nézetük szerint a heurisztikák egyszerűsített gondolkodási módszerek, amelyek az emberek korlátozott kapacitásait hivatottak kezelni. Ezt a szemléletet követi Kindler is,^[12] aki szerint heurisztikáknak a részletes elemzés helyett használt gondolkodás egyszerűsítő stratégiákat nevezünk. A heurisztikákat a döntéshozó tudatosan is alkalmazhatja – főleg, ha van ideje –, de előnyük és egyben veszélyük is abban áll, hogy idő szűkében önműködően léphetnek életbe.^[13] A közgazdasági kutatások célja elsősorban a fogyasztói magatartás és döntés jobb megismerése volt. A kidolgozott elmélet szerint a valószínűségi ítéletalkotás hibái abból adódnak, hogy az egyes eseteket egyfajta prototípusként kezeljük, csak az általános jellemzőire figyelünk, és közben az információk finom struktúráját nem kellően vesszük figyelembe. Ezeket a tudatunkban meglévő, kész prototípusokat használjuk fel a döntéseinkben. Néha nem azt látjuk, nem azt érzékeljük, ami a valóság. Az emberi agy tárolási és feldolgozási kapacitása limitált. Az információkat ezért tömbösíti (a részinformációkat egy egésszé köti össze), szelektálja (egyes információkat figyelembe vesz, másokat ignorál), a problémamegoldás egy felülről lefelé haladó (top-down) folyamat, melynek során a személy először a probléma egészét látja át és halad az alacsonyabb szintek felé.^[14] A gondolkodás ezen menete számos torzító előítélet forrása. Minél fejlettebbé válunk egy adott területen, minél több a tapasztalatunk, minél hatékonyabban vagyunk képesek feldolgozni a kapott információkat, annál inkább elveszítjük a flexibilitás képességét. A rekonstrukciós folyamatok által okozott torzítás esetében például a szakértő bizonyos tényeket, körülményeket nem a pontos iratokból, jegyzeteiből veszi figyelembe, hanem abból dolgozik, amire ezekből emlékszik, illetve a korábbi ügyekben szerzett tapasztalataira támaszkodik.^[15] A kutatások megerősítették, hogy a heurisztikáknak számos fajtája létezik, napjainkra tucatnyit sikerült azonosítani. Hogy csak a legfontosabbakat említsük:

- Hozzáférhetőségi vagy elérhetőségi heurisztika: Hajlamosabbak vagyunk aszerint megítélni az eseményeket, hogy milyen könnyen tudunk az adott eseményhez közel álló mintát prototípusként előhívni az emlékezetünkben. Azaz, bizonyos események bekövetkezését vagy körülmények előfordulásának való-

[11] Angyal, 2019, 274-284.

[12] Lásd bővebben: Kindler, 1990.

[13] Esse, 2012, 36.

[14] Tversky – Kahneman, 1973, 207–232.

[15] Nogel, 2020, 202.

színűségét túlbecsüljük, ha az adott esemény vagy körülmény könnyen előhívható az emlékezetünkéből. (Például az emberek hajlamosabbak veszélyesebbnek gondolni a repülőutakat, mint az autós utazást, pedig ez pont fordítva van, de mivel a hírekben nagyobb arányban fordul elő repülőszerencsétlenség, ezért azt könnyebb előhívni.) Ez a kognitív hatás a szakértők esetében egy adott lehetőség túlbecsülését eredményezheti. A szakértő ugyanis úgy gondolhatja, hogy egy adott körülmény gyakrabban fordul elő, csak mert az gyorsan vagy hamarabb eszébe jutott.

- Lehorgonyzási heurisztika: Egy igaznak vélt, vagy akár igaz kezdeti értékhez történő igazítást, igazodást jelenti. Gondolkodásunk során ehhez a kezdeti értékhez igazítjuk későbbi információinkat, becsléseinket. Ez befolyásolja az új információk megítélését, és ekképpen a döntést is.

- „Szakértői” heurisztika (tapasztaltakkal való egyetértés): a tekintélyen alapuló heurisztika, amely szerint „a szakértők (előljárók) tudják, miről beszélnek”, mivel úgy gondoljuk, hogy a megfelelő képesítéssel rendelkező egyének általában meggyőző dolgokat mondanak. Ugyanakkor, ha a feldolgozás nem meggyőző, akkor motiváltak leszünk alaposabban feldolgozni az információt.^[16]

- Bizonyossági hatás: a túlzottan magabiztos, és nem kellően mély tudáson alapuló döntés, amikor túl hamar abbahagyják az információkeresést. Ezért tulajdonítunk döntő szerepet a számszerű, a „biztos” vagy elsőre megbízhatónak tűnő, meggyőző eredményeknek. Ezeket preferáljuk a bizonytalanokkal szemben. Egy szakértői vélemény esetén például – függetlenül a képlet és a számítás igazságtartalmától – könnyebben hitelt adunk egy matematikai valószínűséget tartalmazó számszerű véleménynek, mint egy, a valószínűséget csak szavakkal leírónak.

- Kognitív disszonancia: A kognitív disszonancia-elmélet alap gondolata, hogy amikor valamilyen új információ vagy tapasztalat ellentmond a korábbi elképzeléseknek vagy ismereteknek, akkor disszonanciát, belső feszültséget élünk át. Ez a disszonancia szorongáskeltő állapot, melyet csökkenteni igyekszünk. A kognitív disszonancia elmélete szerint valaminek a választása melletti visszavonhatatlan elköteleződés hajlamosá tesz arra, hogy utólagos igazolásokat keresve, visszamenőlegesen meggyőzzük magunkat a választás helyességéről, hétköznapi megfogalmazásban „megideologizáljuk” a döntésünket.

- Keretezési hatás: a megelőző ismeretek emlékeztető hatását már az 1970-es években vizsgálták.^[17] A keretezési hatásnak már akkor komoly szerepet tulajdonítottak a téves tanúvallomások kialakításában.^[18]

- Visszatekintő torzítás: a dolgok alakulásának egy konkrét módja azzal az érzéssel tölt el bennünket, hogy a dolgok nem is történhetek volna másképp; az, ami végülis lett belőle, sokkal valószínűbbnek tetszik, mint az egyéb alternatívák, melyek nem valósultak meg.^[19]

[16] Lásd bővebben: Smith – Mackie, 2014.

[17] Loftus – Palmer, 1974, 585-589.

[18] Bővebben: Loftus, 1991.

[19] Kovács, 2009, 9.

- Cselekvési torzítás: Ha egy helyzetben a cselekvés a norma, a nemcselekvésből eredő negatív kimenetelt sokkal inkább averzívnek észleljük, mint a cselekvésből származó negatív kimenetelt. Ezért van például, hogy a kapus a tizenegyesrúgásnál többször ugrik egyik vagy másik oldalra, mint azt az adatok alapján tennie kellene. Úgy érzi, legalább tett valamit.

- Mulasztási torzítás: Ha egy helyzetben a nemcselekvés a norma (pl. „győztes csapaton ne változtass”), akkor hajlunk rá, hogy ne tegyünk semmit, még akkor sem, ha jó okok szólnának a cselekvés mellett: Úgy érezzük, ha nem válik be a döntésünk, sokkal rosszabb érzésünk lenne, mint lesz akkor, ha tartjuk a normát, de a normatartás esetleg mégsem vezet eredményre.^[20]

- Megerősítési torzítás:^[21] Az utóbbi évtizedekben egyre több empirikus adat és kutatási eredmény igazolta azt a jóval korábbi feltételezést is, hogy döntéseink során azokat az információkat részesítjük előnyben, amelyek saját pre-konceptióinkat (előfeltételezéseinket) vagy hipotézisünket erősítik, tekintet nélkül arra, hogy az adott információ helyes vagy téves (megerősítési torzítás). A megerősítési torzítás előfordulását a forenzikus gyakorlatban 2014-ben Neal és Grisso kutatása^[22] bizonyította be. Ők arra hívták fel a figyelmet, mekkora veszéllyel jár, ha a szakértői vizsgálatot megelőzően a kirendelőnek a vizsgálat kimenetelére vonatkozó „jóslatát” megismeri a szakértő.^[23] Az igazságszolgáltatásban az egyik legfontosabb jelenség a megerősítési torzítás, amely Nickerson meghatározása szerint a bizonyíték keresése vagy értékelése oly módon, hogy az a meglévő elképzeléseinknek, várakozásainknak vagy hipotéziseinknek megfeleljen.^[24]

IV. A KOGNITÍV TORZÍTÁS VESZÉLYEI

A fenti, korántsem teljes felsorolást követően érdemes néhány konkrét példán keresztül áttekinteni az igazságszolgáltatásban megjelenő kockázatokat. A kognitív torzítás igazságszolgáltatás-beli veszélyeire vonatkozó ismereteink részben elméletiek, részben pedig sajnos tapasztalatiak. A téves ítéletek, „justizmordok”^[25] okai között jelentős részben a heurisztikák hibái és kognitív torzulások állhatnak. Fenyvesi elemzése^[26] szerint a „justizmord” esetekben a téves felismerés és a téves vallomás a feldolgozott ügyek 63,3%-ban, a téves azonosítás 71%-ban, a rendőri hibák 44%-ban voltak azonosíthatók. Azaz, a számadatok

[20] Kovács, 2009, 10.

[21] Lásd bővebben: Baron, 2000.

[22] Neal – Grisso, 2014, 200-211.

[23] Nogel, 2020, 329.

[24] Nickerson, 1998, 175-220.

[25] Fenyvesi, 2014, 172.

[26] Fenyvesi, 2014, 172-178.

pontosan kijelölik azokat az hibákat, amelyeket tipikusan kognitív torzításokra, téves heurisztikára vezethetünk vissza.

A kognitív torzítás jelenségét kezdetben repülőgépek radarképének azonosítása során felmerülő hibák esetében,^[27] majd igazságügyi szakértők különböző azonosítási feladatainál vizsgálták,^{[28], [29]} sőt célzott kísérletekkel igazolták létét és veszélyeit.^[30] Kutatásokat folytattak a lőfegyver-azonosítás,^[31] a daktiloszkópia,^[32] a látens ujjnyomok vizsgálata^[33] és a kevert DNS-minták^{[34], [35]} azonosítása során észlelhető torzításokkal kapcsolatban is.^[36] Az elvégzett tudományos kutatások megerősítették, hogy a szubjektív elemet tartalmazó valamennyi szakértői technika és módszer^{[37], [38]} esetében fennáll a kognitív torzítás veszélye. Tehát tévedhetetlennek tartott szakértői módszerek^[39] alkalmazásakor is számolnunk kell a kognitív torzítás miatt bekövetkező emberi hibával.

A torzító hatást kognitív információs technológiák – közismertebben számítógépes programok – is előidézhetik. E rendszerek ugyanis olyan kognitív műveletek ellátására alkalmasak, amelyekre egykoron kizárólag az ember volt képes.^[40] A kognitív technológiák iránti bizalmunk és közérzetünk napjainkra már abba a stádiumba jutott, ahol az ember és a technológia egyre inkább összefonódik és együttműködik egymással, ezáltal interkognitív kommunikációt (összetett ember-gép kapcsolatot) kialakítva.^[41]

Végezetül még azt is fontos kiemelni, hogy a következtetés akkor is lehet szubjektív folyamatok eredménye, ha maga a módszer objektív. Tudományos kutatások igazolták, hogy ennek megfelelően a szakértők, és kriminalisták csakúgy, mint más emberek, ki vannak téve a környezet pszichés, kognitív torzító hatásainak. A torzító hatások teljes kiküszöbölése egyik szakterületen sem reális,^[42] azonban mindent meg kell tennünk azok csökkentésére.

Több rangos szervezet is foglalkozott a problémával, így a National Research Council of the National Academies (Nemzeti Akadémiák Tudományos Kutató-

[27] Ashworth – Dror, 2000, 148–157.

[28] Dror, 2012, 276–277.

[29] Dror, 2015, 40–49.

[30] Kassin – Dror – Kukucka, 2013, 42–52.

[31] Mattijssen – Kerkhoff – Berger – Dror – Stoel, 2016, 6.

[32] Dror – Mnookin, 2010, 4–67.

[33] Dror – Charlton, 2006, 601–615.

[34] Lásd bővebben: Pádár – Kovács – Nogel – Czebe – Zenke – Kozma, 2019.

[35] Lásd bővebben: Pádár – Kovács – Nogel – Czebe – Zenke – Kozma, 2020.

[36] Dror – Hampikian, 2011, 204–208.

[37] Kovács – Nagy – Nogel, 2015, 41–42.

[38] Kovács, 2017, 83–101.

[39] Kovács, 2010, 310–319.

[40] Dror, 2012, 276–277.

[41] Baranyi – Csapó, 2012, 67–77.

[42] Nogel, 2020.

tanácsa) 2009-ben tette közzé jelentését *Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward* (A forenzikus tudományok megszilárdítása az Egyesült Államokban: Az előttünk álló út) címmel (másképp: NAS Report, vagy NRC-jelentés). Az NRC-jelentés a forenzikus tudományok gyenge pontjaira világított rá az Egyesült Államokban, azonban megállapításai az egész világon hatással voltak a kriminalisztika fejlődésére és általában a szakértői tevékenység megítélésére. A jelentés kiemelten tárgyalja a lehetséges kognitív torzításokat és hibákat (NRC-jelentés. 8. o.), és megállapítja, hogy ennek mértéke szakterületenként változó. A hibák pedig az észlelésben rejlő kognitív torzító tényezőkre vezethetők vissza (NRC, 9. o.).

Az Elnök Tudományos és Technikai Tanácsadói Tanácsa (President's Council of Advisors on Science and Technology, PCAST) 2016-ban adta ki a forenzikus tudományokról szóló jelentését „A kriminalisztikai tudományok a büntetőbíróságokon: Az összehasonlító módszerek tudományos validitásának biztosítása” (Forensic Science in Criminal Courts: Ensuring Scientific Validity of Feature-Comparison Methods) címmel. Mindkét jelentés mértékadónak tekinti a DNS-vizsgálatokat, azonban fontos tudnunk, hogy ezen a téren is érvényesülnek kognitív torzítás hatásai

V. A KOGNITÍV TORZÍTÁS MEGJELENÉSE EGYES KRIMINALISZTIKAI SZAKTERÜLETEKEN

1. Daktiloszkópia

A daktiloszkópia már több mint száz éve gyarapítja a forenzikus azonosítás biztosnak vélt módszereit, az elmúlt évtizedekben ugyanakkor számos nagy horderejű ügy hívta fel a világ tudományos közösségének a figyelmét az emberi kognícióra, illetve a kognitív torzításra mint a szakértői döntéshozatala daktiloszkópia területén is befolyásoló jelenségre.^[43] 2004-ben tanúi lehettünk e krimináltechnika legnagyobb publicitást kapott botlásának: a Mayfield-ügynek,^[44] amelynek lényege, hogy Brandon Mayfield, egy muszlim vallású oregoni ügyvéd, akit az Amerikai Egyesült Államok Szövetségi Nyomozó Irodája (a továbbiakban: FBI) letartóztatott, mert a gyanú szerint részt vett a 2004. március 11-i madridi terrorcselekményben, amelyben csaknem 200 ember életét vesztette, és több mint 1400 fő megsérült. A helyszínen megtalálták a detonátort tartalmazó táskát, amelyről ujjnyom-töredéket rögzítettek. Tekintettel az ügy kiemelt jelentőségére, az FBI közreműködését kezdeményezte a helyszíni ujjnyom-töredék azonosításában. Az FBI szakértői a helyszíni ujjnyomot és Mayfield ujjnyomatát

[43] NIST, 2016, 6.

[44] Cole, 2005, 985.

„kategorikusan egyezőnek” véleményezték, Mayfieldet őrizetbe vették.^[45] A bírósági tárgyalás során Mayfield tagadta, hogy a madridi vonatrobbanásokhoz bármiféle köze volna, mivel állítása szerint több mint 10 éve nem hagyta el az Egyesült Államokat. A bíróság ennek ellenére elutasította Mayfield kérelmét, és egy független ujjnyomatszakértőt vont be, aki az FBI szakértőivel azonos véleményt adott. Nem sokkal ezután a spanyol hatóságok ugyancsak a helyszínen rögzített ujjnyom-töredék alapján egy másik személyt azonosítottak. Utóbbi – Ahmed Daoud – ujjnyomatának vizsgálata alapján az FBI laboratóriuma visszavonta korábbi véleményét, Mayfieldet pedig szabadon bocsátották. Az FBI-nál lefolytatott belső ellenőrzési jelentésében a kognitív torzítás jelenségét jelölték meg Mayfield téves azonosításában közrejátszó egyik tényezőként. Talán éppen a Mayfield-ügy inspirálta Dror és Charlton 2006-ban megjelent tanulmányát,^[46] amelyben arra keresték a választ, milyen tényezők okozhatják a daktiloszkópia területén a téves szakvélemény megszületését, ha a szakértő helyesen jár el, és a technika is jól működik. Kutatásuk során 6 önkéntes szakértőt vontak be a vizsgálatba, mindegyikük legkevesebb 35 éves szakmai tapasztalattal rendelkezett. Mindegyik szakértő 8 pár valós, már elbírált büntetőeljárásból származó ujjnyom-mintát kapott vizsgálatra, olyan eloszlásban, hogy 2 pár esetben korábban a szakértők az azonosság kérdésében pozitív, míg 2 pár esetben negatív eredményre jutottak (kizárták az egyezést). A 8-ból 4 minta esetében semmilyen kontextuális információt nem kaptak a szakértők (ezek voltak a kontroll-minták), ebből kettőt relatíve könnyű volt megítélni, 2 pedig relatíve bonyolultabb feladat volt. A maradék 4 pár minta esetében a szakértők kontextuális információkat kaptak (Pl. „a gyanúsított beismerte a bűncselekmény elkövetését”, „a gyanúsított letartóztatásban volt a bcs elkövetése idején”). Egyébként olyan mintákat kaptak, ahol korábban a szakértők az azonosság kérdésében 2 esetben pozitív (azonosság), míg 2 pár esetben negatív eredményre jutottak (kizárták az egyezést). Összesen tehát $6 \times 8 = 48$ vizsgálatra került sor. A 24 kontextuális információt is tartalmazó vizsgálati lapon 4 esetben korábbival ellentétes következtetésre jutottak (16,6% az inkonzisztencia aránya). A szakértőknek az 1/3-a (6-ból 2) jutott az eredeti következtetéssel megegyező (helyes) következtetésre.

A döntés módosítása 6 szakértőből 4-et érintett, de volt 1 szakértő, aki 3 alkalommal is módosított korábbi véleményén, míg a többiek 1-1 alkalommal bírálták felül korábbi döntésüket. A fentiek azt jelzik, hogy a mindennapi gyakorlatban előforduló kontextuális információk is hatással voltak a szakértő szakmai döntésére, azaz nem kell extrém körülmény ahhoz, hogy egy torzításra alkalmas információ tényleges hatást gyakoroljon a szakértői döntés pontosságára.

Dror későbbi tanulmánya^[47] alapján azt mondhatjuk, hogy ezekben az esetekben a hibás döntéshez a kontextuális információ felül további hatások is vezethetnek. Ide tartozik a „szakértők immunitása” (expert immunity) amely azt

[45] Cole, 2005, 986.

[46] Vö. Dror – Charlton, 2006.

[47] Dror, 2020, 7998–8004.

a közismert tévedést jelöli, hogy a szakértők úgy hiszik, ellenállnak a kognitív torzító hatásoknak – ugyanakkor a kutatások ennek ellenkezőjét mutatják: valójában sokkal fogékonyabbak rá, mivel úgy gondolják, hogy pusztán akaraterővel legyőzhető a jelenség. Ez Dror szerint az irányítás kontrollja – „Illusion of Control”. Függetlenül Drortól, hasonló eredményre jutottak Eeden és munkatársai is 2018-ban.^[48] Függetlenül attól, hogy a szakértői tévedés milyen eljáró szakértői felelőssége objektív, az akkor is fennáll, ha a tévedése a kontextus-hatás miatt következett be.^[49]

2. Kevert DNS-mintából történő személyazonosítás

A forenzikus DNS-vizsgálatok kezdeteire vezet vissza O.J. Simpson ügye, amelyben a DNS-teszt egyértelműen a vádlott bűnösségét bizonyította volna, a védelemnek azonban sikerült kételyeket ébreszteni az esküdtekben a DNS-teszt-eredmények manipulálhatóságával kapcsolatban. A védelem tanúként hívta a Nobel-díjas Kary Mullist, a DNS-vizsgálatnál ma is alkalmazott PCR-módszer feltalálóját. Mullis szakvéleményének lényege az volt, hogy a PCR-módszer abszolút megbízható, ha jól csinálják, de lehet rosszul is csinálni, sőt össze is lehet véletlenül cserélni a vizsgálati mintákat, és akkor már nem is olyan megbízható.^[50] Tehát az emberi hiba lehetősége már ekkor felmerült.

Lynch a DNS-vizsgálatokat a forenzikus tudományok „arany standardjának” nevezte, és azt gondoltánk, hogy a DNS-vizsgálatok terén kizárható a kognitív torzítás. Az emberi tényező – és így a hiba lehetősége – azonban a mintavétel-nél,^[51] ^[52] a vizsgálatok tervezésénél, vélemények interpretációjában^[53] legalább akkora eséllyel következhet be, mint bármely más szakértői területen, gondoljunk csak Mullis fent idézett véleményére. Az emberi hibák mellett a kognitív torzítással is számolnunk kell.

A probléma tudományos elemzésére példa Dror és Hampkian empirikus vizsgálata. A kutatás során 17, Észak-Amerikában működő genetikus szakértőt kértek fel egy már jogerősen elbírált ügyben felhasznált, kevert DNS-mintát tartalmazó bizonyíték értelmezésére. A vizsgálat során a szakértők semmilyen kontextuális információt nem kaptak. A vizsgálat két tényre világított rá. Egyrészt, a 17 független szakértő inkonzisztens következtetéseket vont le a laboratóriumi adatokból, ami már önmagában igazolja, hogy a vizsgálatok kiértékelése során a szubjektív tényezők is közrejátszanak. Hiszen, ha teljesen objektív lenne a szakértői véleményalkotás, akkor az egyazon laborban dolgozó, ugyanolyan

[48] Van den Eeden – Poot – Van Koppen, 2018, 64.

[49] Kovács, 2005, 81-87.; Nogel, 2021; Nogel, 2022.

[50] Bővebben: Venetianer, 1998.

[51] Kovács – Nogel, 2017, 257-258.

[52] Nogel – Czebe – Kovács – Pádár, 2019, 836-837.

[53] Kovács – Pádár, 2015, e425-e427.

kiindulási adatokból dolgozó szakértőknek szükségképpen egyező következtetésre kellene jutniuk. Másrészt, az eredeti vizsgálathoz képest, ahol a büntetőeljárás során nyilván voltak kontextuális információk (vallomások, adatok, jegyzőkönyvek), a 17 szakértőből 16 jutott eltérő következtetésre, mint az eredeti szakvélemény. Ebből a szerzők azt valószínűsítették, hogy az eredeti szakértői vélemény következtetését az ügyről kapott nem releváns információk is befolyásolhatták.

3. Harapásnyom-vizsgálat

A kutatás során^[54] kaukázusi rasszból származó önkéntesektől vettek harapásmintát, erős harapásra kérték őket, hogy jól látható mintát produkáljanak. A harapásnyomot ezt követően lefényképezték, úgy, hogy minden egyes önkéntes által biztosított mintáról 10, azaz összesen 150 fotó készült. A fényképek alapján elkészítették a minták digitális lenyomatát is. A harapásminta-nyomatokból és a képek alapján készült digitális lenyomatokból kialakítottak egy adatbázist. Ebből 96 harapásnyomminta-párt (1 nyomat + 1 digitális lenyomat) választottak ki a kísérletet végzők. A harapásnyomról készült fotóra a „helyszíni minta” címkét ragasztották, a digitális lenyomatra a „gyanúsított mintája” megjegyzést írták. A minták között 24 tényleges egyezés volt, (összetartozó lenyomat + digitális lenyomat), 24 pedig kétség nélkül eltérő volt (a lenyomat + digitális lenyomat között egyértelműen kivehető különbségek voltak). A maradék 48 pár minta esetében a lenyomat fotója és digitális párja a valós bűnügyi szituációkat reprezentálta, azaz az azonosság, illetve annak kizárására nem lehetett elég információt leszűrni a minták vizsgálatából (a digitális lenyomatokat rossz fényviszonyok között készített fényképekből alkották, illetve voltak olyan harapásminták, ahol mozgás miatt torzult volt a minta). Mellékeltek továbbá fényképeket is a „helyszínről”, amelyeken erőszakos bűncselekmények áldozatai voltak láthatók a helyszínen. A vizsgálatba „szakértőként” fogorvos-hallgatókat és más hallgatókat vontak be egy rövid „tréning” után. A kísérlet eredményei a következők: Az egyértelmű egyezések esetében a kontextus nem befolyásolta az egyezés kimondását. A nem egyértelmű esetekben ott, ahol nem volt kontextusba ágyazva az ügy, az egyezések száma akkor kezdett emelkedni, amikor a vizsgálatok előrehaladtak (minél több „ügyet” vizsgált meg az alany), míg a kontextuális információkkal ellátott ügyekben nem volt értékelhető változás az egyezés kimondásának gyakoriságában. A két csoportot összehasonlítva az eredmények azt mutatták, hogy ott, ahol volt kontextusinformáció, szignifikánsan több azonosság-kimondás volt.

[54] Osborne – Woods – Kieser – Zajac, 2013.

4. Automatikus arckép-összehasonlítás ember általi „felülvizsgálata”

A kriminalisztikai azonosítás minden területén egyre nagyobb szerepet kapnak azok az informatikai rendszerek, amelyek nagy mennyiségű összehasonlító adatból képesek rövid idő alatt azonosítási listát (opciókat, lehetőségeket) tární a szakértő vagy szakember elé. A végső döntést – az azonosítást – azonban nem a gép, hanem az ember hozza. A szakértői bizonyítás hatékonyságának előmozdítására törekvő rendszerek bizonyos esetekben azonban téves útra is terelhetik folyamatát,^[55] ezért fel kell mérnünk a folyamatban résztvevő kognitív szereplők (ember-gép) között végbemenő információtranszfer minőségét és mennyiségét. Az automatikus arcfelismerés egyre gyakoribbá válik biztonságtechnikában, így például az útlevél-ellenőrzésnél.^[56] Jelenleg az Egyesült Királyság és az Európai Unió (EU) automatizált határátlépési (Automated Border Crossing) rendszerei emberi operátor felügyeletét igénylik, aki felülvizsgálja, érvényesíti a gépi azonosítási eredményeket és felülbírálja a helytelen döntéseket. Hazánkban is öt éve működik már álló arckép-azonosítási rendszer.^[57] ^[58] Mivel ennek az ember-számítógép interakciónak a pontossága jelenleg nem ismert, egy kutatás során^[59] azt vizsgálták, hogy az emberi közreműködést (validálást) hogyan befolyásolják a priori döntések, például az automatizált arcfelismerő szoftverek által hozott döntések. A kutatás során olyan arcpárokot illesztettek egymáshoz, amelyeket a szoftver szerinti jelzéssel láttak el a monitoron. (A gép döntése szerint ugyanazt vagy két különböző személyt ábrázolják, azaz egyező/nem egyező/megoldatlan). A gépi döntésként feltüntetett jelzések többsége összhangban állt a képekkel, de néhányuk inkonzisztens vagy a gép által „megoldatlan” azonosítást is tartalmazott. A vizsgálat során a tesztalanyoknak 70 fénykép-párt kellett vizsgálni (nyilvántartási fotó és spontán fotó), amelyből 65 pár egyező volt, 5 pedig nem egyező. A monitoron feltüntetett gépi eredmény 60%-a pontos információt tartalmazott az egyezés tényéről, 20% rosszul volt címkézve (fals pozitív vagy fals negatív volt), a maradék 20%-ra a „megoldatlan” címke került, tehát az alanyoknak maguknak kellett döntenüik. Megkérték a tesztalanyokat, hogy a címkézést ne vegyék figyelembe. Az instrukció ellenére az eredmények azt mutatták, hogy a címkézés, azaz a számítógép jelzése egyértelműen befolyásolja az egyezés kimondását. Kétszer futtatták le a képeket. A valóságnak megfelelő címkék esetében 81%, majd 69% volt a helyes azonosítás, a tévesen címkézett fotók esetében 72%, majd 61% volt a helyes azonosítás, a „megoldatlan” címkével jelölt fotóknál 76%, illetve 63% volt a helyes azonosítás. A szoftveres adatbázis-elemzések alkalmazása nem csökkenti, hanem növeli annak igényét, hogy az emberi döntéshozatal és a kogníció folyamatát alaposabban megismerjük.

[55] Dror, 2015.

[56] Kovács – Nagy, 2019, 183-197.

[57] Gárdonyi, 2021, 1133-1148.

[58] Gárdonyi, 2020, 22-33.

[59] Fysh – Bindermann, 2018.

5. Krimináltaktika

A kognitív torzítás jelensége ugyanakkor nemcsak a szakértői tevékenységet érintheti, hanem a tágon vett igazságszolgáltatás valamennyi szereplőjét. Példaként említhető, hogy Wagenaar és munkatársai^[60] kutatásukban 35 holland büntetőügyet elemeztek, amelyek egyértelműen mutatják, hogy a nyomozás során a megerősítő torzítás hogyan nyilvánulhat meg. Valamennyi ügy közös eleme, hogy a védelem által felhozott érvek alapján a Fellebbviteli Bíróság (logikai és bizonyítási) ellentmondásokat azonosított, és új eljárásra került sor. Wagenaar és munkatársai az ügyekben esetlegesen fellelhető azonos hibákat keresték. Felfedezték, hogy valamennyi ügy közös jellemzője, hogy a gyanúsítottakat az eljárás nagyon korai szakaszában azonosították. Ezt követően a rendőrség a gyanúsított bűnösségét alátámasztó bizonyítékokat nagyobb hangsúllyal értékelte, míg az ezzel ellentéteseket nem vette figyelembe. Azaz, a rendőrség kialakult munkahipotézise – amely szerint a gyanúsított bűnös – valójában minden esetben lehorgonyzási kognitív torzítás volt. A nyomozást valamennyi esetben a lehorgonyzási torzítás diktálta, amelynek így már egyetlen célja az információt megerősítő bizonyítékok megtalálása volt.^[61] Megállapításaik alapján arra a következtetésre jutottak, hogy ezekben az ügyekben nem figyeltek arra, hogy valamennyi releváns adatot elemezzék,^[62] így nem a nyomozás általános szakmai és logikai szabályai, hanem inkább a korai hipotéziseik irányították a nyomozást. Azt is megállapították, hogy ez hiba a korai gyanú erősségével egyenesen arányos, azaz, ilyen esetekben fokozott figyelmet javasoltak.

Ugyanerre a jelenségre hívja fel a figyelmet Korinek László is:^[63] „A nyomozati szakban elkövetett hibák, esetenként torzítások többnyire az egyéb okokkal együttesen jelentkeznek. A mentő tanúk meghallgatásának mellőzése, az informátoroktól megszerzett adatok ellenőrzésének elmulasztása, valamint igen gyakran a felismerésre bemutatások – befolyásolásra alkalmas, vagy éppen arra irányuló körülmények között történő lebonyolítása nagyban hozzájárulhat az elvett ítéletekhez.”

Külföldi kutatók már másfél évtizede figyeltek arra, hogy a nyomozók saját előítéletei, illetve ezekből az előítéletekből következő véleményük befolyásolja a nyomozást, és így az téves ítéletekhez vezet.^[64] Még tovább lépve, az előítéleteken és a mély nyomozói meggyőződésen, prekoncepciókon alapuló ügyekben az eljárás sikere érdekében a rendőrök által tett hamis vallomás létező jelensége külön szakkifejezést („testilying”) hívott életre a külhoni szakirodalomban.^[65] Ez jól mutatja, hogy a terhelt bűnösségében való hit, a mély tudati meggyőző-

[60] Lásd bővebben: Wagenaar – van Koppen – Crombag, 1993.

[61] Wagenaar – van Koppen – Crombag, 1993, 84-88.

[62] Gárdonyi, 2013, 65-71.

[63] Korinek, 2017, 313.

[64] Findley – Scott, 2006, 291-396.

[65] Cloud, 1996, 1341-1387.

dés akár erkölcsi és jogi korlátok áthágását eredményezheti és jelenség szintű problémához vezethet. ^[66] Korinek László megállapítja továbbá, hogy: „.....bíró-sági ítéletek is alátámasztják, hogy a rendőri visszaélések, így a hamis nyilatkozatok Magyarországon is problémát jelentenek. Olyannyira, hogy a 2006. őszi tömegosztatásokkal összefüggő elítélések orvoslásáról szóló 2011. évi XVI. törvény általános indokolása kimondta: az akkori tömeges tiltakozások helyszínén vagy azokhoz közeli helyeken lévő embereket brutálisan bántalmazták, függetlenül attól, hogy a megmozdulásokban aktívan részt vettek-e. Sokakat őrizetbe vettek, majd a bíróság előzetes letartóztatásba helyezte őket. A csupán »rossz helyen, rossz időben« tartózkodó személyekkel szemben, a rendőrség eljárását utólag igazolandó valótlan tartalmú rendőri tanúvallomások születtek. Általában a nyomozással függenek össze azok az okok is, amelyek kiemelkedő szerepet játszanak a téves elítélésekben. Ilyen a hibás felismerés, valamint a hamis tartalmú beismerő vallomás....”

6. Szemle

Van de Eden és munkatársai egy élet elleni bűncselekmény kísérleti helyszínén végeztek vizsgálatokat. Ennek során a helyszíni szemle során érvényesülő kognitív torzító tényezőket^[67] – főképpen a kontextuális információk hatását – hasonlították össze tapasztalt bűnügyi technikusok és a hallgatók körében elvégzett empirikus vizsgálat során.^[68] Azt vizsgálták, hogy a kísérleti helyszínen mennyi releváns nyomot rögzítenek, és a nyomrögzítést mennyire befolyásolja az előzetes munkahipotézisük (önkező vagy idegenkező cselekmény). A kutatás meglepő eredménnyel járt. Más kutatók által elvégzett hasonló vizsgálatok^[69] eredményével ellentétben azt tapasztalták, hogy a hallgatók – bár összességében is több nyomot rögzítettek – mégis arányaiban több releváns nyomot biztosítottak, esetükben tehát kevésbé érvényesült a rutincselekvés és a prekonceptió hatása, alátámasztva ezzel Dror „illusion of control” teóriáját.

VI. ÖSSZEGRZÉS

A kognitív hibák és heurisztikák rejtett jelensége jól mutatja, hogy a legkiválóbb szakmai felkészültség mellett is bekövetkezhetnek olyan súlyos hibák az ítéletalkotásban, amelyek alapjaiban befolyásolják a büntetőeljárást. A torzító hatások, kognitív előítéletek tudatunk vagy akaratunk nélkül befolyásolják, ho-

[66] Capers, 2007, 1-62.

[67] Metzger – Újvári – Gárdonyi, 2020, 57-70.

[68] Van den Eeden – Poot – van Koppen, 2016, 475-81.

[69] Baber – Butler, 2012, 413-424.

gyan veszünk mintát, hogyan érzékeljük az adatokat, döntünk a tesztelési stratégiákról és hogyan értelmezzük, interpretáljuk az eredményeket. A kognitív torzítás elkerülhetetlensége nemcsak, hogy nem mentesít bennünket, hanem arra hívja fel a figyelmünket, hogy mindent megtegyünk a hatás minimalizálására. Éppen ezért időszerű ezeknek a jelenségeknek a mélyrehatóbb vizsgálata.^[70] Kizárólag a kognitív torzítások interdiszciplináris vizsgálata, alaposabb megismerése segíthet abban, hogy az erre visszavezethető hibákat csökkentjük vagy kizárjuk. A téma legkiválóbb ismerője, Itiel Dror egyik friss tanulmányában ráadásul arra a paradoxonra hívja fel a figyelmünket, hogy éppen a kognitív torzítások nehezítik meg, hogy felismerjük azokat. A kognitív torzítások további vizsgálata kiemelt jelentőségű, hiszen a jelenség pontos ismerete, illetve a folyamatok megértése vezethet csak a hibák csökkentéséhez és így a hibás döntések minimalizálásához. Megoldást jelent a jelenség megértése, az érintettek megfelelő képzése és továbbképzése, időszakos tréningek és megfelelő szabályok kidolgozása,^[71] a szakértői munkában pedig belső minőségi standardok,^[72] ^[73] jártassági gyakorlatok^[74] és a „több szem elve” csökkentheti a kognitív torzításból adódó hibákat.^[75]

[70] Gárdonyi – Hautzinger, 2021, 1725-1740.

[71] Kovács, 2014, 335-345.

[72] Pádár – Nogel – Kovács, 2015, e412-e413.

[73] Kovács – Nogel, 2014, 24-27.

[74] Gárdonyi, 2016, 9-23.

[75] FSR-G-217, 2020.

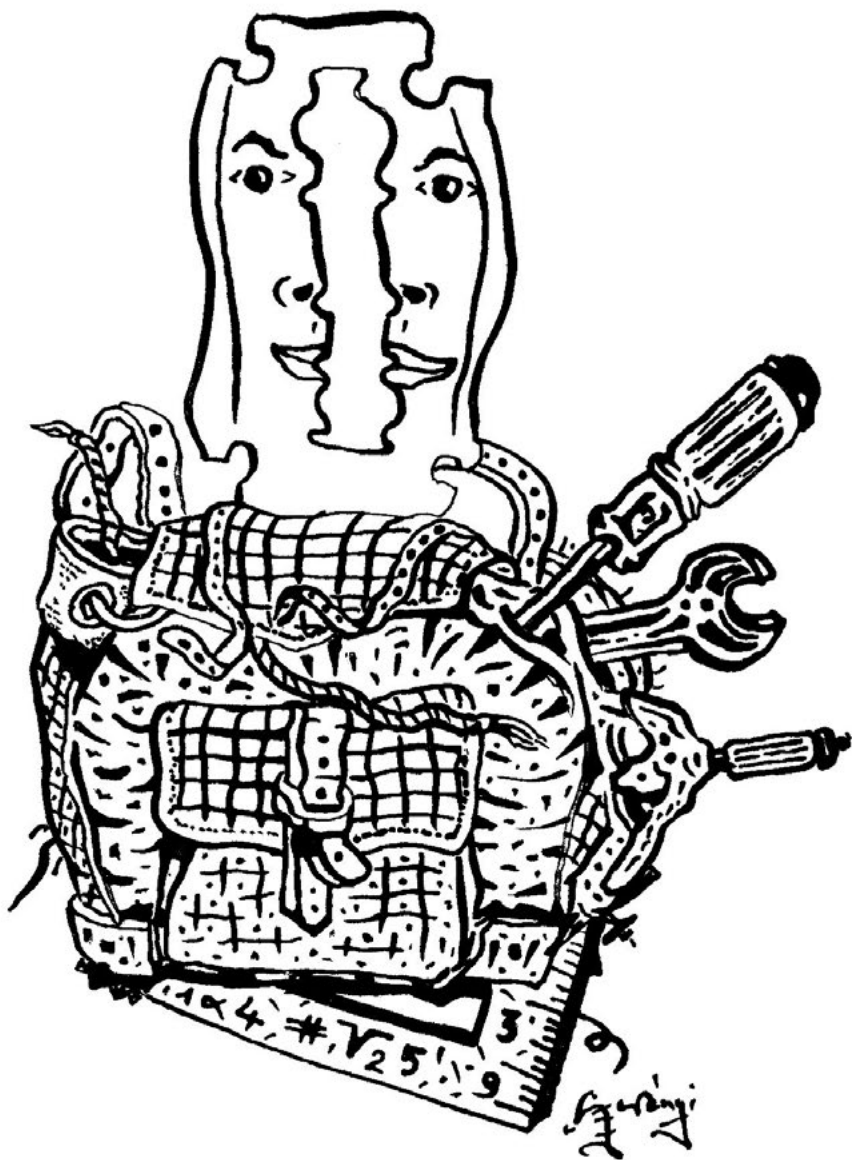
IRODALOM

- Angyal Miklós (szerk.) (2019): *Kognitív kriminalisztika*. Dialóg Campus, 2019.
- Ashworth, Alan R. S. – Dror, Itiel E. (2000): Object identification as a function of discriminability and learning presentations: The effect of stimulus similarity and canonical frame alignment on aircraft identification. In: *Journal of Experimental Psychology: Applied*. 6(2).
- Bacon, Francis (1620): *Novum Organum*. Megjelent: 1995, Nippon Kiadó, Budapest (Csatlós János fordítása).
- Baron, Jonathan (2000): *Thinking and deciding*. 3rd ed. Cambridge University Press, New York.
- Baranyi, Péter – Csapó, Ádám (2012): Definition and Synergies of Cognitive Infocommunications. In: *Acta Polytechnica Hungarica*. Issue 9., Vol. 1.
- Baber, Chris – Butler, Mark (2012): Expertise in Crime Scene Examination: Comparing Search Strategies of Expert and Novice Crime Scene Examiners in Simulated Crime Scenes. In: *Human Factors*. 54(3).
- Batta Júlia Dóra (2017): Sztereotípiák szerepe a büntetőeljárásban. In: *Büntetőjogi Szemle*. 2017/2. sz.
- Cloud, Morgan (1996): Judges, „Testilying”, and the Constitution. In: *Southern California Law Review*. Vol. 69:1341.
- Cole, Simon A. (2005): More Than Zero: Accounting for error in latent fingerprint identification. In: *The Journal of Criminal Law & Criminology*. Issue 95, Vol. 3.
- Czebe, András – Kovács, Gábor (2016): How Cognitive Infocommunications Play a Critical Role in Shaping the Future of Forensic Sciences: Defining Forensic Cognitive Infocommunications In: Baranyi, Péter (szerk.) (2016): *Proceedings of 7th IEEE Conference on Cognitive Infocommunications (COGINFOCOM) IEEE Hungary Section (2016)*.
- Dror Itiel E. – Charlton, David (2006): Why experts make error? In: *Journal of Forensic Identification*. 56 (4).
- Dror, Itiel E. – Mnookin, Jennifer L. (2010): The use of technology in human expert domains: Challenges and risks arising from the use of automated fingerprint identification systems in forensics. In: *Law, Probability and Risk*. 9 (1).
- Dror, Itiel E. – Hampikian, Greg (2011): Subjectivity and bias in forensic DNA mixture interpretation. In: *Science and Justice*. 51 (4).
- Dror, Itiel E. (2012): Combating bias: The next step in fighting cognitive and psychological contamination. In: *Journal of Forensic Sciences*. 57 (1).
- Dror, Itiel E. (2013): Cognitive technology. In: *McGraw-Hill Yearbook of Science and Technology 2013*. McGraw Hill Education, New York.
- Dror, Itiel E. (2015): Cognitive and Human Factors. In: *Forensic Science and Beyond: Authenticity, Provenance and Assurance*. Annual Report of the Government Chief Scientific Adviser 2015, Government Office for Science, London, UK.
- Dror Itiel E. (2020): Cognitive and Human Factors in Expert Decision Making: Six Fallacies and the Eight Sources of Bias. In: *Analytical Chemistry*. 92(12).
- Elek Balázs (2018): *A sztereotípiák szerepe a bizonyítási eljárásban*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest. (Elérhető: https://debreceniitlotabla.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/sztereotipiak.pdf. Letöltés ideje: 2020. 03.15.)
- Esse Bálint (2012): *Elméis döntések. Heurisztikus folyamatok a beszállítóválasztási döntésekben*. Doktori értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi Doktori Iskola, 2013.05.22.
- Farkas Johanna: Társas interakciók. In: Haller József (szerk.) (2020): *Pszichológia a közszolgálatban*. Dialóg Campus, Budapest.

- Fenyvesi Csaba (2014): *A kriminalisztika tendenciái*. Dialóg Campus, Budapest.
- Findley, Keith A. – Scott, Michael S. (2016): The Multiple Dimensions of Tunnel Vision in Criminal Cases. In: *Wisconsin Law Review*. Vol 2/2006.
- FSR-G-217 (202): Forensic Science Regulator Guidance, Cognitive Bias Effects Relevant to Forensic Science Examinations.
- Füredi János (szerk) (2003): *A pszichiátria magyar kézikönyve*. Medicina, Budapest.
- Fysh, Matthew C. – Bindemann, Markus (2018): Human–Computer Interaction in Face Matching. In: *Cognitive Science*. Volume 42, Issue 5.
- Gárdonyi Gergely (2013): A gondolati rekonstrukció korlátai. In: *Belügyi Szemle*. 61 (10).
- Gárdonyi Gergely (2016): A bűnügyi technikai szakterület hazai eredményei, a fejlődés lehetséges irányai. In: *Belügyi Szemle*. 64(7-8).
- Gárdonyi Gergely (2020): Állóképes arckép azonosítás Magyarországon. In: *Belügyi Szemle*. 68(3. ksz.).
- Gárdonyi Gergely (2021): Az állóképes arcképezonosítás Magyarországon. In: *Belügyi Szemle*. 69(7).
- Gárdonyi Gergely – Hautzinger Zoltán (2021): A kriminalisztikai kutatások fejlesztésének lehetősége. In: *Belügyi Szemle*. 69(10).
- Haller József (szerk.) (2020): *Pszichológia a közszolgálatban*. Dialóg Campus, Budapest.
- Hegedűs Judit (2020): Előítélet-diszkrimináció-társadalmi kirekesztés. In: Haller József (szerk.): *Pszichológia a közszolgálatban*. Dialóg Campus, Budapest.
- Kassin, Saul M. – Dror, Itiel E. – Kukucka, Jeff (2013): The forensic confirmation bias: Problems, perspectives, and proposed solutions. In: *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*. 2 (1).
- Kindler József (1990): *Fejezetek a döntésmélethez*. Aula Kiadó, Budapest.
- Kovács Gábor (2005): Az igazságügyi szakértő jogi felelőssége. In: Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Mészáros Bence (szerk.): *Orvosok és jogászok a büntető igazságszolgáltatásban: Dezső László emlékkönyv*. Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs.
- Kovács Gábor (2014): Gondolatok az Európai Forenzikus Tudomány 2020 elképzeléséről. In: Patyi András – Lapsánszky András (szerk.) *Rendszerváltás, demokrácia és államreform az elmúlt 25 évben: Ünnepi kötet Verebélyi Imre 70. születésnapja tiszteletére*. Wolters Kluwer, Budapest.
- Kovács, Gábor – Nogel, Mónika (2014): The Accreditation Of Forensic Laboratories As A Component Of Realizing The European Forensic Science 2020 Concept. In: *European Police Science and Research Bulletin*. Summer.
- Kovács, Gábor – Pádár, Zsolt (2015): Misinterpretation of sample contamination in a Hungarian casework. In: *Forensic Science International Genetics Supplement Series*.
- Kovács Gábor (2017): Az Európai Forenzikus Tudományos Térség (EFSA-2020) megalkotásának koncepciója. In: *Jog–Állam–Politika*. 2017/1. sz.
- Kovács, Gábor – Nogel, Mónika (2017): Activity of Forensic Experts and Quality Assurance in Hungary. In: *Forensic Science International*. September 2017.
- Kovács Gábor – Nagy Klára (2019): Kriminológiai eszközök a terrorizmus elleni harcban. In: Bartkó Róbert (szerk.) *A terrorizmus elleni küzdelem aktuális kérdései a XXI. században*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Kovács Judit (2009): *Döntéshozzájárulási laborgyakorlatok*. Didakt kiadó, Debrecen.
- Lynch, Michael (2003): God’s signature: DNA profiling, the new gold standard in forensic science. In: *Endeavour*. 27 (2).

- Mattijssen, Erwin – Kerkhoff, Wim – Berger, Charles E. – Dror, Itiel – Stoel, R.D. (2016): Implementing context information management in forensic casework: Minimizing contextual bias in firearms examination. In: *Science & Justice*. 56(2).
- Metzger Máté – Újvári Zsolt – Gárdonyi Gergely (2020). A fotogrammetria kriminalisztikai célú alkalmazása: helyszínek, holttestek, tárgyak rekonstrukciója három dimenzióban. In: *Belügyi Szemle*. 68(11).
- Neal, Tess M. S. – Grisso, Thomas (2014): The cognitive underpinnings of bias in forensic mental health evaluations. In: *Psychology, Public Policy and Law*. 20:2.
- Nickerson, Raymond (1998): Confirmation Bias: A Ubiquitous Phenomenon in Many Guises. In: *Review of General Psychology*. Vol 2/1998, Issue 2.
- NIST (2016): *Latent Print Examination and Human Factors: Improving the Practice through a Systems Approach, The Report of the Expert Working Group on Human Factors in Latent Print Analysis*. U.S. Department of Commerce, National Institute of Standards and Technology.
- Nogel Mónika (2018): A hazai szakértői minőségbiztosítás rendszerének vázlata és annak jelentősége a büntetőeljáráásban. In: *Magyar Jog*. 2018/7. sz.
- Nogel Mónika (2019): A szakértői bizonyítással szemben támasztott követelmények szigorodása az Amerikai Egyesült Államokban. In: *Jog-Állam-Politika*. 2019/3. sz.
- Nogel Mónika (2020): *A szakértői bizonyítás aktuális kérdései*. HVG-ORAC, Budapest.
- Nogel, Mónika – Czebe, András – Kovács, Gábor – Pádár, Zsolt (2019): A work in progress - accreditation of forensic DNA laboratories as a part of the „European Forensic Science Area 2020 (EFSA 2020)” Concept. In: *Forensic Science International Genetics Supplement Series* 7:1.
- Nogel Mónika (2017): A szakértői minőségbiztosítási rendszer kialakításának előkérdései és alapfogalmai. In: *Jog-Állam-Politika*. 2017/1. sz.
- Nogel, Mónika (2021): Contracting Forensic DNA Experts by the Defense in Hungarian Criminal Procedure. In: *Belügyi Szemle*. 2021/6. Különszám.
- Nogel Mónika (2022): Bűnös vagy ártatlan? Igazságügyi genetikus szakértői vélemények relevanciája a védelem számára. In: *Belügyi Szemle*. 2022/3. sz.
- Osborne, Nikola K.P. – Woods, Sally – Kieser, Jules – Zajac, Rachel (2014): Does contextual information bias bitemark comparisons? In: *Science and Justice*. Volume 54, Issue 4, July 2014.
- Pádár Zsolt – Kovács Gábor – Nogel Mónika – Czebe András – Zenke Petra – Kozma Zsolt (2019): Genetika és bűnüldözés - Az igazságügyi célú DNS-vizsgálatok első negyedszázada Magyarországon I. In: *Belügyi Szemle*. 67. évf.
- Pádár Zsolt – Kovács Gábor – Nogel Mónika – Czebe András – Zenke Petra – Kozma Zsolt (2020): Genetika és bűnüldözés - Az igazságügyi célú DNS-vizsgálatok első negyedszázada Magyarországon II. In: *Belügyi Szemle*. 68:1.
- Pádár, Zsolt – Nogel, Mónika – Kovács, Gábor (2015): Accreditation of forensic laboratories as a part of the “European Forensic Science 2020” concept in countries of the Visegrad Group. In: *Forensic Science International Genetics Supplement Series* 5.
- Tversky, Amos – Kahneman, Daniel (1973): Availability: A heuristic for judging frequency and probability. In: *Cognitive Psychology*. Vol. 5/1973, Issue 2.
- Tariska Péter (2003): A pszichopathológia alapvonalai. In: Füredi János (szerk): *A pszichiátria magyar kézikönyve*. Medicina, Budapest.
- Smith, Eliot – Mackie, Daniel (2014): *Szociálpszichológia*. Osiris, Budapest.

- Loftus, Elisabeth – Palmer, John C. (1974): Reconstruction of automobile destruction: An example of the interaction between language and memory. In: *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*. Volume 13, Issue 5, October 1974.
- Loftus, Elisabeth: (1991): *Witness for the Defense: The Accused, the Eyewitness and the Expert Who Puts Memory on Trial*. St. Martin's Press, New York.
- OIG (2006): *A Review of the FBI's handling of the Brandon Mayfield Case*. Office of the Inspector General, Oversight and Review Division, U.S. Department of Justice.
- Van den Eeden, Claire – De Poot, Christianne – van Koppen, Peter J. (2016) Forensic expectations: investigating a crime scene with prior information. In: *Science and Justice*. 56(6).
- Van den Eeden, Claire – De Poot, Christianne – van Koppen, Peter J. (2018): The Forensic Confirmation Bias: A Comparison Between Experts and Novices. In: *Journal of Forensic Sciences*. 64 (4).
- Varga Csaba (1992): *A bírói ténymegállapítási folyamat természete*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Venetianer Pál (1998): *A DNS szép új világa*. Kulturtrade Kiadó, Budapest.
- Wagenaar, Willem A. – van Koppen, Peter J. – Crombag, Hans F. M. (1993): *Anchored Narratives: the Psychology of Criminal Evidence*. St. Martin's Press, New York.

Szerényi Gábor, Pengeélen

A kriminalisztikai célú DNS-fenotipizálás jogi kihívásai Magyarországon

ABSTRACT

The application of newly developing state-of-the-art forensic DNA technologies, such as massively parallel sequencing continuously poses new legal challenges for regulators. For example, the legal landscape for the usage of DNA phenotyping in criminal cases remains remarkably indifferent to the new challenges. A considerable amount of literature has been published on DNA phenotyping in the past few years, including a review of its benefits and risks, and regulatory issues. However, this problematic topic has received far too little attention in Hungarian literature, and no specific regulation exists. The goal of the paper is to reflect on the cornerstones of the new regulation that is necessary to implement.

Keywords: forensic DNA phenotyping ■ forensic DNA analysis ■ Hungarian legislation on forensic DNA ■ FDP

I. BEVEZETŐ

A kriminalisztikai célú (vagy más néven forenzikus) DNS-fenotipizálás (angolul Forensic DNA-Phenotyping vagy FDP) alatt azon módszerek összességét értjük, amelyek az emberi örökítőanyag (DNS) egyes markereinek^[1] vizsgálata alapján képesek valószínűsíteni a DNS tulajdonosának fenotípusát.^[2] A fenotípusra vonatkozó valószínűségi adatok alapján a keresett személyek köre szűkíthető lesz. A bűnüldöző hatóságok számára különösen azon fenotípusos jegyekre vonatkozó predikció lehet hasznos, amelyek szemmel látható, érzékelhető külső tulajdonságokra vonatkoznak (magasság, szemszín, bőrszín, hajszín stb.). A módszer alkalmazásának szükségessége értelemszerűen azokban az esetekben merül fel, amikor a bűnügyi helyszínen talált, a bűncselekménnyel összefüggésbe hozható személy DNS-ét nem lehet a bűnügyi nyilvántartásban szereplő személyhez vagy ismert gyanúsítottához kötni. Ezen túlmenően elősegítheti az

[1] Az a hely (lókusz) a DNS-molekulán, amely az egyénekre vagy egyedekre vonatkozó genetikai információkat tartalmazza.

[2] Az egyed látható, leírható, mérhető külső és belső tulajdonságainak összessége, amelyet az egyed génállománya és a környezet közösen determinál.

eltűntként körözött személyek körét szűkíteni a fellelt ismeretlen holttestek vagy testrészek alapján. A technológia relatíve új, a világon sehol nem alkalmazták rutinszerűen.

Jelen tanulmányban felvázolom a kriminalisztikai célú DNS-fenotipizálás alkalmazása mellett és ellen szóló érveket, bemutatom a téma szempontjából releváns hazai jogi környezetet és javaslatot teszek annak módosítására, a jövőbeli szabályozás kulcsfontosságú szempontjainak egyidejű meghatározása mellett.

A jogi háttér kialakítására vonatkozó javaslataimat az alábbi szempontok determinálták:

- a forenzikus DNS-fenotipizálás a felderítés eszköze és nem bizonyíték;
- a forenzikus DNS-fenotipizálás célja nem ténymegállapítás, hanem egyes külső fenotípusos jegyek predikciója;
- a forenzikus DNS-fenotipizálás nem alkalmas személyazonosításra, csupán az azonos vagy hasonló külső tulajdonságokkal rendelkezők csoportjának azonosítására;
- mivel a DNS-fenotipizálás alkalmatlan bizonyíték létrehozására, nem lehet az igazságügyi szakértői tevékenység (szakértői bizonyítás) része;
- a forenzikus DNS-fenotipizálás alkalmazása nem lehet rutinszerű, csak kivételes eszköz a nyomozás során, mivel
 - a tudományos-szakmai megalapozottsága^[3] eltér a bűnügyi gyakorlatban a megalapozottságát már bizonyított, „klasszikus” DNS-vizsgálatokétól, ugyanakkor ez a jogalkalmazó számára nem feltétlenül nyilvánvaló;
 - a módszer eredményének téves értékelése, illetve a keresett személy külső jegyeire vonatkozó predikcióval szembeni túlzott jogalkalmazói bizalom veszélybe sodorhatja a büntetőeljárás eredményességét és emberi jogokat sérthet;
 - a vizsgálatok eredményének nyilvánosságra hozatala esetén a laikus nyilvánosság számára különösen nehéz lehet a fenotípusos jelleg valószínűsítés jelentését értelmezni, ami predikcióval érintett külső jegyekkel rendelkező személyekkel szembeni hátrányos megkülönböztetéshez, stigmatizációhoz vezethet;
 - a predikcióval érintett fenotípusos jegyek jellege és információtartama miatt a fenotipizálás alkalmazása során számos etikai és társadalmi kihívás merül fel.

A tanulmányban a fenti állításokat részletesen ki fogom fejteni.

[3] A tudományos-szakmai megalapozottság kritériumait akkor teljesíti egy, a forenzikus tudományokban alkalmazott módszer, ha verifikálható, valid, megbízható, a tudományos közösségen belül ismert, korszerű, transzparens és koherens a logikai szabályokkal (vö. Nogel, 2020, 185-186.).

II. MIBEN KÜLÖNBÖZIK A FORENZIKUS DNS-FENOTIPIZÁLÁS A DNS-BŐL TÖRTÉNŐ SZEMÉLYAZONOSÍTÁSTÓL?

Az emberi populáción belül az egyes személyek közötti genetikai különbségeket a DNS-szekvenciában (bázissorrendben) rejlő változatosságok okozzák. Az igazságügyi genetikai vizsgálat eredményeként felvázolt DNS-profil nem az egyén teljes genomvázlata, hanem a kiválasztott polimorfizmusok^[4] vizsgálatának eredménye.^[5] A kriminalisztika aranystandardjának^[6] tartott DNS-vizsgálaton alapuló személyazonosítás az utóbbi harminc évben alapvetően a testi kromoszómás (autoszómás) STR-ek (*short tandem repeat*) vizsgálatával forradalmasította a bűnüldözést azáltal, hogy lehetővé tette az elkövetőt a bűncselekmény helyszínéhez, bűnjelhez vagy a sértetthez kötni.^[7] ^[8] A „klasszikus” DNS-vizsgálat során tehát a bűncselekmény helyszínén vagy a bűncselekmény elkövetésének nyomait hordozó személyen vagy tárgyról rögzített DNS-profil (a hazai jogszabályok szóhasználatával eseti profil) és ismert személyazonosságú embertől származó mintából meghatározott DNS-profil (a hazai jogszabályok szóhasználatával személyi profil) összevetése zajlik.^[9] Ha megállapítást nyer, hogy a bűncselekménnyel összefüggésben biztosított DNS tulajdonosa nem kizártan a személyi profil tulajdonosa (az eseti profil pl. egyezést mutat a bűnügyi nyilvántartásban szereplő profillal, vagy a konkrét bűncselekménnyel összefüggésben biztosított mintából meghatározott profillal), akkor a szakértők bizonyítóerő-számítást végeznek, amely a valószínűségi számítás Bayes-elvén alapul.^[10] A büntetőeljárásban a DNS-profilok egyezése csak akkor bír megfelelő bizonyító erővel, ha a megállapított DNS-mintázat olyan ritka a népességben,

[4] Ha a vizsgált lókuszt (hely a DNS-szekvencián) legelterjedtebb változatának aránya legfeljebb 99%, akkor ezt a lókuszt polimorfikusnak nevezzük.

[5] A kriminalisztikai gyakorlatban az autoszómás DNS-polimorfizmusok közül a hossz-polimorfizmusok vizsgálata a leggyakoribb. Az igazságügyi genetikai szakértő számára alapvető jelentőségű információkat nyújtó DNS-régiók közvetlenül egymás után, tandem módon helyezkednek el a DNS-láncon. A genomban vannak olyan szekvenciák, amelyek 10-100 bázispár hosszúságúak és általában 10-100 ezres gyakorisággal ismétlődnek. Ezeket szatellit DNS-nek nevezzük. Az ismétlődések mérete alapján a szatellit DNS miniszatellitákra és mikroszatellitákra osztható. Az egyik leggyakrabban vizsgált marker a mikroszatellita, azaz a „short tandem repeat”- (STR). Ld. Pádár – Kovács – Kozma, 2020, 606.; Füredi, 2003a, 144.; Fenyvesi - Herke - Kovács - Pádár, 2022.

[6] Lynch, 2003, 93–97.

[7] A gyakorlatban alkalmazott módszer továbbá vizsgálati módszer az apáról fiúra öröklődő olyan Y-kromoszóma markerek vizsgálata és az anyai leszármazást alátámasztó, mitokondriális DNS (mtDNS) homológ szakaszain tapasztalható polimorfizmusok vizsgálata is.

[8] A specifikus allél előfordulásának gyakorisága a vizsgált lókuszon a specifikus populációban megadja, hogy az adott populációban mennyire gyakori az adott allél. Ez az információ elengedhetetlen a két minta egyezésére vonatkozó valószínűség kiszámításához. Ha csak egy STR-t vizsgálunk, sok olyan ember lesz, aki ugyanazzal az alléllal rendelkezik. Éppen ezért több különböző STR vizsgálatára van szükség annak biztosítására, hogy minimalizálható legyen a valószínűsége annak, hogy két független személy DNS-profilja között egyezés van.

[9] Füredi, 2003b.

[10] 2/2016. (V.4.) BM rendelet 19. § (2).

hogy elhanyagolható az esélye annak, hogy több mint egy személy rendelkezik az adott sajátossággal. Ebben az esetben tehát közvetlen személyazonosítás zajlik, mely során legalább két DNS-profil összehasonlítása történik, és a cél egyetlen személyhez kötni a bűncselekménnyel összefüggően biztosított DNS-t.^[11] Ezzel szemben – mint látni fogjuk – a DNS-fenotipizálás során olyan sajátosságokat tár fel a vizsgálat, amelyek szükségszerűen több emberre is jellemzőek, tehát nem alkalmasak személyazonosításra.

Akkor mégis mire jó a forenzikus DNS-fenotipizálás? Ha nincs találat a bűnügyi nyilvántartásban, és nincs a bűnüldöző hatóságok látókörében potenciális terhelt (vagy az elvégzett DNS-vizsgálat éppenséggel kizárta őt/őket a lehetséges elkövetők köréből), a klasszikus DNS-vizsgálatok nem tudnak további releváns információt szolgáltatni a hatóságok számára. Ebben a helyzetben lehet relevanciája az eseti mintából nyert fenotípusra utaló jellemzők meghatározásának. Ez a vizsgálat nem az STR-re, a korábbiakban kizárólagosan preferált, időtálló genetikai tulajdonságokra fókuszál, hanem az ún. gyorsan mutálódó lókuszok vizsgálatára. A biallélikus markerek – egyetlen nukleotidot érintő (SNP), illetve inzerciók/deléción (InDel) polimorfizmusok – már nemcsak az egyén azonosságára, egyediségére, hanem annak külső megjelenésére (fenotípusára) és biogeográfiai eredetére, metabolikus sajátosságaira vonatkozóan is prediktív információt szolgáltathatnak.^{[12], [13]}

A forenzikus DNS-fenotipizálás esetében tehát nem az individualizáció a cél, hanem olyan tulajdonságok predikciója, amelyek segítségével az eseti mintához kapcsolható lehetséges személyek köre szűkíthető lesz. Személyazonosítás helyett tehát csoportazonosítás zajlik, hiszen nem egyetlen személyhez jutunk el, hanem szükségszerűen több, azonos vagy hasonló fenotípussal rendelkező személyekhez (pl. akik szőkek, kék szeműek, világos a bőrszínük és hajlamosak a szeplőkre). A bizonyos valószínűséggel becsült jellemzőkkel rendelkező személyek csoportjából a nyomozóhatóságnak a kriminalisztika eszköztárát felhasználva további nyomozati cselekmények útján kell olyan személyekre szűkíteni a kört, akiknek személyi DNS-profilját célszerű az eseti profillal összevetni, immár személyazonosítás céljából.

Ennek megfelelően a kriminalisztikai célú fenotípus vizsgálat nem a bizonyítás, hanem a felderítés körébe sorolható,^[14] és a vizsgálat eredményeként valószínűsített, fenotípusos jellemzőkre utaló információ nem bizonyíték, csupán a nyomozási verziók^[15] felállításához nyújtott „orientációs” segítség.^[16] A fenotípusra vonatkozó predikció segítségével a nyomozóhatóság gyakorlatilag egy, a keresett személy külső jegyeit becsülő „fantomképet” kap kézhez, amely se-

[11] Természetesen, mivel nem kerül sor a teljes genom összevetésére, a vélemény mindig csak valószínűségi (és nem soha nem kategorikus) lehet.

[12] Pádár – Kovács – Kozma, 2020.

[13] Pádár – Nogel – Czebe – Kovács, 2019.

[14] Székely, 2021, 1833.

[15] Mészáros, 2021, 1771-1781.

[16] Atwood – Raymond – Sears – Bell – Daniel, 2021.

gítheti, hogy végül eljusson a célszemélyhez^[17]. Nyilvánvaló, hogy ha az eseti és a személyi profil közötti kapcsolat a „klasszikus” DNS-vizsgálat alapján valószínűsíthető, akkor a forenzikus DNS-fenotipizálás nem tud többletinformációt adni a nyomozás során, ezért felesleges elvégezni.

Ha az a kérdés, lehet-e, vagy érdemes-e a bűncselekménnyel összefüggésben rögzített DNS-minta (eseti profil) tulajdonosa utáni hajszában a forenzikus DNS-fenotipizálás eredményeire támaszkodni, alapvetően a módszer tudományos-szakmai megalapozottsága a döntő. A tudomány jelenlegi állása szerint egyes külső tulajdonságokra relatíve megbízhatóan lehet következtetni (pl. barna és kék szemszín közötti különbségtétel esetében a nem ázsiai népcsaládba tartozó személyek esetében 90% körüli valószínűséggel),^[18] más tulajdonságok esetében viszont ennél sokkal kisebb a pontosság (pl. bőrszínűtónusnál 72-97%^[19]). Vannak olyan jellemzők, amelyek esetében az intenzív kutatások ellenére is viszonylag kevés informatív vizsgálati eredmény áll rendelkezésre, ezért idő előtti lenne bevonnani őket a kriminalisztikai célú fenotipizálásba (pl. DNS-metiláció figyelembe vételével végzett biológiai kormeghatározás^[20]) és sok esetben egyéb, a becslés megbízhatóságát befolyásoló korlátokkal kell szembenézni (pl. egyes fenotípusos jegyek manifesztációja korfüggő^[21]). Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy az ember külső tulajdonságai többé-kevésbé könnyen változtathatók vagy leplezhetőek (hajfestés, paróka, kontaktlencse, smink, plasztikai operáció, stb.). Emiatt, véleményem szerint félrevezető a forenzikus DNS-fenotípus vizsgálatra – ahogy az a szakirodalomban fel-felbukkan –, egyfajta „biológia szemtanúként”^[22] tekinteni. E megközelítéssel szemben megfogalmazott – általam is osztott – aggályok között nem csak az az érv szerepel, miszerint a forenzikus DNS-fenotipizálás módszerének validitása, megbízhatósága egyelőre megkérdőjelezhető, ezért hiba lenne azt a téves látszatot kelteni, hogy alkalmasabb a személyleírás adására, mint a szemtanúk által adott (szintén vitatható pontosságú) személyleírás.^[23] A kutatók arra is felhívták a figyelmet, hogy kriminalisztikai célú DNS-fenotipizálás alkalmazásának az is a feltétele, hogy azt az etikai normákkal összeegyeztethető módon alkalmazzák.^[24] Bizonyos biológiai jellemzők predikciója ugyanis egyes alapvető emberi jogok aránytalan veszélyeztetésével járhat (pl. biogeográfiai származás megállapítása^[25], egészségügyi állapotra vonatkozó genetikai markerek meghatározása^[26]).

[17] Gárdonyi, 2021b.

[18] Yun – Gu – Rajeevan – Kidd, 2014, 447–453.

[19] Liu et al., 2015, 823–835.

[20] Koop et al., 2021.

[21] Kulminski, 2021.

[22] Kayser, 2015, 33–48.

[23] Toom et al., 2016.

[24] Toom et al., 2016.

[25] Granja – Machado, 2020, 875–880.

[26] Bradbury – Köttgen – Staubach, 2019, 38–93.

Ahhoz, hogy a bűnügyi célú DNS-fenotipizálás társadalmi, etikai kockázatait ki tudjuk küszöbölni (vagy legalábbis csökkenteni tudjuk), elengedhetetlen előzetesen feltárni a felmerülő etikai aggályokat és társadalmi kihívásokat, amelyek a módszer alkalmazását kísérik.

III. A FORENZIKUS DNS-FENOTIPIZÁLÁS ALKALMAZÁSÁNAK ETIKAI ÉS TÁRSADALMI KIHÍVÁSAI

A Horizont 2020 program keretében megvalósult VISAGE (*Visible Attributes Through Genomics Consortium*) Projekt kutatói 2018-2021 között több összefoglaló jelentést publikáltak, amelyben az alábbi fő etikai és társadalmi kihívásokra hívták fel a figyelmet a forenzikus DNS-fenotipizálással összefüggésben.^[27]

Etikai/társadalmi kihívás jellege	Főbb kételyek
Diszkrimináció	<ul style="list-style-type: none"> • minél kisebb egy adott külső jellemző az adott populációban, annál eredményesebb lehet a forenzikus DNS-fenotipizálás, ezért a kisebbségek kerülhetnek célpontba • a nyilvánosságra hozott eredmények alapján az azonosított csoportjellemzőkkel rendelkező személyeknek szembe kell nézniük az esetleges megbélyegzéssel • a faji megkülönböztetés genetikai megalapozása tovább mélyítheti a társadalmi feszültségeket
Túlzott elvárások, az eredmények túlértékelése	<ul style="list-style-type: none"> • a CSI-hatás,^[28] a valószínűségi eredmények interpretációjának nehézségei és a társadalomban jelenlévő etnikai, faji és egyéb sztereotípiák befolyásolhatják az eredmények értelmezését és a predikcióba vetett bizalmat • a túlértékelés és félreértelmezés teljesen tévútra viheti a nyomozást • a kriminalisztikai gondolkodást eleve érinti a kognitív torzítás kockázata, amely a mélyen gyökerező sztereotípiák miatt jelen esetben még hangsúlyosabb lehet • hiányoznak a hatásvizsgálatok

[27] Samuel et al., 2018.

[28] Kovács, 2021, 1741-1758.

<p>Magánélet védelme és a „nem tudás joga”</p>	<ul style="list-style-type: none"> • bár a külső, szemmel látható emberi tulajdonságok első ránézésre nem tartoznak azok közé az információk közé, amelyek nyilvánosságra hozatala a magánélet sérthetetlenségének érdekében összeütöknének, azonban vannak olyan tulajdonságok, amelyek közvetve vagy közvetetten egészségügyi adatra (pl. betegsége, betegségekre való hajlamra) is utalnak, amelyekről az érintett és környezete nem feltétlenül tudott korábban • a fenotípusra vonatkozó adatok negatívan érinthetik a család vagy szélesebb etnikai csoport magánéletét
<p>A fenotípusra vonatkozó adatok tárolása és adatvédelem</p>	<ul style="list-style-type: none"> • a forenzikus DNS-fenotípus vizsgálat eredményeinek értelmezése bonyolult, ezért nem célszerű magukat az adatokat a nyomozó hatóság tudomására hozni, az adatok interpretálása során ugyanakkor különös gonddal kell eljárni, hogy a hatóság tagjai ne értékeljék túl a kapott eredményeket és megfelelően tudják értelmezni a predikciót és annak megbízhatóságát • amennyiben a hatóság eljutott ahhoz a személyhez, akit klasszikus DNS-vizsgálattal a bűncselekményhez lehet kapcsolni (egyezés van az eseti és személyi profil között), a fenotípus-vizsgálat adatainak tárolása a továbbiakban már szükségtelen és célszerűtlen, tehát az adatvédelmi szabályok alapján törölni kell(ene) őket
<p>Költséghatékonyság, hasznosság és érték</p>	<ul style="list-style-type: none"> • a technológia költséges, ehhez képest az eredmények hasznosítási lehetősége kérdéses • a forenzikus DNS-fenotipizálás gyakorlati hasznosulását nehéz mérni • a technológiával szembeni túlzott elvárások nagyobb súllyal eshetnek latba az alkalmazás mellett, mint a költség-haszon elemzés eredményei
<p>A forenzikus DNS-fenotipizálásra biológiai tanúként tekinthetnek</p>	<ul style="list-style-type: none"> • önmagában az az érv, hogy a személyleírások is sok esetben torzultak vagy elfogultak, nem teszi a forenzikus DNS-fenotipizálást pontosabbá • az emberek általában jobban megbíznak a DNS-vizsgálatok eredményében, ezért lebecsülhetik a forenzikus DNS-fenotipizálás korlátait, szemben a tanúvallomásokéval, ahol tisztában vannak a hibalehetőségekkel • a „biológiai tanú” kifejezés azt a látszatot kelti, hogy a módszer elmondja, hogy „néz ki” a keresett személy, ezzel szemben csak arra tud választ adni, hogy „nézhet ki”
<p>Kognitív torzítás</p>	<ul style="list-style-type: none"> • az adatsorok és algoritmusok alkalmazása számos kognitív torzító lehetőséget rejt magában

Visszaélés lehetősége	<ul style="list-style-type: none"> a szükségtelen vizsgálatok elvégzése, a szükségtelenül vizsgált jellemzők és az arányosság követelményének figyelmen kívül hagyása etikai normákat sérthet
A „nem alkalmazás” etikai dilemmái	<ul style="list-style-type: none"> a sértettek és hozzátartozói, de akár a szélesebb társadalom szempontjából is etikai aggályokat vehet fel, ha a forenzikus DNS-fenotipizálás alkalmazása lehetséges, de a bűncselekmény felderítése során e lehetőséggel nem élnek a hatóságok, tehát nem vesznek igénybe minden lehetőséget, amelytől potenciálisan segíthet kézre keríteni a bűncselekmény elkövetőjét

1. táblázat: A forenzikus DNS-fenotipizálással összefüggésben felmerülő etikai aggályok mibenléte (Forrás: a szerző saját szerkesztése, Samuel-Prainsack, 2019a és 2019b, valamint Schneider et al., 2021 alapján)

A táblázat fényében kétségtelen, hogy a forenzikus DNS-fenotipizálás számos etikai és társadalmi kihívást rejt magában. Azokban az államokban, ahol a technológiát alkalmazni kívánják, minden szükséges lépést meg kell tenni a kockázatok minimalizálása érdekében. Sőt az a döntés is jogi és etikai vizsgálatot tesz szükségessé, ha a forenzikus DNS-fenotipizálás lehetőségével – bár annak technikai feltételei fennállnak – egy állam nem él. Utóbbi kérdéskör – többek között – az államnak a társadalom védelmét szolgáló kötelezettségeinek és az officialitás elvéből folyó kötelezettségének mérlegelését teszi szükségessé: „Lemondhat-e egy állam egy forenzikus módszer alkalmazásáról, ha csak egy minimális esély is van arra, hogy segítségével egy bűncselekmény elkövetőjét kézre kerítse, ezáltal megakadályozva, hogy további bűncselekményeket kövessen el?”

Ugyan a kriminalisztikai célú fenotipizálás alkalmazásának etikai dimenziói egyetemlegesek, a jogi szabályozás világszerte rendkívül heterogén. Az Amerikai Egyesült Államokban nincs föderális szintű jogszabály a forenzikus DNS-fenotipizálásra, és a tagállamok szabályozása között jelentős különbségek vannak.^[29] Európában szintén eltérések vannak a szabályozás terén.

IV. FORENZIKUS DNS-FENOTIPIZÁLÁS A HATÁLYOS JOG TÜKRÉBEN

Szintén a VISAGE projekt keretében született meg 2018-ban a forenzikus DNS-fenotipizálás jogi szabályozás európai uniós helyzetét feltáró jelentés.^[30] A jelentés közzététele óta van arra példa, hogy a szabályozás megváltozott (pl.

[29] Westermarck et al., 2020.

[30] Samuel – Prainsack, 2018.

Németország^[31]), alapvetően ugyanakkor irányadónak tekintendő az egyes államok szabályozására vonatkozó áttekintés. A jelentésből nyilvánvaló, hogy az Európai Unió tagállamainak többségében nincs a forenzikus DNS-fenotipizálásra vonatkozó speciális szabályozás. Kivételnek számít pl. Svédország, Hollandia, Németország és Szlovákia.

Arra, hogy az államok többségében nincs speciális szabályozás e technológiára, az a magyarázat, hogy a kriminalisztikai célú DNS-vizsgálatokra vonatkozó szabályozás jellemzően az 1990-es években született meg – akkor, amikor a forenzikus DNS-fenotipizálás módszerét még nem ismerték. Az országok többségében nem áll rendelkezésre nyilvános adat arról sem, hogy egyáltalán alkalmazták-e a technológiát. Ez még azokra az államokra is igaz lehet, ahol a módszer alkalmazását a jog kifejezetten lehetővé teszi (pl. Szlovákia).^[32]

Jelen tanulmányban Szlovákia és Magyarország szabályozását vetem össze. Előbbi az explicit megengedő, míg hazánk az implicit megengedő szabályozásra példa. A két szabályozás között kapocs a mindkét államra irányadó uniós szabályozás, amely egyrészt a bűnügyi adat- és információcsere, másrészt a személyes adatok kezelése vonatkozásában releváns.

Az első, uniós szintű politikai döntés a DNS-vizsgálatok eredményeinek bűnügyi célú felhasználása tekintetében a Tanács DNS-elemzés eredmények cseréjéről szóló, 1997. június 9-i határozata^[33] volt. A határozat felhívta a tagállamokat nemzeti DNS-adatbázisok létrehozására, hogy a jövőben képesek legyenek a humán DNS nemkódoló szekvenciáira vonatkozó adatok határon átnyúló cseréjére. A Tanács ezt követő, 2001. június 25-i határozata meghatározta a DNS-elemzés és DNS-profilok összehasonlítása során felhasználandó DNS-markerek (lókusok) minimális számát.^[34] 2005-ben született meg a Prümi Szerződés,^[35] amely értelmében a résztvevő tagállamok vállalták, hogy a bűncselekmények üldözése érdekében nemzeti DNS-adatbázisokat hoznak létre és tartanak fenn, továbbá biztosítják DNS-adatbázisuk referenciaadatainak hozzáférhetőségét. A Szerződés értelmében a referenciaadat csak a DNS nemkódoló régióra vonatkozó adatokat és egy referenciát (azonosítót) tartalmazhat. A referencia-adatnak tilos bármilyen olyan adatot tartalmaznia, amelyből az adatanyag közvetlenül azonosítható. A Prümi Szerződést uniós szinten a 2008. június 23-i 2008/615/IB tanácsi határozattal vezették be teljes egészében. Azt, hogy a tagállamok egymás DNS-vizsgáló laboratóriumok vizsgálati eredményeit a bűncselekmények megelőzéséért, felderítéséért és kivizsgálásáért felelős hatóságok egyenértékűnek

[31] Amelung – Machado, 2021, 498-519.

[32] Westermarck et al, 2020, 9.

[33] A Tanács határozata (1997. június 9.) a DNS-elemzések eredményeinek cseréjéről (1997/C 193/02).

[34] A Tanács 2001 június 25-i határozata a DNS-vizsgálatok eredményeinek cseréjéről (2001/C 187/01).

[35] Ehhez Magyarország később csatlakozott, és 2007. december 1-jei hatálybalépéssel, a 2007. évi CXII. törvénnyel hirdette azt ki.

ismerjék el, az Európai Unió Tanácsa a laboratóriumi tevékenységet végző igazságügyi szakértők akkreditálásáról szóló 2009/905/IB tanácsi kerethatározatával^[36] kívánta biztosítani. A kerethatározat előírta a tagállami bűnügyi laboratóriumok számára az ISO 17025 szabványon alapuló akkreditációt.

Az uniós határon átnyúló adatsere kizárólag a nemkódoló DNS-régiók vonatkozásában elképzelhető. Megjegyzendő, hogy a tagállami bűnügyi nyilvános adatbázisai jellemzően „STR”-alapúak és döntően szintén a nemkódoló régiókról származó adatokat tartalmaznak.^[37]

Az adatvédelem területén uniós szinten generálisan az uniós általános adatvédelmi rendelet (GDPR),^[38] míg speciálisan az adatok bűnüldözési és forenzikus felhasználása körében a bűnügyi adatvédelmi rendelet^[39] előírásait kell a tagállamoknak figyelembe venniük. Természetesen valamennyi olyan uniós szintű előírást be kell tartani, ahol a DNS-vizsgálatokkal összefüggésben az emberi jogok sérülhetnek. Ezen előírások részletes elemzésétől terjedelmi okokból eltekintek.

Az uniós szabályozási szint elemzését követően Szlovákia explicit megengedő szabályozását ismertetem. Szlovákiában a forenzikus genetikai laboratóriumok a rendőrség keretein belül működnek, és a 2009/905/IB tanácsi kerethatározatának megfelelően akkreditáltak.^[40] A törvény az akkreditációs követelményeket teljesítő természetes és jogi személy szakértők számára is lehetővé teszi a DNS-vizsgálatok elvégzését. A bűnügyi célú DNS-vizsgálatok alapvető szabályait törvény rendezi.^[41] A törvény a fogalmak magyarázata között különbséget tesz a DNS-vizsgálat és a „látható fenotípusos jelleg predikciója” között. Utóbbi alatt a DNS-molekula kódoló régióin elhelyezkedő, szemmel látható információkat ért, példálózó jelleggel kiemelve a hajszínt, szemszínt és a bőrpigmentációt.^[42] A forenzikus DNS-fenotipizálás lehetőségét a törvény csak az élet és egészség ellen, továbbá a szabadságot és emberi méltóságot sértő, „különösen súlyos” bűncselekmények esetében, valamint holttest vagy a testtől elvált testrész azo-

[36] A Tanács 2009/905/IB Kerethatározata (2009. november 30.) a laboratóriumi tevékenységet végző igazságügyi szakértők akkreditálásáról.

[37] Schneider, 2009, 6-7; Toom, 2018.

[38] Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről.

[39] Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/680 Irányelve (2016. április 27.) a személyes adatoknak az illetékes hatóságok által a bűncselekmények megelőzése, nyomozása, felderítése, a vádlás lefolytatása vagy büntetőjogi szankciók végrehajtása céljából végzett kezelése tekintetében a természetes személyek védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 2008/977/IB tanácsi kerethatározat hatályon kívül helyezéséről.

[40] A Szlovák Köztársaság Belügyminisztériumának honlapja: A Rendőrség Kriminálisztikai és Szakértői Intézete.

[41] Zákon 2002-06-21 nr. 417/2002 o používaní analýzy deoxyribonukleovej kyseliny na identifikáciu osôb.

[42] Zákon 2002-06-21 nr. 417/2002 o používaní analýzy deoxyribonukleovej kyseliny na identifikáciu osôb. 2 § f.).

nosítása céljából teszi lehetővé. További korlát, hogy a vizsgálat csak abban az esetben folytatható le, ha a DNS-vizsgálatot követően a keresett személy a hazai vagy európai Unió tagállamok adatbázisban történt lefuttatás útján nem volt azonosítható.^[43] Arra vonatkozó nyilvános adat nem érhető el, mennyire gyakori a módszer alkalmazása Szlovákiában. Ugyanakkor informatív, hogy 2019-2021 között a Szlovák Belügyminisztérium uniós forrásból több, mint kétmillió eurót költött arra, hogy a forenzikus DNS-fenotípus predikciót a Kriminálisztikai Intézet valamennyi laboratóriumába bevezessék.^[44]

Hazánkban bűnügyi célú, laboratóriumi tevékenységet is igénylő DNS-vizsgálatokat jelenleg kizárólag az ISO 17025 szabvány alapján akkreditált Nemzeti Szakértői és Kutató Központ (a továbbiakban: Intézet) végez.^[45] A DNS-profil meghatározásra alkalmas anyagmaradvány rögzítésének szabályait, valamint a DNS-profil meghatározásának szakmai-módszertani követelményeit a 12/2016 (V.4.) BM rendelet^[46] tartalmazza. A forenzikus DNS-fenotipizálás tekintetében a szabályozás impliciten megengedő, mivel a rendelet végső soron bármely DNS-marker vizsgálatát lehetővé teszi (származzon akár a kódoló, akár nemkódoló régióról),^[47] ha a szakértői kirendelésben foglalt kérdés megválaszolásához az szükséges. Arról, hogy az Intézet végez-e fenotípus-predikciót, nincs nyilvános információ. Látható azonban, hogy Európa-szerte fokozódik a szakemberek és hatóságok érdeklődése a módszer alkalmazása iránt, így véleményem szerint mindenképpen megkerülhetetlen lesz a jogalkotó részéről a DNS-vizsgálatokra vonatkozó szabályozás felülvizsgálata, kifejezetten a forenzikus DNS-fenotipizálás lehetőségeire és korlátaira, a vele szemben felmerülő aggályokra fókuszálva.

Kollégáimmal először 2019-ben hívtuk fel a figyelmet a jogalkotás szükségességére.^[48] Jelen tanulmányban kifejezetten az explicit megengedő jogi szabályozás mellett érvelek. Meglátásom szerint ugyanis az az éles különbség, ami a személyazonosítást célzó DNS-vizsgálatok és a fenotípus-predikció között a célok, a tudományos-szakmai megalapozottság és a vizsgálati eredmények értelmezésében szerzett szakmai tapasztalatban mutatkozik, mindenképpen speciális szabályozást indokol. Ezen felül a forenzikus DNS-fenotípus vizsgálatokat kísérő, bemutatott etikai és társadalmi aggályok is alátámasztják a megkülönböztetett szabályozás szükségességét.

[43] Zákon 2002-06-21 nr. 417/2002 o používaní analýzy deoxyribonukleovej kyseliny na identifikáciu osôb 4. § (2).

[44] A Szlovák Köztársaság Belügyminisztériumának honlapja: A DNS fenotípusos jellemzőinek büntetőeljárás céljára...; Fontech Startup: Zariadenia na analýzu DNA vyšli na dva milióny eur.

[45] Nogel, 2022.

[46] 12/2016 (V.4.) BM rendelet.

[47] Megjegyzendő, hogy a vonatkozó szakirodalom szerint a forenzikus DNS-fenotipizálás szempontjából a kódoló/nemkódoló disztinciónak nincs jelentősége, mivel a kutatások igazolták, hogy a fehérjéket nemkódoló szekvenciákon lévő markerek is befolyásolhatják a fenotípust. Ld. Samuel – Prinsack, 2019.

[48] Nogel – Czebe – Kovács – Pádár, 2019.

V. A MEGALKOTANDÓ HAZAI EXPLICIT JOGI SZABÁLYOZÁS ALAPVETÉSEI

Jelen tanulmány keretében koncepcionális alapok kidolgozására törekedtem. Ennek során a hatályos jogi környezetből indultam ki, támaszkodtam a forenzikus DNS-fenotipizálásra vonatkozó jogi szabályozással foglalkozó nemzetközi szakirodalomra (különösen a VISAGE Projekt eredményeire),^[49] mintaként használtam továbbá Hollandia, Németország és Szlovákia explicit megengedett szabályozását. A szabályozásnak alapvetően törekednie kell a transzparenciára, a szükségesség – arányosság elvének tiszteletben tartására. Ahogy általánosságban az új technológiák esetében, a jogalkotónak, a módszerek fejlesztőinek és a tudományos módszerek eredményeit felhasználóknak itt is az elővigyázatosság és az érték-alapú megközelítést kell szem előtt tartaniuk.^[50]

A szabályozási alapelvek meghatározása során arra fókuszáltam, hogy válaszokat adjak az alábbi kérdésekre:

- Indokolt-e bizonyos fenotípusos jellemzők predikciójára korlátozni a forenzikus DNS-fenotipizálást?
- Indokolt-e a forenzikus DNS-fenotipizálás lehetőségét általánosan nyitvahagyni a bűnüldöző hatóságok részére?
- Hogyan biztosítható, hogy a forenzikus DNS-fenotipizálás eredményeként meghatározott predikciót helyesen és megfelelő súllyal értékeljék?

1. A vizsgálat célja és tárgya

Az alapkérdések megválaszolásához a forenzikus DNS-fenotipizálás célját és lehetőségeit kell alapul vennünk. A fenotípus predikcióra azokban az esetekben lehet szükség, amikor a bűncselekmény helyszínén, illetve a bűncselekményhez kapcsolódó személyen vagy tárgyon talált DNS-hez (eseti profilhoz) a hazai bűnügyi nyilvántartásból nem sikerül egyező profilt társítani, az uniós államok nyilvántartásaiban nincs találat, és nincs a képből olyan ismert személy, akitől indokolt lenne DNS-mintát venni és az eseti profillal összevetni. Már ebből a tényből következik, hogy a forenzikus DNS-fenotípus meghatározást csak olyan esetekben indokolt elrendelni, amikor a nyomozás vagy „holtpontra jutott”, tehát más (megbízhatóbb, pontosabb, költséghatékonyabb, gyorsabb stb.) nyomozati cselekménytől reálisan nem várható eredmény; vagy a bűncselekmény súlya, jellege, társadalomra veszélyessége indokolja, hogy haladéktalanul minden lehetséges eszközt bevetsek az elkövető utáni hajszában. A forenzikus DNS-fenotipizálás igénybevételéről minden egyes ügyben körültekintő mérlegelést követően, az ügyészségnek kellene határoznia. Mivel a módszer alkalmazása révén elérhető pozitív eredmények a tudomány jelenlegi állása szerint jóval elmaradnak azoktól a negatív társadalmi hatásoktól, amelyeket okozhat,

[49] Samuel – Prainsack, 2018; Samuel – Prainsack, 2019a; Samuel – Prainsack, 2019b.

[50] Nogel – Kovács – Wersényi, 2019.

a forenzikus fenotipizálást indokoltnak tűnik a társadalomra leginkább veszélyes bűncselekmény-kategóriákra korlátozni (pl. élet, testi épség és egészség elleni; nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni; emberi szabadság elleni; közbiztonság elleni bűncselekményekre), vagy az alkalmazását a bűncselekmény büntetési tételétől függővé tenni (e körben a legalább nyolcévi szabadságvesztéssel büntetendő cselekmények esetében tűnik indokoltnak az igénybevétel). Fontos előírni, hogy amennyiben a nyomozás későbbi szakaszában DNS-vizsgálat eredménye alapján sikerül az eseti profilhoz gyanúsítottat társítani (tehát sikerrel jár a személyazonosítás), a fenotípusra vonatkozó adatok kezelése a továbbiakban célszerűtlen és indokolatlan, tehát indokolt a törlésükre kötelezni az adatkezelőt.^[51]

Forenzikus célból végzett fenotípus-meghatározás esetén a vizsgálat tárgyát képező tulajdonságokat indokolt a külső, látható jellemzőkre (szemszín, hajszín, magasság) korlátozni, mivel ezek nyújthatják a leghasznosabb információkat a nyomozó hatóság részére úgy, hogy eközben a lehető legkevesebb negatív társadalmi hatással járnak. Véleményem szerint explicit módon meg kell tiltani a biogeográfiai származásra és közvetlenül fizikai vagy pszichés, mentális egészségügyi adata utaló markerek vizsgálatát.

Egy személy biogeográfiai származása a világ azon földrajzi régióját írja le, ahol az ember genetikai ősei származnak. A szakirodalmi adatok alapján azonban az egyedek közötti genetikai eltérések csupán 10%-a alapul azon, honnan származnak az ősök.^[52] Még így is értékes információt szolgáltathat a bűnüldöző hatóságok számára a biogeográfiai származásra vonatkozó predikció, hiszen a populációgenetikai és big data adatok tengeréből segítheti az adatszűkítést.^[53] Ugyanakkor ezek az adatok a diszkrimináció és stigmatizáció legnagyobb veszélyforrásait jelentik a fenotípusos jellemzők között.^[54] Véleményem szerint a laikus társadalmunk, de valószínűleg még a bűnüldöző hatóságok tagjai sem feltétlenül állnak készen az ilyen típusú adatok helyes értelmezésére. Ha a biogeográfiai származásra vonatkozó objektívizált, értékmentes tudományos adatok a laboratóriumokból a társadalom számára hozzáférhetőek lesznek, az emberek hajlamosak lehetnek azokat a fajokra vonatkozó nem értékmentes (negatív és pozitív) kategóriákkal felruházni, ami erősítheti a faj, mint biológiai kategória létezésébe vetett hitet.^[55] Ez a jelenség annak ellenére is reális, hogy a populációgenetika tudománya napjainkra képessé vált a faji kategóriákat érvényteleníteni, és hozzájárulni egy ennél sokkal árnyaltabb és bonyolultabb kontextusba

[51] Ha a fenotípus-vizsgálat eredménye a személyazonosítást követően is az ügyiratok része lenne, tévesen egy, a terhelt bűnösségét, vagy a klasszikus DNS-vizsgálat eredményének bizonyító erejét erősítő bizonyítéknak tűnhet, ami kognitív torzító hatást fejthet ki a jogalkalmazóra.

[52] Rosenberg et al., 2022, 2381-2385. 1.

[53] Duster, 2015; Kahn, 2013.

[54] Machado – Granja, 2020.

[55] M'charek, 2020.

helyezni az emberiség történetét és történeti kapcsolatrendszerét.^[56] Összességében elmondható tehát, hogy a potenciális etikai aggályok, amelyek az ilyen genetikai alapú információkra vonatkozó predikciójához kötődhetnek, jócskán meghaladják azokat az előnyöket, amelyekkel kecsegtetnek.

Az egészségügyi adatokra utaló markerek közül meggyőződésem szerint azokat a vizsgálatokat kell megtiltani, amelyekből ilyen adatokra közvetlenül következtetni lehet. Tudomásul kell azonban venni, hogy sok esetben a fenotípus közvetetten is utalhat egészségügyi kockázatra, illetve a tudomány aktuális állásától függően megfelelő kontextusba helyezve számos, fenotípusra utaló adat feltárhat egészségügyi információt.^[57] Minden esetben körültekintő mérlegelést igényel tehát, hogy a tudomány aktuális állása szerint melyek azok a markerek, amelyek segítségével az arányosság és szükségesség elveinek tiszteletben tartása mellett a fenotípusra vonatkozó predikció elvégezhető. Az egészségügyi adatokra közvetlenül utaló információk predikciójának tilalma mellett szól ugyanakkor a mindenkit megillető egészségügyi önrendelkezés joga, amely alapján mindenki szabadon eldöntheti, mely, az egészségügyi állapotára vonatkozó adatokat kívánja megismerni, esetleg másokkal megosztani. Természetesen, az egészségügyi önrendelkezési jog nem abszolút jog, azonban véleményem szerint azon genetikai jellemzők vizsgálata, amelyekből a tudomány jelenlegi állásából közvetlenül következtetni lehet genetikai rendellenességre, betegségre vagy betegségre való hajlamra, olyan szentitív adatok, amelyek esetében nem lehet a genetikai diszkrimináció és a stigmatizáció tilalmát érvényesíteni, és az érintettek emberi jogait megfelelő szinten garantálni.^[58]

A predikciót azokra a külső jellemzőkre kell korlátozni, amelyek esetében a prediktív markerek és predikciós modelljei validáltak, és a fenotípusra vonatkozó prediktív adatok megbízhatóságát tudományos adatok alátámasztják.^[59] Ennek hiányában a módszer alkalmazása reálisan nem segítheti a nyomozást. Célszerű ösztönözni és támogatni az ebben a tárgyban folyó tudományos kutatásokat, a biostatistikai adatállomány bővítését. A kutatások során törekedni kell minél nagyobb populáció bevonására.^[60]

[56] Serre – Paabo, 2004; M'charek, 2020.

[57] Curtis – Hereward – Mangelsdorf – Hussey – Devereux, 2020.

[58] Samuel – Prainsack, 2018; Samuel – Prainsack, 2019a; Granja – Machado, 2020.

[59] Buchanan, 2018; Hopman, 2020.

[60] Természetesen a vonatkozó jogi és etikai korlátok betartása mellett.

2. A vizsgálat lefolytatása és az eredmények felhasználása

A szabályozásban egyértelműen rögzíteni kell, hogy a kriminalisztikai célú DNS-fenotipizálás eredménye csak a nyomozás során használható fel, és csak addig, amíg a „klasszikus” DNS-vizsgálat nem ad személyazonosítást lehetővé tevő találatot.^[61] Vádemelést követően a felhasználásra nem lehet indok. Hiszen, ahogy egy, a szemtanú által adott személyleírás alapján készült fantomkép sem bír további jelentőséggel, ha az elkövetőt megtalálták és a szemtanú felismerésre bemutatás keretében azonosította, úgy a fenotipizálás eredményeként megszületett, külső jegyeket valószínűsítő „fantomkép” sem szolgáltat a keresett személyre vonatkozóan többletinformációval, ha a DNS-vizsgálat a bűncselekmény helyszínén vagy az azzal összefüggésbe hozott tárgyon/személyen talált DNS és a fenotipizálás alapján leszűkített potenciális elkövetők közül valakinek a DNS összevetése során megállapítást nyer, hogy a minták azonos személyi eredete nem kizárt, és két profil egyezése magas valószínűséggel alátámasztott.

Mivel a forenzikus DNS-fenotipizálásnak a nyomozás felderítési fázisában van csak jelentősége és bizonyítékot nem szolgáltatathat, szükségessé válik annak tisztázása, hogy ki és milyen feltételek mellett végezheti a bűnügyi célú DNS-fenotipizálást. Mivel a szakértő feladata minden esetben bizonyítandó tény megállapítása vagy megítélése, és tevékenységének eredménye bizonyítási eszköz (szakvélemény), amelyből bizonyíték származhat, a bűnügyi célú DNS-fenotípus meghatározására szakértői tevékenység keretében nem kerülhet sor. A hazai büntetőeljárás „professzionális” alanyi körének vizsgálata alapján megállapítható, hogy a forenzikus DNS-fenotipizálás feladata hasonlóságokat mutat a szaktanácsadók feladatkörével,^[62] ezért – bár ez a megoldás is igényel jogszabálmódosítást –, véleményem szerint szaktanácsadói feladatkörbe kell helyezni. Meglátásom szerint indokolt a forenzikus DNS-fenotipizálást, mint szaktanácsadói feladatkört a törvényben nevesíteni, és rá vonatkozóan a műszeres vallomásellenőrzéshez vagy a különleges bánásmód körébe tartozó intézkedésekhez hasonlóan speciális szabályokat meghatározni. E speciális szabályoknak tartalmazniuk kell, hogy a forenzikus DNS-fenotipizálás kizárólag a vádemelést megelőzően vehető igénybe. Fontos előírni azt is, hogy a forenzikus DNS-fenotipizálás során szaktanácsadó igénybevétele kötelező, és szaktanácsadóként a feladatra csak egy külön jogszabályban meghatározott szaktanácsadói kör vehető igénybe. A külön jogszabályban – ahogy azt jelenleg pl. a DNS-profil meghatározása kapcsán a 12/2016. (V.4.) BM rendelet és az eliminációs célú DNS-profil meghatározása kapcsán a 21/2021. (VII.14.) teszi – indokolt részletesen meghatározni a szakmai-módszertani követelményeket (pl. személyi- és tárgyi feltételek, akkreditáció követelménye, stb.), a fenotipizálás eredményeként keletkező adatok tárolásának, kezelésének, törlésének szabályait. Az a szabályozási javaslat, miszerint a forenzikus DNS-fenotipizálás szaktanácsadói feladatkört

[61] Amankwaa – McCartney, 2021.

[62] Gárdonyi, 2019; Gárdonyi, 2021a.

képezzen, feltételezi, hogy a „klasszikus” DNS-vizsgálatokat végző szakértői vizsgálatokat végző genetikai laboratóriumtól (szakértői intézettől) elkülönült, forenzikus DNS-fenotipizálást végző genetikai laboratórium is működjön. A Be. összeférhetetlenségi szabályai miatt ugyanis a szaktanácsadó nem járhat el az ügyben később szakértőként.^[63]

Jogalkotás keretében élesen el kell különíteni a forenzikus DNS-fenotipizálás eredményeit a bűnügyi nyilvántartás egyéb részeitől. Az elkülönített kezelés során biztosítani kell a speciális adatkezelési időket és elveket.

Természetesen a DNS-fenotipizálás alapján felállított, külső tulajdonságokra vonatkozó predikció elkészítését követően is vannak olyan speciális szempontok, amelyeket az eredmények felhasználhatósága során figyelembe kell venni. Itt elsősorban azoknak a nyomozóknak a munkájára gondolok, akik az eredményekkel dolgozni fognak. A vonatkozó szakirodalom felhívja a figyelmet arra, hogy a forenzikus DNS-fenotipizálás eredményeit csak olyan személyekkel szabad közölni, akik megfelelő képzésen vettek részt, és biztosított, hogy képesek és alkalmasak az eredményeket helyesen, a maguk helyén értelmezni, értékelni.^[64] Különös figyelmet kell fordítani arra, hogy a nyomozó hatóságok és az ügyészség pontosan tisztában legyenek a DNS-fenotipizálás és a DNS-azonosítás céljaiban, módszereiben, szakmai-tudományos megalapozottságában rejlő különbségekkel.^[65] Megfelelő garanciákat kell továbbá beépíteni a kognitív torzítás^[66] megelőzése érdekében, hiszen a fenotipizálás eredményeinek túlzott jelentőséget tulajdonító nyomozó esetében felmerülhet, hogy elsiklik más nyomok felett. Ahhoz, hogy az esetlegesen tévesen értelmezett vizsgálati eredmények következtében bekövetkezett hiba észlelhető és kiküszöbölhető legyen, természetesen szorgalmazni kell, hogy az igazságszolgáltatás valamennyi alanya megfelelő információval és tudással rendelkezzen a bűnügyi célú DNS-fenotípus vizsgálatokról.

[63] A gyakorlatban problémába ütközhet, hogy jelenleg Magyarországon kizárólag egyetlen szakértői intézet végez laboratóriumi tevékenységet is igénylő DNS-vizsgálatokat (vö. Nogel, 2022a). Mivel azonban jogszabályi akadálya nincs annak, hogy a Nemzeti Szakértői Kutató Központ mellett a az orvostudományi képzést folytató egyetemek igazságügyi orvostani intézetei is végezzenek DNS-vizsgálatokat, továbbá a DNS-fenotipizálás nem szakértői tevékenység, a kérdés inkább gyakorlati, mint jogi, ezért ennek részletezésétől eltekintek. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a megfelelő szakmai- és tárgyi követelmények, szigorú adatkezelési szabályok előírása mellett önmagában nem lenne kritizálható a DNS-vizsgálatokat végző szakértői szerven kívül más (pl. egyetemi) laboratóriumokat kijelölni a DNS-fenotípus vizsgálatok elvégzésére. A szaktanácsadói feladat elvégzésére sor kerülhet úgy is, hogy a kijelölt laboratórium nem igazságügyi szakértő, de annak sincs akadálya, hogy egyébként szerepeljen a szakértői névjegyzékben, hiszen az összeférhetlenségi szabályok önmagukban garantálni fogják, hogy a későbbiekben szakértőként ne járhassanak el az ügyben, ha már végeztek szaktanácsadói tevékenységet. Biztosítani kell, hogy a vizsgálatokban csak olyan szakemberek működjenek közre, akik megfelelő képzéssel és gyakorlattal rendelkeznek kifejezetten ezen a területen (pl. elvárt lehet kötelező továbbképzések abszolválása).

[64] Samuel – Prainsack, 2018; Samuel – Prainsack, 2019a; Samuel – Prainsack, 2019b.

[65] Samuel – Prainsack, 2018; Samuel – Prainsack, 2019a; Samuel – Prainsack, 2019b.

[66] Kovács, 2022; Kovács, 2020.

Kitér a szakirodalom arra is, hogy a DNS-fenotipizálás eredményeit a nyilvánossággal csak kivételes esetben szabad közölni. Véleményem szerint a nyilvánosságra hozatalnak csak akkor van értelme, ha a felállított „fantomkép”^[67] alapján reális lehetőség van a lehetséges elkövetői kör olyan mértékű szűkítésére, hogy az segíti a nyomozást. Példaként: erősen kétséges, hogy a nyomozást érdemben segítené, ha Svédországban a nyomozó hatóság közzétenné, hogy egy szőke, kék szemű férfit keres, világos arcbőrrel. Ezek az esetek legfeljebb bosszorkányüldözéshez fognak vezetni, de nem fognak hozzájárulni a nyomozás sikeréhez.

Ahogy már volt róla szó, a forenzikus DNS-fenotipizálás, mint a nyomozást segítő tevékenység komoly kihatással lehet a magánélethez való jogra. A genetikai adatok a személyes adatok között a legspeciálisabb adatok, hiszen nem változtathatók meg, további személyes adatokra lehet belőlük következtetni, és egyedülálló módon nem csupán a DNS tulajdonosáról, de annak vérszerinti rokonairól, tágabb etnikai csoportjáról is képesek szenzitív információt szolgáltatni. A genetikai diszkrimináció tilalmát szem előtt tartva, a DNS-vizsgálatok új generációjának megszületése miatt indokoltnak tűnik olyan speciális intézményrendszer felállítása, amely az egyéneknek kifejezetten a genetikai adataikkal összefüggő jogsérelem megelőzését célozza, illetve a jogsérelem bekövetkezése esetére a szükséges és arányos segítséget az érintett(ek) számára megadja.^[68] Általánosságban szükségesnek vélem a társadalomnak a genetikai adatokkal, azok bűnügyi célú felhasználhatóságával kapcsolatos tudását bővíteni (vö. CSI-hatás), növelni a genetikai adatokra vonatkozó adattudatosságot és az állam, továbbá az igazságszolgáltatás részéről a genetikai adatok védelmét célzó garanciák hangsúlyosabb érvényesítését.

VI. ÖSSZEGRZÉS

Ha a bűncselekmény nyomozása során észszerű időn belül nem várható, hogy a hatóság más módon eredményesen az elkövető nyomára bukkan, és/vagy a cselekmény jellege ezt indokolja, a potenciális elkövetők körének szűkítésében a forenzikus DNS-fenotipizálás módszere a nyomozóhatóság segítségére lehet. Tekintettel arra, hogy a módszer alkalmazása számos szakmai, jogi és etikai kihívást rejt magában, a bűnügyi célú kriminalisztikai fenotípus-vizsgálat bevezetése Magyarországon meggyőződésem szerint jogalkotói aktivitást igényel. A tanulmány bevezetőjében meghatározott koncepcionális alapok figyelembe vételével arra a következtetésre jutottam, hogy a forenzikus DNS-fenotipizálás alkalmazása nem lehet rutinszerű, csak kivételes; alkalmazása során csak olyan külső, szemmel látható fenotípusos jegyek predikciója lehet elfogadott, amelyek

[67] Carrie, 2020, 178–181.

[68] Scudder – McNevin – Kelty – Walsh – Robertson, 2018, 222-230.

esetében a vizsgálatok validitása és megbízhatósága tudományosan igazolt; alkalmazása során csak speciális személyi kör végezheti a vizsgálatot, értelmezheti és interpretálhatja annak eredményét; és eredményét csak speciálisan képzett személyek használhatják fel a nyomozás során.

Ezen felül szükséges a genetikai adatok kezelésére vonatkozó garanciális szabályok felülvizsgálata, a megfelelő szintű védelmet garantáló gyakorlat bevezetése, továbbá a társadalomnak a genetikai adatok bűnügyi célú felhasználására vonatkozó alapismereteinek bővítése is.

IRODALOM

- A Szlovák Köztársaság Belügyminisztériumának honlapja: A Rendőrség Kriminálisztikai és Szakértői Intézete. (Ministerstvo Vnútra Slovenskej Republiky: Kriminalistický a expertný ústav Policajného zboru). (Elérhető: <https://www.minv.sk/?keupz>).
- A Szlovák Köztársaság Belügyminisztériumának honlapja: A DNS fenotípusos jellemzőinek büntetőeljárású célú előrejelzési módszerének bevezetése... (Ministerstvo Vnútra Slovenskej Republiky: Zavedenie metódy predikcie fenotypových vlastností DNA pre účely trestného konania a rozšírenie automatizácie procesov genetickej analýzy na všetky pracoviská ústavu). (Elérhető: <https://www.minv.sk/?analyza-DNA-projekt-ISF>).
- Amankwaa, Aaron Opoku - McCartney, Carole (2021): The effectiveness of the current use of forensic DNA in criminal investigations in England and Wales. In: *WIREs Forensic Science*. 2021;3:e1414. In: *Wiley Interdisciplinary Reviews Forensic Science*. 3(6046).
- Arnold, Carrie (2020): The controversial company using DNA to sketch the faces of criminals. In: *Nature*. 2020 Sep.; 585(7824).
- Atwood, Lauren - Raymond, Jennifer - Sears, Alison - Bell, Michael - Daniel, Runa (2021): From Identification to Intelligence: An Assessment of the Suitability of Forensic DNA Phenotyping Service Providers for Use in Australian Law Enforcement Casework. In: *Frontiers in Genetics*. 2021 Jan 12; 11:568701.
- Bradbury Cedric - Köttgen Anna - Staubach Fabian (2019): Off-target phenotypes in forensic DNA phenotyping and biogeographic ancestry inference: A resource. In: *Forensic Science International Genetics*. 2019 Jan; 38:93-104. (DOI: 10.1016/j.fsigen.2018.10.010).
- Buchanan, Nicholas - Staubach, Fabian - Wienroth, Matthias - Pfaffelhuber, Peter - Surdu, Mihai - Lipphardt, Anna - Köttgen, Anna - Syndercombe-Court, Denise - Lipphardt, Veronika (2018): Forensic DNA phenotyping legislation cannot be based on „Ideal FDP” – a response to Caliebe, Krawczak and Kayser (2017). In: *Forensic Science International: Genetics*. Vol. 34/2018. e13-e14.
- Curtis, Caitlin - Hereward, James - Mangelsdorf, Marie - Hussey, Karen - Devereux (2020). Protecting trust in medical genetics in the new era of forensics. In: *Genetics in Medicine*. Vol. 21/2020, Issue 7.
- Duster, Troy (2015): A Post-Genomic Surprise: The Molecular ReInscription of Race in Science, Law, and Medicine. In: *British Journal of Sociology*. 66:1.
- Fenyvesi Csaba - Herke Csongor - Kovács Gábor - Pádár Zsolt: A forenzikus genetikai vizsgálat szakmai és jogi szabályai. In: Fenyvesi Csaba - Herke Csongor (szerk.) (2022): *Kriminálisztika*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest
- Fontech Startup: Zariadenia na analýzu DNA vyšli na dva milióny eur. (Elérhető: <https://fontech.startitup.sk/spravy/zariadenia-na-analyzu-dna-vysli-na-dva-miliony-eur/>).

- Füredi Sándor – Egyed Balázs (2003): DNS-mintázat, mint törvényszéki bizonyíték. In: Hídvégi Egon (szerk.): *A genom*. Széphalom Könyvműhely, Budapest.
- Füredi Sándor (2003): *Humán polimorf mikroszatellita (short tandem repeat) lokuszok igazságügyi genetikai vizsgálata magyar populációkban*. Doktori értekezés, Budapest.
- Gárdonyi Gergely (2019): A szaktanácsadó új szerepe a büntetőeljárásban. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.) (2019): *Gondolatok a rendészettudományról - Írások a Magyar Rendészettudományi Társaság megalapításának tizenötödik évfordulója alkalmából*. Magyar Rendészettudományi Társaság, Budapest.
- Gárdonyi Gergely (2021a): A kriminalisztika szerepe a katonai bűncselekmények nyomozásában. In: *Katonai Jogi és Hadi Jogi Szemle*. 2021/2. sz.
- Gárdonyi Gergely (2021b). Az állóképes arcképezonosítás Magyarországon. *Belügyi Szemle*. 69/7, 1133-1148.
- Granja, Rafaela – Machado, Helena (2020): Forensic DNA phenotyping and its politics of legitimation and contestation: Views of forensic geneticists in Europe. In: *Societal Studies of Science*. 1-19. (DOI: doi/10.1177/0306312720945033).
- Granja, Rafaela– Machado, Helena (2020): Forensic DNA phenotyping and its politics of legitimation and contestation: Views of forensic geneticists in Europe. In: *Social Studies of Science*. Vol. 7/2020.
- Hopman, Roos (2020): Opening up forensic DNA phenotyping: the logics of accuracy, commonality and valuing. In: *New Genetics and Society*. 39:4.
- Kahn, Jonathan (2013): *Race in a Bottle: The Story of BiDiL and Racialized Medicine in the Genomic Age*. New York: Columbia University Press.
- Kayser, Manfred (2015): Forensic DNA Phenotyping: Predicting human appearance from crime scene material for investigative purposes. In: *Forensic Science International: Genetics*. Vol. 18/2015.
- Koop, Barbara – Mayer, Felix – Gündüz, Tanju – Blum, Jacqueline – Becker, Julia – Schaffrath, Judit – Wagner, Wolfgang – Han, Yang – Boehme, Petra – Ritz-Timme, Stefanie (2021): Postmortem age estimation via DNA methylation analysis in buccal swabs from corpses in different stages of decomposition-a „proof of principle” study. In: *International Journal of Legal Medicine*. 135(10) (DOI: 10.1007/s00414-020-02360-7).
- Kovács Gábor (2020): Az ítéletalkotás csapdái. In: Madai Sándor – Pallagi Anikó - Polt Péter (szerk.) *Sic itur ad astra: Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Kovács Gábor (2022): A kognitív torzítás jelensége és veszélyei a szakértői véleményalkotásban. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián (szerk). *Kriminalisztika*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Kovács Gábor: Forenzikus tudományok ostrom alatt. In: *Belügyi Szemle*. 2021/10. 1
- Kulminski, Alexander M. (2021): Genetic Association Studies of Age-Related Traits: New Perspectives. In: *Advances Geriatric Medicine and Research*. 2021;3(1):e210003. (DOI: https://doi.org/10.20900/agmr20210003).
- Liu, Fan – Duffy, David L. – Hysi, Pirro G. – Jacobs, Leonie C. – Lao, Oscar – Zhong, Kaiyin – Walsh, Susan – Chaitanya, Lakshmi – Wollstein, Andreas – Zhu, Gu – Montgomery, Grant W. – Henders, Anjali K. – Mangino, Massimo – Glass, Daniel – Bataille, Veronique – Sturm, Richard A. – Rivadeneira, Fernando – Hofman, Albert – van IJcken, Wilfred F. J. – Uitterlinden, André G. – Palstra, Robert-Jan T. S. – Spector, Timothy D. (2015): Genetics of skin color variation in Europeans: genome-wide association studies with functional follow-up. In: *Human Genetics*. 2015;134(8).
- Lynch, Michael (2003): God’s signature: DNA profiling, the new gold standard in forensic. In: *Endeavour*. 2003/2.

- Machado, Helena – Granja, Rafaela (2020): *Forensic Genetics in the Governance of Crime*. Palgrave Macmillan, Singapore.
- Mészáros Bence (2021): A kriminalisztika hipotézisei. In: *Belügyi Szemle*. 2021/10. sz.
- M'Charek, Amade (2020): Tentacular Faces: Race and the Return of the Phenotype in Forensic Identification. In: *American Anthropologist*. Vol. 122, No. 2,
- Nina Amelung – Helena Machado: Governing expectations of forensic innovations in society: the case of FDP in Germany. In: *New Genetics and Society Critical Studies of Contemporary Biosciences*. Vol. 40/2021. Issue 4.
- Nogel, Mónika (2021): Contracting Forensic DNA Experts by the Defense in Hungarian Criminal Procedure. In: *Belügyi Szemle*. 2021/6. Különszám.
- Nogel Mónika (2022): Bűnös vagy ártatlan? Igazságügyi genetikus szakértői vélemények relevanciája a védelem számára. In: *Belügyi Szemle*. 2022/3. sz.
- Nogel, Mónika – Czebe, András – Kovács, Gábor – Pádár, Zsolt (2019): Developing legal regulation of forensic DNA-phenotyping in Hungary Concept. In: *Forensic Science International Genetics Supplement Series 7:1*.
- Nogel Mónika (2020): *Szakértői tevékenység célkeresztben, avagy a szakértői tevékenység kihívásai a büntetőeljáráásban*. HVG-ORAC, Budapest.
- Pádár Zsolt – Kovács Gábor – Kozma Zsolt (2020): Molekuláris bűnjelek – Genetika a törvénytől. In: *Magyar Tudomány*. 2020/5. sz.
- Pádár Zsolt – Nogel Mónika – Czebe András – Kovács Gábor (2019): Genetika és bűnüldözés – Az igazságügyi célú DNS-vizsgálatok első negyedszázada Magyarországon I. In: *Belügyi Szemle*. 2019/12. sz.
- Pádár Zsolt – Nogel Mónika – Czebe András – Kovács Gábor (2019): Genetika és bűnüldözés – Az igazságügyi célú DNS-vizsgálatok első negyedszázada Magyarországon II. In: *Belügyi Szemle*. 2020/1. sz.
- Rosenberg, Noah – Pritchard, Jonathan L. – Weber, James L. – Cann, Howard M. – Kidd, Kenneth K. – Zhivotovskiy, Lev A. – Feldman, Marcus W. (2002): Genetic structure of human populations. In: *Science*. 298 (5602):2381-5. (DOI: 10.1126/science.1078311).
- Samuel, Gabrielle – Prainsack, Barbara (2018): The regulatory landscape of forensic DNA phenotyping in Europe. VISAGE. (Available at: https://www.visage-h2020.eu/PDF/Deliverable_5.1_for_posting_online_DECEMBER_2018.pdf).
- Samuel, Gabrielle – Prainsack, Barbara (2019a): Forensic DNA phenotyping in Europe: views “on the ground” from those who have a professional stake in the technology. In: *New Genetics and Society*. Volume 38/2019.
- Samuel, Gabrielle – Prainsack, Barbara (2019b): Societal, ethical, and regulatory dimensions of forensic DNA phenotyping. VISAGE. (https://www.visage-h2020.eu/PDF/Deliverable_5.2_for_online_publication_vo1.pdf).
- Samuel, Gabrielle – Prainsack, Barbara (2020): Report on recommendations to address the ethical and societal challenges of FDP. VISAGE.
- Samuel, G, Prainsack, B (2018): The regulatory landscape of forensic DNA phenotyping in Europe. VISAGE. (Available at: https://www.visage-h2020.eu/PDF/Deliverable_5.1_for_posting_online_DECEMBER_2018.pdf).
- Schneider, Peter M. – Cheung, Elaine Y.Y. – Laurent, François-Xavier – Hollard, Clémence – Bouakaze, Caroline – Miguel, Ana Mosquera – Huidobro, María Victoria Lareu – Álvarez, Ángel Carracedo – de la Puente Vila, María – Aradas, Ana Freire – Phillips, Christopher (2021): Report on Three International Expert Symposia Disseminating the Results of the VISAGE Project. (Available at: www.visage-h2020.eu).

- Schneider, Peter M. (2009): Expansion of the European Standard Set of DNA Database Loci—the Current Situation. In: *Profiles in DNA*. (Available at: <https://www.promega.com/-/media/files/resources/profiles-in-dna/1201/expansion-of-the-european-standard-set.pdf?la=en>).
- Scudder, Nathan – McNevin, Dennis – Kelty, Sally F. – Walsh, Simon Joseph – Robertson, James (2018): Forensic DNA phenotyping: Developing a model privacy impact assessment. In: *Forensic science international Genetics*. Vol. 34/2018.
- Serre, David- Svante Paabo(2004): Evidence for Gradients of Human Genetic Diversity within and among Continents. In: *Genome Research*. 14:1679–85.
- Székely György László (2021): A felderítés értelmezési tartományai a büntető eljárásjogban és a kriminalisztikában. In: *Belügyi Szemle*. 2021/10. sz.
- Toom, Victor (2019): Cross-Border Exchange and Comparison of Forensic DNA Data in the Context of the Prüm Decision. (Available at: [https://www.europarl.europa.eu/think-tank/en/document/IPOL_STU\(2018\)604971](https://www.europarl.europa.eu/think-tank/en/document/IPOL_STU(2018)604971)).
- Toom, Victor – Wienroth, Mathias – M’Charek, Amade – Prainsack, Barbara – Williams, Robin – Duster, Troy – Heinemann, Torsten – Kruse, Corinna – Machado, Helena – Murphy, Erin (2016): Approaching ethical, legal and social issues of emerging forensic DNA phenotyping (FDP) technologies comprehensively: Reply to ‚Forensic DNA phenotyping: Predicting human appearance from crime scene material for investigative purposes’ by Manfred Kayser. In: *Forensic Science International Genetics*. 2016 May;22:e1-e4. (DOI:: 10.1016/j.fsigen.2016.01.010.)
- Westermarck, Henrik – Aronovitz, Alberto – Curran, John – Fausch, Inesa – Fournier, Johanna – Hohenecker, Lukas – Kleczewski, Anne-Grace – Pretelli, Iladria – Polanco Lazo, Rodrigo - Topaz Druckman, Karen – Viennet, Carole – Went, Floriaan – Zheng, Jun (2020) The Regulation of the Use of DNA in Law Enforcement, current to 28.08.2020. 9. (Available at: <https://www.isdc.ch/media/1953/e-2020-02-20-016-use-of-dna.pdf>).
- Yun, Li Bung – Gu, Jan – Rajeevan, Haseena – Kidd, Kenneth (2014): Application of six IrisPlex SNPs and comparison of two eye color prediction systems in diverse Eurasia populations. In: *International Journal of Legal Medicine*. 2014;128(3).

JOGFORRÁSOK

- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről.
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/680 Irányelve (2016. április 27.) a személyes adatoknak az illetékes hatóságok által a bűncselekmények megelőzése, nyomozása, felderítése, a vádeljárás lefolytatása vagy büntetőjogi szankciók végrehajtása céljából végzett kezelése tekintetében a természetes személyek védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 2008/977/IB tanácsi kerethatározat hatályon kívül helyezéséről.
- A Tanács határozata (1997. június 9.) a DNS elemzések eredményeinek cseréjéről (1997/C 193/02).
- A Tanács 2001 június 25-i határozata a DNS vizsgálatok eredményeinek cseréjéről (2001/C 187/01).
- A Tanács 2009/905/IB Kerethatározata (2009. november 30.) a laboratóriumi tevékenységet végző igazságügyi szakértők akkreditálásáról.
- 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról.
- 2016. évi XXIX. törvény az igazságügyi szakértőkről.

- 12/2016. (V.4.) BM rendelet12/2016. (V. 4.) BM rendelet az arcképmás, az ujj- és tenyérynymat, valamint a DNS-profil meghatározásra alkalmas anyagmaradvány rögzítésének, illetve az ujj- és tenyérynymat és a szájnnyálkahártya-törlet levételének részletes technikai szabályairól; a DNS-profil meghatározásának szakmai-módszertani követelményeiről; továbbá a nyilvántartás technikai vezetésének részletes szabályairól.
- 21/2021. (VII. 14.) BM rendelet az eliminációs célú mintavétel, valamint a DNS-profil meghatározásának szakmai-módszertani követelményei részletszabályairól, továbbá az eliminációs célú biometrikus adatok nyilvántartása részére teljesítendő adatszolgáltatás és a nyilvántartás vezetésével kapcsolatos technikai feladatok végrehajtásáról.
- Zákon 2002-06-21 nr. 417/2002 o používaní analýzy deoxyribonukleovej kyseliny na identifikáciu osôb.

A börtöntűró képesség szakértői vizsgálata

ABSTRACT

Pursuant to § 39 Subsession 1 of the Act CCXL of 2013 the President of the Council may grant a deferral of up to three months for the commencement of the execution of a custodial sentence if the remainder of the sentence is two years or less for important reasons (especially in view of the convicted person's personal or family circumstances). Pursuant to Subsession 2, if the convicted person's illness directly endangers his or her life, the President of the Council may grant a longer postponement or extend the previously granted postponement, as well as a postponement of the commencement of imprisonment even if the remaining part of the sentence is longer than two years. In the latter cases, the President of the Council shall determine the existence of medical conditions for the postponement on the basis of a forensic expert opinion and shall decide on the application taking into account the statement of the head of the National Penitentiary Command.

Accordingly, if a postponement of more than three months occurs or the remainder of the custodial sentence exceeds two years, a forensic expert must be seconded. The study presents, through a specific case, the criteria for examining postponement for medical reasons (commonly: prison tolerance), the process of postponement, and the role that the defendant's requested medical opinion may play in postponement if he or she is not otherwise involved as an expert in the case.

Keywords: prison tolerance ■ convicted person's illness ■ expert examination ■ requested expert ■ postponement of imprisonment

I. BEVEZETÉS

„Élet és halál között – Altatásban is ágyhoz bilincselik M. Richárdot, a Dózsa György úti halálos baleset részesét” címmel jelent meg cikk az interneten 2022. április 25-én.^[1] A cikk szerint élet és halál között lebegett második stroke-ja után a Dózsa György úti gázolóként elhíresült M. Richárd. Ahogyan az a leírásból kiderül, a védő már 2021 decemberében indítványt tett arra, hogy az elítélt kezelésére ne a büntetés-végrehajtás keretei között kerüljön sor. Noha az nem derül ki, hogy ez az indítvány a büntetés-végrehajtás megkezdésre irányuló halasztásra vagy a már megkezdett végrehajtás félbeszakítására irányult, tanulmányunk szempontjából ez kevésbé lényeges. A fontosabb az, hogy míg korábban a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága úgy nyilatkozott, hogy az

[1] Blikk.hu: Élet és halál között..., 2022.

elítélt egészségügyi ellátására a büntetés-végrehajtás keretei között is sort lehet keríteni, az elítélt állapotának romlásával nyilvánvalóvá vált, hogy ez nem lehetséges. Éppen ezért (valószínűsíthetően a büntetés-végrehajtás félbeszakításával egyidejűleg) az elítéltet át kellett szállítani a debreceni klinikára. Sajnos erre már későn került sor, és az elítélt 2022. május 6-án elhunyt.

Noha a fentiekből nem lehet megállapítani, hogy az elítélt akkor is elhunyt volna-e, ha a kezdetektől fogva nem a büntetés-végrehajtás keretei között igyekeztek volna ellátni, hanem elhalasztották volna a büntetés-végrehajtásának megkezdését, vagy a megkezdett végrehajtást félbeszakították volna, és az elítéltet megfelelő egészségügyi intézményben kezelték volna, arra mindenképpen jó példa, hogy rámutassunk, mekkora jelentősége van az egészségügyi okból történő halasztás (félbeszakítás) iránti kérelem elbírálásának.

Tanulmányunkban a büntetés végrehajtásának elhalasztásával, azon belül is az egészségügyi okból történő hosszabb tartamú szabadságvesztés elhalasztására irányuló vagy többszöri halasztás kérdésével foglalkozunk. A 2013. évi CCXL. törvény (Bv. tv.) 39. § (1) bekezdése szerint a tanács elnöke a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére, ha annak hátralévő része két év, vagy annál rövidebb, az elítélt kérelmére fontos okból (különösen az elítélt személyi vagy családi körülményeire tekintettel), legfeljebb három hónapra halasztást engedélyezhet. A (2) bekezdés szerint, ha az elítélt betegsége az életét közvetlenül veszélyezteti, a tanács elnöke hosszabb tartamú halasztást is engedélyezhet, illetve a korábban engedélyezett halasztást meghosszabbíthatja, valamint halasztást engedélyezhet a szabadságvesztés végrehajtása megkezdésére abban az esetben is, ha a szabadságvesztés hátralévő része két évnél hosszabb. Ez utóbbi esetekben a tanács elnöke igazságügyi orvosszakértői szakvélemény alapján állapítja meg a halasztás egészségügyi feltételeinek fennállását, és a BVOP egészségügyi szakterület vezetőjének (az elítélt egészségi állapotának büntetés-végrehajtás keretei között való kezelhetőségére vonatkozó) nyilatkozatát figyelembe véve határoz a kérelemről.

A fenti rendelkezések értelmében tehát, ha három hónapnál hosszabb halasztásra kerülne sor, vagy a szabadságvesztés hátralévő része meghaladja a két évet, akkor ehhez igazságügyi orvosszakértőt kell kirendelni, azt követően pedig be kell szerezni a BVOP egészségügyi szakterület vezetőjének a nyilatkozatát is. A tanulmány egy konkrét eseten keresztül mutatja be az egészségügyi okból történő halasztás (a köznyelven: börtöntűrő képesség) vizsgálatának szempontjait, a halasztás menetét, valamint azt, hogy milyen szerepe van a halasztásban az igazságügyi orvosszakértő véleményének, esetleg a terhelt által felkért orvosszakértő véleményének akkor is, ha őt nem vonják be az ügyben szakértőként.

II. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Ahhoz, hogy a mai szabályozást megértsük, hasznos áttekinteni a korábbi büntetőeljárás kódexek szabályozását és az azokhoz kapcsolódó gyakorlatot. Hazánkban mindezekig hat büntetőeljárás kodifikációra került sor:

1. az 1896. évi XXXIII. törvény a büntető perrendtartásról [a továbbiakban: 1896-os Bp.];
2. a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény [a továbbiakban: 1951-es Bp.];
3. a büntetőeljárásról szóló 1962. évi 8. számú törvényerejű rendelet [a továbbiakban: 1962-es Be.];
4. az 1973. évi I. törvény a büntető eljárásról [a továbbiakban: 1973-as Be.];
5. az 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról [a továbbiakban: 1998-as Be.];
6. a 2017. évi XC. törvény [a továbbiakban: Be.].

Ad 1. A szabadságvesztés-büntetésnek egészségügyi okból történő halasztását már az első büntetőeljárás kódexünk is szabályozta. Az 1896-os Bp. ismerte a kötelező és a megengedett halasztás intézményét is. Az 1896-os Bp. 507. §-a szerint „Ha a szabadlábon levő elítélt akkor, midőn ellene a szabadságvesztés-büntetésnek végrehajtása megkezdendő volna, elmebetegségben vagy olyan súlyos betegségben szenved, mely miatt büntetésének végrehajtása életét veszélyeztetné: bármely nemű és tartamu szabadságvesztés-büntetésnek végrehajtása az elítéltnak felgyógyulásáig elhalasztandó.” Ha tehát az elítélt elmebetegségben szenvedett, vagy olyan betegsége volt, amely esetén a büntetés végrehajtása az életét veszélyeztette volna, akkor el kellett halasztani a szabadságvesztés végrehajtását, éspedig korlátlan időre, az elítélt felgyógyulásáig. A törvénycikkhez fűzött hivatalos Indokolás semmilyen további megjegyzést nem fűz a rendelkezéshez, ugyanakkor a Bp. Kommentár részletesen elemzi azt. Elsőként is rögzíti, hogy a büntetés végrehajtásának elhalasztásáról csak akkor beszélhetünk, ha az elítélt még szabadlábon van (ha már megkezdte a büntetés végrehajtását, akkor már csak annak félbeszakítása jöhet szóba).^[2] Az életet veszélyeztető súlyos betegség vonatkozásában a Bp. Kommentár szerint a végrehajtásra hivatott hatóság az orvosszakértői véleményt fogadta el.^[3]

Az 1896-os Bp. a fenti kötelező eset mellett szabályozta a szabadságvesztés megengedett elhalasztásának intézményét is. Az 508. § szerint „Elhalasztható a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása, ha az elítélt habár nem súlyos, de ragályos betegségben szenved, vagy az elítélt nőnek terhessége annyira előrehaladott, hogy a szülés bekövetkezése a büntetés tartama alatt várható.” A megengedett elhalasztásra az 1896-os Bp. szerint tehát nem minden betegség esetén volt mód, hanem csak ragályos betegségeknél, illetve az elítélt nők

[2] Balogh – Edvi Illés – Vargha, 1910, 329.

[3] Balogh – Edvi Illés – Vargha, 1910, 330.

előrehaladott terhességére tekintettel. Noha a Bp. Kommentár szerint a megengedett halasztásra bármilyen mértékű szabadságvesztés esetén lehetőség volt, a gyakorlatban általában ez legfeljebb 5 évi szabadságvesztés esetén volt elképzelhető, mert az ennél súlyosabb büntetés rendszerint együtt járt a vizsgálati fogsággal.^[4] Míg a terhességi ok az elítélre és a születendő gyermekre tekintettel tette lehetővé a halasztást, addig a ragályos betegség miatti halasztás első sorban nem az elíteltet, hanem a büntetés-végrehajtás egészségi érdekét védte. Végrehajtható volt ugyanakkor a szabadságvesztés a ragályos betegen is, ha a fogházban ő teljes mértékben elkülöníthető volt. Ugyanez volt igaz akkor, ha a terhes nőt a büntetés-végrehajtási intézetben megfelelően ápolni lehetett, különösen, ha egyébként sem lakása, sem hozzátartozója nem volt, hiszen ilyenkor a Kommentár szerint akár éppen az elítelt érdekét is szolgálhatta, hogy megkezdte a büntetése letöltését.^[5]

Amíg a fent említett kötelező és megengedett eset nem függött a kiszabott büntetés mértékétől, addig az 509. §-ban szabályozott az 1896-os Bp. két olyan esetet is, amelyek kifejezetten a szabadságvesztés mértékéhez igazodtak: „(1) Elzárás-, valamint egy évi és ennél rövidebb tartamu fogház- vagy börtönbüntetés végrehajtásának megkezdése, habár az 507. és 508. §-okban említett okok közül egyik sem forog fenn, egy ízben legfeljebb két hónapra elhalasztható; ha a szabadlábban levő elítelt kimutatja, hogy a büntetésnek azonnal való végrehajtása neki vagy családjának a büntetés célján kívül eső súlyos sérelmet okozna és ha szökésétől nem kell tartani. (2) Hat hónál nem hosszabb szabadságvesztés-büntetésnek katonai szolgálatra kötelezett elítelt ellen való végrehajtása, az illetékes katonai hatóság megkeresése folytán, az elíteltnek tényleges szolgálattelre történt behívása miatt, e szolgálat leteltéig az erre vonatkozó szabályok értelmében elhalasztható.” Az első esetre tehát jellemző, hogy valamilyen családi vagy vagyoni érdek indokolja a halasztást. A Bp. Kommentár ilyenek tekintette pl., ha az elítelt bizonyos munkát (pl. aratást) éppen a bevonuláskor végezne, és a munka elmaradása miatt ő és/vagy családja súlyos anyagi veszteséget szenvedne.^[6] A katonai szolgálatra kötelezett elítéltnél pedig még alacsonyabb mértékű volt az elhalasztható büntetés mértéke (6 hónap legfeljebb), és ebben az esetben nem az elítelt kérelmére, hanem az illetékes katonai hatóság megkeresése alapján kerülhetett sor csak halasztásra.

A halasztásra irányuló kérelmet az 510. § szerint a büntetés végrehajtásának a megkezdése előtt kellett előterjeszteni, és arról a királyi ügyészség, illetve az igazságügy-miniszter döntött. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a büntetés végrehajtásának az elhalasztására az a hatóság volt jogosult, amelyik a büntetés végrehajtására volt hivatott. Azaz törvényszéki ügyekben a királyi ügyészség, járásbírói ügyekben a járásbíró, rendkívüli és kivételes esetekben pedig az igazságügy-miniszter. Utóbbira példa az 510. § (4) bekezdése: „A meny-

[4] Balogh – Edvi Illés – Vargha, 1910, 330.

[5] Balogh – Edvi Illés – Vargha, 1910, 330-331.

[6] Balogh – Edvi Illés – Vargha, 1910, 331.

nyiben különös tekintetet érdemlő körülmények forognak fenn, az igazságügyi miniszter, két évet meg nem haladó bármely szabadságvesztés-büntetés végrehajtása, esetleg biztosíték kivánása mellett, több ízben és két hónapnál hosszabb tartamu halasztást is adhat.” Az 511. § szerint pedig „az államfogház-büntetés végrehajtásának elhalasztása iránt az igazságügyi miniszter intézkedik.” Erre vonatkozóan semmilyen korlát nem volt (az igazságügy-miniszter akárhányszor, akármilyen időtartamra elhalaszthatta a büntetés végrehajtását). Végül az 514. § szerint szintén kizárólag az igazságügy-miniszter halasztást adhatott a kegyelmi kérvény elintézéséig (ha annak tartalma szerint várhatóan a kérvényt pozitívan fogják elbírálni).

A halasztás iránti kérelmet a királyi ügyészség előtt kellett szóban vagy írásban előterjeszteni. Ha a királyi ügyészség helyt adott a kérelemnek, akkor a büntetés végrehajtását felfüggesztette. Ha nem, akkor határozata ellen a királyi főügyészhez, az ő végzése ellen pedig az igazságügyi miniszterhez lehetett (nem halasztó hatályú) panasszal élni. Meg kell jegyezni, hogy míg a királyi ügyészséget kötötte a jogszabályban meghatározott határidő (pl. családi körülmények miatt csak egyszer és csak legfeljebb 2 hónapra engedélyezhette a halasztást), addig az igazságügy-miniszter akárhány alkalommal és akár mennyi időre elhalaszthatta a büntetés végrehajtását.^[7]

Ad 2. Az 1951-es Bp. 240. § (1) bekezdése szerint: „A szabadságvesztésbüntetés megkezdésére az igazságügy-miniszter fontos okból halasztást engedélyezhet. Ezt a jogkörét az igazságügyi miniszter – az általa megállapított korlátok között – az ügyészre ruházhatja át.” Ennek a rendelkezésnek két fontos jellemzője van: egyrészt a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére főszabályként az igazságügy-miniszter volt jogosult (aki ezt a jogkörét még az ügyészre is átruházhatta). Másrészt az 1951-es Bp. már nem különbözteti meg a kötelező és a lehetséges halasztás intézményét, sőt igazából nem ír semmit arról, hogy milyen okból lehet a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdését elhalasztani. A „fontos okból” kifejezés lényegében teljesen szabad kezet adott az igazságügy-miniszternek (adott esetben az ügyésznek) a halasztásra. Éppen ezért a Kommentár sem részletezte ennek szabályait, mintegy hallgatólagosan aláírva az igazságügy-miniszter korlátlan jogkörét.^[8]

Ad 3. Az 1962-es Be. igen röviden érinti a szabadságvesztés elhalasztásának a kérdését. A 308. § (1) bekezdése szerint „A szabadságvesztés és a javító-nevelő munka megkezdésére a tanács elnöke fontos okból halasztást engedélyezhet.” Ez részben megismétli az 1951-es Bp. rendelkezéseit: nincs kiemelve az egészségi állapot, hanem bármilyen „fontos” (akár politikai...) okból engedélyezhető volt a mindenkor diszkrecionális halasztás (mint az 1951-es Bp.-ben). Ugyanakkor ez az első büntető eljárásjogi kódex, amely szerint a halasztásról a tanács elnöke döntött (és nem az igazságügy-miniszter vagy az ügyész, mint a korábbi két Bp.-ben). A szabadságvesztés megkezdésének elhalasztására irányuló kérelmet az

[7] Balogh – Edvi Illés – Vargha, 1910, 333.

[8] Alapy, 1952, 310.

elsőfokú bíróságnál kellett előterjeszteni vagy jegyzőkönyvbe mondani. A fellebbezési tárgyalás befejezése után azonban ez a jogkör a másodfokú tanács elnökét is megillette. Mindkét tanács elnöke indokolni köteles a határozatát, bár az végleges volt, ellene fellebbezésnek nem volt helye (308. § (4) bek.).

Noha az 1962-es Be. igen szűkszavú volt a szabadságvesztés halasztásával kapcsolatban, annak részletszabályait a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra és egyéb szervekre háruló feladatokról szóló 109/1964. (I. K. 10.) IM-BM-HM-MM. sz. együttes utasítás (Bv. Ut.) tartalmazta. A Bv. Ut. VII. Fejezete szerint a halasztásnak mindig határozott tartamúnak kellett lennie, és az alábbi fajtái voltak:

- 2 évet meg nem haladó szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére legfeljebb 3 hónapi halasztás volt engedélyezhető, fontos okból (az elítélt figyelmen kívül nem hagyható személyi vagy családi körülményei, rendkívül jelentős, közérdekű termelési érdek);
- súlyosabb büntetés is és akár hosszabb tartamra is elhalasztható volt, ha az elítélt fekvőbeteg, vagy gyógyintézeti, rendelőintézeti, gondozó intézeti, körzeti orvosi, illetve bírósági orvosi bizonyítvánnyal igazolja, hogy betegsége az életét veszélyezteti;
- 6 hónaposnál fiatalabb gyermekét szoptató vagy négy hónapnál idősebb terhes nő a szülést követő 6. hónap végéig (itt főszabály volt a halasztás, és csak a társadalom védelme vagy más fontos ok (pl. szökés veszélye) esetén rendelték el a végrehajtás megkezdését).^[9]

Ad 4. Az 1973-as Be. a határozatok végrehajtásával kapcsolatos XIX. Fejezetben szabályozta a kérdést. Az alapelv nem változott: a Kommentár is leszögezte, hogy a büntetés akkor éri el a törvényben meghatározott célját, ha a jogerőre emelkedés után rögtön végrehajtják.^[10] Ehhez képest itt is kivételesen lehetőség volt a végrehajtás elhalasztására. Az 1973-as Be. 398. § (1) bekezdése lényegében szó szerint az 1962-es Be. rendelkezéseit veszi át (csak a szórenden változtatva): „A tanács elnöke a szabadságvesztés és a javító-nevelő munka megkezdésére fontos okból halasztást engedélyezhet.” Az eljáró bíróság személye a kérelem előterjesztésének időpontjától függött: általában az elsőfokú bíróság tanácsának elnöke járt el, de a másodfokú bíróság tárgyalásának befejezése után nyomban előterjesztett kérelemre a másodfokú bíróság tanácsának elnöke is engedélyezhetett halasztást (398. § (4) bek.). A tanács elnökének határozata ellen az 1973-as Be. szerint sem volt helye fellebbezésnek (398. § (5) bek.). Ugyanakkor a 398. § miniszteri indokolása szerint a bíróság a büntetés végrehajtásával kapcsolatosan igazgatási feladatokat látott el, ezért ezen határozataihoz nem volt kötve, azokat a saját hatáskörében megváltoztathatta. Ezért sem volt szükség külön fellebbezési jogra, hiszen a korábbi határozathoz képest bármikor előterjeszthető volt kérelem, ami alapján azt a bíróság (szintén meg nem fellebbezhető döntésében) megváltoztathatta.

[9] Jászai, 1967, 1462-1463.

[10] László, 1982, 1155.

Ahogy az 1962-es Be-nél, az 1973-as Be. esetén is a részletszabályokat miniszteri utasítás szabályozta. A büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra háruló feladatokról szóló 107/1979. (IK 8.) IM számú utasítás 116. §-a az 1964-es Bv. Ut. szabályaihoz hasonlóan különböztette meg a halasztás eseteit:

- általában a 2 évet nem meghaladó szabadságvesztés esetén volt engedélyezhető legfeljebb 3 hónapi halasztás;
- három hónapon túli (akár meghosszabbított) vagy 2 évet meghaladó szabadságvesztés esetén szigorú feltételek között lehetett halasztani (az elítélt életét közvetlenül fenyegető betegségnél, ha azt fekvőbeteg-gyógyintézet, rendelőintézet, gondozóintézet vagy a körzet vezető orvosa vagy főorvosa által kiállított orvosi bizonyítvány, vagy igazságügyi orvosszakértő szakvéleménye igazolta);
- negyedik hónapot meghaladó terhes nő vagy kisgyermekét nevelő nő egészen a gyermek 6 hónapos koráig (a gyermek 1 éves koráig meg lehetett hosszabbítani).

Nem volt helye halasztásnak, ha az a közbiztonságot vagy a közrendet súlyosan veszélyeztette volna, vagy az elítélt elrejtőzésétől lehetett tartani.^[11]

Az 1973-as Be. érintett rendelkezésével kapcsolatosan az egyik legfontosabb elvi jellegű döntés a BK 40. sz. állásfoglalás volt. Ez kimondta, hogy „Az ítélet jogerőre emelkedésekor az előzetes letartóztatásban levő terheltnek a büntetés végrehajtására nem lehet halasztást adni.” Az állásfoglalás indoklása szerint a másodfokú bíróság ítélete a kihirdetésével jogerőre emelkedik. Mivel a letartóztatás végső időpontja az ítélet jogerőre emelkedése, ezért a terhelt az ítélet jogerőre emelkedésének időpontjától kezdve már nincsen letartóztatásban, hanem megkezdí a szabadságvesztés-büntetését. Ilyen esetben a másodfokú bíróság a büntetés végrehajtásával kapcsolatos bírósági értesítést adott ki, amely az állásfoglalás szerint a bíróság részéről „merőben adminisztratív teendő”. A letartóztatásban levő terheltnek ezért az ítélet jogerőre emelkedésekor a bíróság a büntetés végrehajtására halasztást nem adhatott, mert ez már a szabadságvesztés félbeszakítását jelentette volna, amit az 1973-as Be. 398. § (2) bekezdése szerint csak az igazságügy-miniszter engedélyezhetett. Ezen állásfoglalásnak megfelelő rendelkezés található a BH1986. 89. sz. eseti döntés II. pontjában: „II. Előzetes letartóztatásban levő terhelt esetén az ítélet jogerőre emelkedésekor nincs helye halasztás engedélyezésének.” Az eseti döntés indokolása megismétli a BK 40. sz. állásfoglalásban leírtakat.

A BK 40. sz. állásfoglalással és a BH1986. 89. sz. eseti döntéssel kapcsolatosan levezetett logikán alapult a BH2000. 146. sz. eseti döntés is, miszerint „Ha a jogerősen kiszabott szabadságvesztés végrehajtása alatt az elítéltet újból végrehajtandó szabadságvesztésre ítélik, ez utóbbi büntetés tekintetében a büntetés vég-

[11] László, 1982, 1155-1156.

rehajtása elhalasztásának engedélyezésére nincs törvényes lehetőség; ebben az esetben legfeljebb a büntetés végrehajtásának a félbeszakítása kerülhet szóba.” A vizsgált ügyben az elítélttel szemben kiszabtak egy jogerős szabadságvesztés, amelynek töltése közben született meg egy másik bűncselekménye miatt indult újabb ügyben egy újabb jogerős ítélet. A terhelt tehát az újabb ügyben született ítélet kihirdetésekor és a kérelem benyújtásakor is más ügyben kiszabott jogerős szabadságvesztés-büntetését töltötte. Ilyenkor az akkor hatályos szabályok szerint a 17/1997. (IV. 9.) IM rendelet 1. §-a (1) bekezdésének a) pontja értelmében a büntetés-végrehajtási intézet állapította meg a szabadságvesztés végrehajtása alatt kiszabott újabb szabadságvesztés végrehajtásának kezdő és utolsó napját. Ugyanezen rendelet 3. §-ának c) pontja értelmében az újabb ügyben kiszabott szabadságvesztés kezdő napja a korábbi szabadságvesztés utolsó napját követő nap volt. Tehát, ha az elítélttet végrehajtandó szabadságvesztés töltése közben ítélték újabb végrehajtandó szabadságvesztésre, az újabb szabadságvesztés elhalasztására (a következő szabadságvesztés megkezdésének elhalasztására) nem volt lehetőség, mert a szabadságvesztések végrehajtása folyamatos volt. Éppúgy, mint a letartóztatásban lévő jogerős szabadságvesztésre ítéltése esetén, ilyen esetben csak a szabadságvesztés félbeszakítása jöhetett szóba (ld. a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. 22. §-át), amelyet azonban nem a bíróság, hanem – tartamtól függően – az illetékes büntetés-végrehajtási intézet parancsnoka, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka vagy az igazságügy-miniszter engedélyezhetett.

Az 1984. évi 20. törvényerejű rendelet 5. §-a módosította az 1973-as Be. 398. §-át, ez azonban nem a szabadságvesztés végrehajtásának a megkezdésére adható halasztással, hanem a szigorított javító-nevelő munka bevezetésével függött össze (az azzal kapcsolatos halasztási rendelkezéseket tartalmazta). A szabadságvesztés végrehajtásának a megkezdésével kapcsolatos halasztással összefüggésben az 1998. évi LXXXVIII. törvény hozott jelentős változást. Ekkor már megalkotásra került az 1998-as Be., és annak egyes rendelkezéseit a jogalkotó beépítette az ekkor még hatályos 1973-as Be-be. Ezen rendelkezések közé tartozott a szabadságvesztés végrehajtásának a megkezdésére adható halasztással kapcsolatos rendelkezések jelentős átalakítása is.

Az 1973-as Be. új 398. §-a magában foglalta a szabadságvesztés végrehajtásának a megkezdésére adható halasztásra vonatkozó korábbi rendelkezéseket a miniszteri utasításban található szabályokkal. Azaz maga a Be. tartalmazta a három fő esetet (2 évet meg nem haladó szabadságvesztés megkezdésének legfeljebb 3 hónapra való elhalasztása; súlyosabb büntetés/hosszabb időtartamra, akár többszöri halasztás, ha betegsége az elítélt életét közvetlenül veszélyezteti; terhes/kisgyermekét nevelő nő speciális halasztási esete). Emellett fontos újdonságot tartalmazott a (4) bekezdés, amely a közvetlen életveszély és a terhes nő esetén az alábbi megkötést szabályozta: "(...) a bíróság igazságügyi orvosszakértői szakvélemény alapján állapítja meg a halasztás egészségügyi feltételeinek fennállását, és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága egészségügyi igazgatóságának – az elítélt egészségügyi állapotának büntetés-végrehajtás ke-

retei között való kezelhetőségére vonatkozó – nyilatkozatát figyelembe véve határozza a kérelemről.” Emellett szintén sajátos szabály, hogy a (6) bekezdés alapján a sorkatonai szolgálatot teljesítő elítélttel szemben a sorkatonai szolgálatának megkezdése előtt kiszabott, egy évet meg nem haladó szabadságvesztés végrehajtását az elítélt állományilletékes parancsnokának kérelmére az elítélt leszereléséig el kellett halasztani.

Látható, hogy ez a szabályozás sokkal részletesebb, mint bármelyik korábbi büntetőeljárás kódex rendelkezései. Nemcsak a „fontos ok” lett sokkal részletesebben (a korábbi miniszteri utasításokhoz hasonlóan) szabályozva, hanem az eljárás menete, a halasztás lehetséges időtartama, sőt annak speciális esetei is (terhes vagy hat hónaposnál fiatalabb gyermekét gondozó nő, sorkatonai szolgálatot teljesítő elítélt). Míg főszabály szerint a halasztás engedélyezése diszkrecionális jogkörbe került, a speciális eseteknél kötelező volt a halasztás, de az ugyanakkor bizonyos esetekben kizárt volt (általában a két évet meghaladó szabadságvesztés esetén, valamint, ha a halasztás súlyosan veszélyeztetné a közbiztonságot vagy a közrendet, vagy ha az elítélt szökésétől vagy elrejtőzésétől kellett tartani).

A Kommentár szerint az összbüntetési ítéletben alkalmazott joghátrány végrehajtásának megkezdésére is engedélyezhető volt halasztás, amennyiben az alapítéletekre az elítélt ezt nem kérelmezte. Összbüntetési ítéletnél azonban nem az alapítéletben kiszabott szabadságvesztéseknek, hanem az összbüntetési ítéletben megállapított büntetésnek kellett kettő évet meg nem haladónak lennie. A Kommentár azt is kifejtette, hogy a 398. § (1) bekezdésében meghatározott három hónapot az ítélet jogerőre emelkedésétől kellett számítani. Ezért a kérelmet olyan időben kellett előterjeszteni, hogy annak elintézésére a végrehajtás megkezdésére kitűzött időpont előtt még lehetőség legyen. Előfordulhatott tehát, hogy a bíróság engedélyezte a szabadságvesztés-büntetésre a három hónapos halasztást, de az elítélt számára az engedélyezés keltétől a büntetés megkezdéséig nyitva álló idő ténylegesen nem három hónap volt, hanem annál kevesebb, mivel a három hónapot nem az engedélyezés keltétől, hanem az ítélet jogerőre emelkedésétől kellett számítani. Annak megállapítására, hogy az elítélt negyedik hónapot meghaladóan terhes és a szülés előreláthatólag mikorra várható, a bíróságnak igazságügyi orvosszakértői véleményt kellett beszereznie. A Kommentár szerint önmagában a terheskönyv vagy szülész-nőgyógyász orvos igazolása nem volt elegendő. Ha az iratokból nem derült ki egyértelműen, hogy az elítélt nő hat hónaponál fiatalabb gyermekét gondozza, ezen adat közlése végett a bíróság az elítélt lakóhelye vagy tartózkodási helye szerint illetékes önkormányzatot kereshette meg, vagy a rendőrkapitányságtól környezettanulmányt kérhetett be, és arra is felhívhatta az elítéltet, hogy a gondozásában lévő gyermeke életkorát születési anyakönyvi kivonattal igazolja.^[12]

[12] Jakucs, 1998, 398.

Az 1973-as Be. módosított rendelkezései alapján is születtek eseti döntések. A BH2001. 109. sz. eseti döntés szerint: „I. A szabadságvesztésre elítéltek a büntetés végrehajtása másodszori elhalasztása iránt előterjesztett kérelme elutasításának van helye, ha a kérelemhez csatolt orvosi igazolásból egyértelműen megállapítható, hogy az elítélt esetében nem áll fenn az életét közvetlenül fenyegető betegség. II. Az igazságügyi orvosszakértői vélemény beszerzése és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága nyilatkozatának a bekérése abban az esetben szükséges, ha akár az alapügyben már felmerült, akár a kérelemhez mellékelte – újnak tekinthető – orvosi adatok az elítélt életét közvetlenül veszélyeztető betegség, illetve a negyedik hónapot meghaladó terhes állapot fennállásának a lehetőségére adnak következtetési alapot.” Ebből a döntésből az indokolásnak az a része fontos, amely külön kiemeli, hogy ilyen esetekben az igazságügyi orvosszakértői vélemény beszerzése és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága egészségügyi igazgatósága nyilatkozatának a bekérése nem mellőzhető, mivel a bíróság csak ezek együttes birtokában tud megalapozottan dönteni a halasztás engedélyezése és időtartama, vagy annak meghosszabbítása, illetőleg annak elutasítása felől. Azaz a Legfelsőbb Bíróság ezen, Bf. IV. 1425/2000. sz. határozata egyértelműen, iránymutató jelleggel leszögezi, hogy a bíróságnak be kell szereznie ilyen esetekben a szakvéleményt és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága egészségügyi igazgatósága nyilatkozatát, és mivel ezek birtokában hozhatja csak meg döntését, azt is sugallja a Legfelsőbb Bíróság, hogy a bíróság a szakvéleményhez és a nyilatkozathoz kötvén van (illetve ha azokat aggályosnak tartja, akkor az általános szabályok szerint rendelhet ki új szakértőt, illetve kérhet újabb nyilatkozatot, de enélkül nem dönthet azokkal ellentétesen).

A halasztással kapcsolatos időtartammal kapcsolatosan a BH2001. 216. sz. eseti döntés leszögezi, hogy „A jogerősen kiszabott szabadságvesztés végrehajtásának elhalasztására irányuló kérelem elbírálása szempontjából elsődlegesen a büntetés tartamának van jelentősége; ebből a szempontból az előzetes letartóztatásban töltött idő beszámításának nincs jelentősége.” Adott ügyben a terhelt jogerősen 2 év 8 hónap szabadságvesztésre ítélték, de a letartóztatásban töltött időt beszámítva a szabadságvesztés-büntetésből hátralévő idő már nem érte el a 2 évet. Ennek megfelelően a terhelt kérte a szabadságvesztés végrehajtásának az elhalasztását. A Legfelsőbb Bíróság azonban Bf. I. 280/2000/2. sz. határozatában ezt elutasította. Az indokolásban kifejtette, hogy az eljárásjogi törvény megfogalmazásában minden esetben határozott különbséget tesz a jogerős ítéletben kiszabott, illetve az ebből még hátralévő büntetés megjelölése között. Amennyiben ez utóbbi kapcsán tartalmaz rendelkezést, „a büntetés hátralévő része” megfogalmazással él (pl. 1973-as Be. 397. § (3) bek.). E szűkítő feltétel megjelölése híján azonban minden esetben az ítéletben meghatározott szabadságvesztés teljes tartamát kell érteni, függetlenül attól, hogy a büntetés végrehajtása során különböző jogcímenek (pl. előzetes fogvatartás beszámítása, feltételes szabadság stb.) a kiszabottnál rövidebb tartamú szabadságelvonásra kerül sor.

Szintén az 1973-as Be. szabályainak helyes értelmezése érdekében volt szükség a BH2011. 520. sz. eseti döntésre. A döntés kimondta, hogy „Ha a büntetés-végrehajtási bíró a pártfogó felügyelet szabályainak súlyos megszegése miatt az elítélt feltételes szabadságát megszüntette, a büntetés hátralevő részére halasztás nem adható.” A 3.B.687/2000. sz. határozat indokolásában a Bács-Kiskun Megyei Bíróság kifejtette, hogy a hatáskörrel rendelkező bíróság a büntetés végrehajtásának a megkezdésére engedélyezhet csak halasztást. Ha az elítélt a szabadságvesztés-büntetésének végrehajtását már megkezdte, és azt a feltételes szabadságra bocsátásakor a törvénynek megfelelően meghozott határozatával a bíróság megszakította, akkor fogalmilag kizárt halasztás engedélyezése a szabadságvesztés folytatásaként még hátralevő szakaszra. Ugyanígy nincs lehetőség halasztásra a szabadságvesztés félbeszakítását követően a még letöltendő büntetésrészeire.

Ad 5. A történeti kitekintés végén kell szólni a már említett 1998-as Be. vonatkozó rendelkezéseiről. A határozatok végrehajtásával foglalkozó XXIX. Fejezet „A bíróság feladatai a végrehajtás során” elnevezésű II. Címe az 591. §-ban elsőként minden más büntetéstől külön tartalmazta a szabadságvesztés végrehajtásának elhalasztására vonatkozó rendelkezéseket, amelyek lényegében megfeleleltek az 1973-as Be-nek az 1998. évi LXXXVIII. törvény által módosított szabályainak azzal, hogy a különleges halasztás esetére nem ír elő rendelkezéseket a bíróság számára, hogy milyen szakvéleményre, illetve nyilatkozatra van szükség a döntéshez. Az 1998-as Be. 595. §-a szerint a halasztás iránti kérelemnek nem volt halasztó hatálya. A kérelemről az elsőfokon eljáró tanács elnöke döntött, határozatát indokolni volt köteles. A másodfokon, illetőleg a harmadfokon eljáró tanács elnöke a jogerős határozat kihirdetése után nyomban előterjesztett kérelemre az 1998-as Be. alapján is dönthetett a halasztási vagy a részletfizetési kérelemről. A halasztás kérdésében hozott határozat ellen fellebbezésnek helye itt sem volt.

Az 1998-as Be-nek ez a rendelkezése soha nem lépett hatályba. A többször elcsúsztatott hatálybalépést követően végül 2003. július 1-től váltotta fel az 1998-as Be. az 1973-as Be-t. Ebben a 2002. évi I. törvénnyel és a 2003. évi II. törvénnyel^[13] módosított törvényszövegben aztán már ismét szerepelt a szakvéleményre és a nyilatkozatra vonatkozó rendelkezés. Az új (módosított) 591. § a fő szabályaiban teljesen megegyezett az 1973-as Be. 1998-ban módosított, fentebb elemzett rendelkezéseivel. Az új szövegben egyetlen újdonság az utolsó bekezdés volt, amely azt a helyzetet rendezte, amikor már megkezdték a végrehajtást (vagy a kérelmet a kitűzött végrehajtás megkezdés előtt már nem lehetett elintézni). Ilyenkor a letartóztatással, illetve a más szabadságvesztés-büntetés végrehajtása alatt kiszabott végrehajtandó szabadságvesztéssel kapcsolatosan ismertetett eljárás volt az irányadó.

[13] A 2003. évi II. törvény csak a „sorkatona” szövegrészt változtatta meg „hadköteles katona” szövegre a sorkatonai szolgálat megszűnése miatt.

Az 1998-as Be. 591. §-át ezt követően több alkalommal módosították:

- A 2004. évi CXXXI. törvény 29. § b) pontja 2005. január 1-i nappal hatályon kívül helyezte az (5) bekezdésbe foglalt, hadköteles katonára vonatkozó sajátos rendelkezést.^[14]
- A 2006. évi LI. törvény 258. §-a 2006. július 1-i hatállyal mindössze az (1) bekezdésben szereplő „két évet meg nem haladó szabadságvesztés” kifejezést változtatta meg „két évnél nem súlyosabb szabadságvesztés”-re (az indokolás szerint az egységes fogalomhasználat érdekében „stilisztikai módosítást” végrehajtva).
- Érdemi (és a korábban kifejtettekhez képest gyökeres) változást hozott a 2012. CCXXIII. törvény 2013. július 1-i hatállyal. A legfőbb (elvi jellegű) módosítás a halasztás feltételénél található. A módosítás eredményeképpen ugyanis nem a két évet meg nem haladó szabadságvesztésre lehetett innentől kezdve alapesetben halasztást adni, hanem akkor, ha „a szabadságvesztés hátralévő része két évnél rövidebb.”^[15] Azaz a korábbi eseti döntések ezzel érvényüket veszítették, mert innentől kezdve a jogerősen kiszabott szabadságvesztés tartamából ki kellett vonni az előzetes fogvatartásban töltött időt, és ha ezáltal a szabadságvesztés hátralévő része két évnél rövidebb lett, akkor a halasztást lehetett engedélyezni. A törvény indokolása szerint ennek az volt az oka, hogy nem egy esetben a két évet kevéssel meghaladó végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt terhelt, aki a büntetésének jelentős részét letartóztatásban kitöltötte, indokolatlanul esett el a halasztás lehetőségétől, ezért a törvény a halasztás feltételét nem a kiszabott büntetés tartamához, hanem a még hátralévő büntetés hosszához igazította. Valóban furcsa helyzetet eredményezett, amikor egy két év végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt megkapta a halasztást, akinek pedig az előzetes fogvatartás beszámításával már csak pár hónapot kellett volna bevonulnia, az nem. Változott a terhes nőkkel kapcsolatos halasztás feltétele is: „a negyedik hónapot meghaladó terhes” kifejezést a törvény „a tizenkettedik hetet meghaladó terhes” kifejezésre változtatta. Emellett a módosítás eredményeképpen már nem volt kötelező a halasztás engedélyezéséhez az állapotos nők esetében a terhesség bizonyítására igazságügyi orvos-szakértői vélemény beszerzése, az indokolás szerint arra tekintettel, hogy a halasztásnak ez a feltétele nem tartozik a szakértői bizonyítás körébe.
- A 2014. évi LXXII. törvény aztán, 1896 óta először, a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére adható halasztás jogintézményét kive-

[14] Ugyanezen törvény 24. §-a módosította a (6) bekezdést is, de az csak az (5) bekezdés hatályon kívül helyezéséből eredő számozás módosítást jelentette.

[15] Ennek megfelelően a törvény megváltoztatta a két évnél hosszabb szabadságvesztéssel kapcsolatos halasztás feltételét is (az 591. § (2) bekezdés c) pontjában a „két évet meghaladó szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére is halasztást engedélyezhet” kifejezés helyett „halasztást engedélyezhet a szabadságvesztés végrehajtás megkezdésére abban az esetben is, ha a szabadságvesztés hátralévő része két évnél hosszabb” meghatározást alkalmazva).

zette a büntetőeljárás kódexből. 2015. január 1-i hatállyal a jogintézmény átkerült a büntetés-végrehajtási szabályok közé, ami egyébként teljesen egybevág azzal a töretlen bírói gyakorlattal, amely a kérdést a bíróság büntetés-végrehajtási feladatai közé sorolta (elég utalni a fellebbezés kizárására vonatkozó rendelkezés indoklására). Ahogyan a Bv. tv. indoklása kifejti, a kodifikációs munkálatok során fontos célkitűzés volt, hogy egy tisztán végrehajtási jogi kódex szülessen. Sor került ezért a büntető tárgyú jogszabályok felülvizsgálatára és a korábban más törvényekben szereplő, végrehajtási kérdéseket rendező szabályoknak a Bv. tv.-be építésére.

Az 1998-as Be-hez kapcsolódó joggyakorlat egy része a végül hatályos szöveg tükrében figyelmen kívül hagyható (pl. a BH 2004. 233. sz. eseti döntés még arról szólt, hogy a két évet meg nem haladó szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére adott halasztás elbírálásánál a jogerős ítéletben kiszabott szabadságvesztés teljes tartamát kell figyelembe venni, és figyelmen kívül kell hagyni, hogy az elítélt különböző jogcímenek már fogva volt, ami a módosítást követően nem irányadó). Ami igazán fontos, az az egészségi állapottal kapcsolatos joggyakorlat.

A BH2006. 45. sz. eseti döntés kifejti a terhelttel szemben kiszabott, 2 évet meghaladó szabadságvesztés végrehajtásának elhalasztását megalapozó egészségi állapot értékelésének szempontjait. Ahogyan arra már korábban utaltunk, a 2 évet meghaladó szabadságvesztés végrehajtásának az elhalasztása esetén a bíróságnak be kell szereznie a szakvéleményt és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága egészségügyi szolgálat vezetője nyilatkozatát. Azaz ebben az esetben a bíróság nem dönthet szabad mérlegelése alapján. A Pécsi Ítéltábla Bkf. I. 138/2005. sz. ügyben hozott döntésének indoklása kifejti, hogy az elsőfokú bíróság igazságügyi orvosszakértőt rendelt ki, aki szakvéleményében azt rögzítette, hogy a terheltnél fennálló öngyilkossági veszélyeztetés jelen állapotában potenciálisan az életét is veszélyezteti, ezért az ítélet végrehajtásának elhalasztása és megfelelő terápia indokolt. Az elsőfokú bíróság az orvosszakértői vélemény alapján a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére 3 hónap halasztást engedélyezett. A végzés ellen az ügyész jelentett be fellebbezést. Az Ítéltábla leszögezte, hogy helyesen járt el az elsőfokú bíróság, amikor az elítélt egészségi állapotára vonatkozóan igazságügyi orvosszakértői véleményt szerzett be. A beszerzett orvosszakértői vélemény ugyan azt állapítja meg, hogy az elítélt szervi megbetegedései életét közvetlenül nem veszélyeztetik, azonban az elítélt pszichés állapota miatt kialakult öngyilkossági veszélyeztetés potenciálisan az életét is veszélyezteti. Az elítéltnél kialakult szorongásos, depressziós és pszichés zavar ugyan nem szervi jellegű elváltozás, de mindenképpen az egészségi állapotában kialakult olyan negatív változás, ami betegségként értékelendő. Ezért a Pécsi Ítéltábla egyetértett az elsőfokú bíróság álláspontjával, miszerint a szakvélemény alapján a halasztási feltételek fennállnak. Ugyanakkor leszögezte azt is az Ítéltábla, hogy ha az elítélt életét közvetlenül fenyegető betegségekre hivatkozva terjeszt elő halasztási kérelmet, az orvosszakértői vélemény

beszerzése mellett a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsoksága egészségi szolgálata vezetőjének a megkeresése is kötelező arra nézve, hogy az elítélt az egészségi állapotára figyelemmel a büntetés-végrehajtás keretei között megfelelően kezelhető-e. Mivel ezt a kötelezettségét az elsőfokú bíróság elmulasztotta, ezért az Ítéltábla bírósága beszerezte a BVOP egészségi szolgálat vezetőjének a nyilatkozatát. A nyilatkozat szerint az elítélt belgyógyászati megbetegedéseinek gondozása, kezelése a büntetés-végrehajtás szervezetében megoldható volt. Pszichiátriai kezelése azonban a nyilatkozat szerint a jelenlegi kezelési helyén volt indokolt. Állapotának stabilizálása után további teljes körű ellátása a büntetés-végrehajtás keretei közt is biztosítható, ezért az egészségügyi szolgálat vezetője is javasolta a halasztás engedélyezését, amire tekintettel az Ítéltábla az elsőfokú végzést helybenhagyta.

Noha eddig egyértelműen megállapítottuk, hogy a két évet meghaladó szabadságvesztés elhalasztására irányuló kérelem esetén a szakvélemény és a nyilatkozat beszerzése egyaránt kötelező, ez a BH2007. 254. sz. eseti döntés alapján a bíróságnak nem kell orvosszakértői véleményt beszerezni az elítélt egészségi állapotára vonatkozóan, ha semmilyen körülmény nem valószínűsíti, hogy az elítélt olyan betegségben szenved, amely életét közvetlenül veszélyezteti. Ebben az ügyben is az elítélt pszichés állapotának nagyfokú megromlására hivatkozva kérte a védelem a szabadságvesztés végrehajtásának az elhalasztását, amit azonban az elsőfokú bíróság végzésében elutasított. Az elítélt védője fellebbezésében arra is hivatkozott, hogy az elsőfokú bíróság nem folytatott le bizonyítást az elítélt egészségi állapotával kapcsolatban, nem szerzett be igazságügyi orvosszakértői véleményt arról, hogy az elítélt betegsége életét közvetlenül fenyegeti-e. Ilyen körülményre azonban sem az elítélt, sem a védője nem hivatkozta a halasztási kérelemben (a halasztást az alapesetre hivatkozva kérték, azonban arra nem volt mód, mert a szabadságvesztés tartama meghaladta a 2 évet). A Pécsi Ítéltábla a Bkf. I. 222/2006. sz. ügyben hozott másodfokú végzésében leszögezte, hogy az alapügyben sem merült fel adat arra, hogy az elítélt olyan betegségben szenvedne, amely életét közvetlenül veszélyezteti. Az alapeljárásban az elítéltet több orvosszakértő is megvizsgálta, esetében betegségként kizárólag a kábítószer-függőség talaján kialakult depresszió merült fel. Állapota, bár kórházi kezelést is igényelhet, nem volt tekintendő életveszélyesnek. Mivel az ügyben semmilyen adat nem merült fel, ami arra utalt volna, hogy az elítélt életét közvetlenül veszélyeztető betegségben szenved, és a kérelemhez csatolt orvosi igazolások sem valószínűsítették ilyen állapot fennállását, ilyenkor a bíróságnak nem kell beszereznie igazságügyi orvosszakértői véleményt, és nem kell megkeresnie a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Egészségügyi Szolgálatának vezetőjét sem.

Ad 6. A hatályos Be. szintén nem tartalmaz rendelkezést a szabadságvesztés elhalasztására, mivel arra a Bv. Tv. fentebb említett rendelkezései az irányadók.

III. A HATÁLYOS SZABÁLYOZÁS EGY JOGESET TÜKRÉBEN

A fenti történeti áttekintésből is kiderül, hogy az elítélt életét veszélyeztető betegség meglétét már az első büntetőeljárás kódex óta (pár év kihagyással) szakvélemény alapján állapította meg a szabadságvesztés elhalasztására jogosult hatóság. Az elhalasztás menetét és az annak során felhasznált szakvélemény jellemzőit az alábbi jogeseten keresztül kívánom bemutatni.

A terheltet többszöri első- és másodfokú eljárások eredményeképpen 2021. január 12-én ítélték 3 év börtönbüntetésre. A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság által kiszabott 3 év 10 hónap szabadságvesztés-büntetés enyhítését éppen a vádlott jelentősen megromlott egészségi állapotával indokolta. Nemcsak, hogy mintegy a negyedével csökkentette a büntetés mértékét, de a feltételes szabadságra bocsáthatóság időpontját is a büntetés fele részének a letöltése után engedélyezte. A másodfokú ítélet indokolása rögzítette, hogy a terhelt kettes típusú cukorbetegségben szenved, a bal mellékveséjében centrilisan 8 mm-es alacsony densitású képlet van, a prosztatájában pedig 10 mm átmérőjű corpus amylaceum található.

Az ítélet jogerőre emelkedését követően három nap múlva, 2021. január 15-én a védelem indítványozta a szabadságvesztés-büntetés megkezdésének az elhalasztását. Mivel a hatályos szabályok szerint a 3 éves szabadságvesztés esetén az általános (lényegében különösebb indokolást nem igénylő) halasztásra nincs mód, ezért a védelem a halasztást a Bv. Tv. 39. § (2) bekezdés c) pontjára hivatkozva kérte („Ha az elítélt betegsége az életét közvetlenül veszélyezteti, a tanács elnöke (...) halasztást engedélyezhet a szabadságvesztés végrehajtás megkezdésére abban az esetben is, ha a szabadságvesztés hátralévő része két évnél hosszabb.”). A halasztási kérelemben a védő indítványozta, hogy a bíróság a Bv. tv. 39. § (4) bekezdése alapján rendeljen ki igazságügyi orvos-szakértőt a halasztás egészségügyi feltételeinek fennállása vonatkozásában, és ennek alapján szerezzé be a BVOP egészségügyi szakterület vezetőjének az elítélt egészségi állapotának büntetés-végrehajtás keretei között való kezelhetőségére vonatkozó nyilatkozatát. Emellett a védelem vállalta, hogy a terhelt kezelőorvosától beszerzi a további egészségügyi iratokat, amelyeket szintén a bíróság rendelkezésére bocsátanak.

Ezt követően a terhelt magánszakértőt kért fel az egészségi állapotának az igazolására. A felkért szakértő a terhelt orvosi iratainak áttekintését követően elkészítette szakvéleményét. A szakvélemény tartalmazza (az igazságügyi szakértők névjegyzékében szereplő) szakértő rendelkezésére bocsátott orvosi dokumentációk felsorolását, azok lényegét (kórelőzményeket, leleteket, diagnózisokat, véleményeket). Ezek alapján a felkért szakértő négy kérdésben foglalt állást:

1. A terhelnél milyen megbetegedések és kórállapotok kórismézhetők?

A felkért szakértő összesen 15 megbetegedést és kórállapotot véleményezett (a szívizomzat vérellátási zavara (ISZB-izskémiás szívbetegség), heveny szívizominfarktus, négy alkalommal végzett szív koszorús verőér tágítás és sztent beültetés utáni állapot, magasvérnyomás betegség (II. stadium) szervi szövődeményekkel, magasvérnyomás eredetű szívizombántalom (cardiomyopathya), inzulinfüggő cukorbetegség (II. típusú DM), alvási légzészavar (alvási apnoe szindróma), mellékvese szövetszaporulat (adenoma), a máj elzsírosodása, idült hörghurut, tüdőtágulat (emphysema pulmonum), gyomor-nyelőcső reflux betegség (GERD), az ágyéki gerinc elfajulásos elváltozása porcbántalommal, dülmirigy megnagyobbodás, kevert szorongásos depresszív zavar).

2-3. A terhelt megbetegedései mennyiben nehezítik a szabadságvesztés-büntetés kitöltését? Megbetegedései kezelhetőek-e a büntetés-végrehajtás keretei között?

A felkért szakértő a rendelkezésére bocsátott szakorvosi dokumentáció adatai alapján azt állapította meg, hogy a terhelt folyamatos szakorvosi kontroll alatt áll. Cukorbetegsége a korábbi gyógyszeres kezelés megváltoztatását indokolta, az inzulinkezelést nemrég kezdte, a terápiás inzulinszint beállítása a szakvélemény elkészítésekor folyamatban volt. A terhelt magasvérnyomás-betegsége súlyos fokú, ingadozó, a megfelelő vérnyomásérték gyógyszeres beállítása a szakvélemény elkészítésekor még zajlott, napi megfigyelést és rögzítést biztosító eszköz (HOLTER) felhelyezését javasolták. Az alvási légzészavar (alvási apnoe) kivizsgálása speciális alvásdiagnosztikai vizsgálatot igényel, ezt kezelőorvosa javasolta. A magasvérnyomás-betegség nevezettnél szervi szövődemények (szívizom-bántalom), azonban a további lehetséges célszervi szövődemények (szemészet, vese stb.) kivizsgálását a felkért szakértő szakvéleményének az elkészítése előtt nem sokkal írta elő a terhelt kezelőorvosa.

A felkért szakértő szerint az előírt diagnosztikai vizsgálatok szükségesek és indokoltak a terhelnél fennálló megbetegedések megfelelő kezeléséhez és állapotának objektív véleményezéséhez. A felkért szakértő szerint kizárólag a szakorvos által előírt diagnosztikai leletek birtokában adható megalapozott vélemény arra nézve, hogy a terhelt megbetegedései a büntetés-végrehajtási intézet keretei között kezelhetőek-e, illetve arra nézve is, hogy azok mennyiben nehezítik vagy akadályozzák a szabadságvesztés-büntetés kitöltését, illetve elviselését. A szakvélemény elkészítésekor a felkért szakértő az előírt diagnosztikus vizsgálatok (alváslabor, Holter, szemészet, nefrológia stb.) elvégzésének reális időszükségletét néhány hónapra tette.

4. Mi a megbetegedések kórjósolata?

A terhelnél fennálló megbetegedések pontosabb kórjósolatára nézve a szakértő szerint kizárólag a szakvélemény elkészítésekor még hiányzó (az előző pontban részletezett) szakorvosi leletek birtokában lehetett volna objektív és megalapozott véleményt adni.

A fenti „szakvéleményt” a védelem 2021. január 29-én nyújtotta be a bíróságnál azzal, hogy ezen előzetes vélemény alapján szükségesnek látszik szakértő kirendelése.

A bíróság ezt követően kirendelte a Nemzeti Szakértő és Kutató Központ (NSZKK) Intézetét a szakértői vizsgálat elvégzésére. Az Intézet elsőként éppen azt a szakértőt jelölte ki, aki a magánszakvéleményt elkészítette. Mivel a szakértő ezt jelezte, ezért más szakértő kijelölésére került sor 2021 februárjában. Az NSZKK 2021. március 1-én levelet küldött a bíróságnak. Ebben a levélben kérte a kirendelés visszavonását arra tekintettel, hogy a becsatolt iratok alapján a bíróság által feltett kérdésekre megalapozott szakértői vélemény csak a halasztás kérését követő 6 hónap után terjeszthető elő, és csak ezt követően lehet szakmailag megalapozott véleményt adni a halasztás indokoltságáról.^[16] Tehát a bíróság által kirendelt szakértő a felkért szakértő véleményével egyetértve úgy nyilatkozott, hogy a becsatolt orvosi dokumentációk alapján a bíróság által feltett kérdésekre megalapozott szakértői véleményt előterjeszteni nem lehetséges, mivel az elítélt kivizsgálásai folyamatban vannak, így a bíróság a 2021. március 5-én kelt (és 2021. március 18-án véglegessé vált) határozatával az elítélt részére hat hónap halasztást engedélyezett amelyet (a korábban már említett rendelkezések figyelembevételével) az ítélet jogerőre emelkedésétől kell számítani, egyúttal az NSZKK-t felmentette a feladatok alól. Azaz a terhelt 2021. július 12-ig kapott halasztást azzal, hogy ezen 6 hónap alatt a kivizsgálásai eredményeképpen újabb szakvélemény elkészítésére kell sort keríteni.

Ezt követően az elítélt 2021. március 8-i keltezéssel megkapta a behívóját a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságától, miszerint 2021. április 22-én jelenjen meg a behívóban megjelölt büntetés-végrehajtási intézetben és kezdje meg börtönbüntetését. Ez nyilvánvalóan a hatóságok közötti információ-áramlás hiányára vezethető vissza. A védelem ezután elektronikus úton megküldte a halasztást engedélyező végzést a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága részére, így az elítéltnak nem kellett bevonulnia.

Az elítélt ezután számos orvosi vizsgálaton esett át. A bíróság három héttel a halasztás lejártát megelőzően, 2021. június 21-én felhívta arra, hogy a halasztás engedélyezését követően keletkezett valamennyi orvosi dokumentációt küldje meg a bíróságnak. Elítélt meg is küldte a bíróságnak kardiológiai leletét, alvási diagnosztika ambulánslapját, echocardiografia leletét és egyéb beutalóit, orvosi iratait.

[16] A felmentést az NSZKK tehát azért kérte, mert a törvényben meghatározott határidőn belül nem lehetett a szakvéleményt előterjeszteni, és nem azért, mert az ügy nem tartozna a kompetenciájába.

A bíróság 2021. július 7-én kelt (és 2021. július 20-án véglegessé vált) végzésében a korábban engedélyezett halasztást újabb 2 hónappal (tehát 2021. szeptember 12-ig) meghosszabbította. A végzés indokolása szerint a bíróság időközben beszerezte az elítélt vonatkozásában a halasztás engedélyezése óta keletkezett orvosi iratokat, és ismételten a korábban már kirendelt NSZKK Intézetet rendelte ki. A végzés még az orvosszakértői vizsgálat időpontját (2021. július 14. 11,00 óra) is rögzítette.

A kirendelt igazságügyi orvosszakértő azt állapította meg, hogy az elítélt fennálló betegségei a közeljövőben újabb kivizsgálásokat tesznek szükségessé, amelyek állapotának kezeléséhez és állapotának objektív véleményezéséhez szükségesek, így szabadságvesztése elhalasztásának feltételei fennállnak. Betegségének kivizsgálásai, a megfelelő terápia beállítása a szakértő szerint a büntetés-végrehajtás körülményei között nem biztosítottak. Egészségi állapotának ismételt orvosszakértői vizsgálata a szakértő szerint a 2021 júliusában elvégzett szakértői vizsgálatról számított 6 hónap elteltével szükséges, a szabadságvesztés elhalasztása a szakértő szerint ezen időtartamig indokolt.

A bíróság a beszerzett orvosszakértői véleményt a BVOP egészségügyi szakterület vezetőjének (az elítélt egészségi állapotának büntetés-végrehajtás keretei között való kezelhetőségére vonatkozó) nyilatkozata beszerzése végett megküldte nyilatkozattételre. Mivel ez a nyilatkozat a korábbi halasztásban megjelölt határidőig nem érkezett be, és a bíróság rögzítette, hogy csak ezen nyilatkozat beérkezését követően lesz abban a törvényes helyzetben, hogy a halasztás további meghosszabbítása kérdésében állást tudjon foglalni, a BVOP egészségügyi szakterület vezetőjének nyilatkozatáig a bíróság az elítélt részére a korábban engedélyezett hat hónap, majd kettő hónappal meghosszabbított halasztást 2021. szeptember 6-án kelt (és 2021. szeptember 30-án véglegessé vált) végzésével újabb 2 hónappal (azaz 2021. november 12-ig) meghosszabbította.

Ezután a BVOP egészségügyi szakterület vezetője megküldte nyilatkozatát, amely szerint az orvosszakértői véleményben megjelölt, szükségesnek tartott beavatkozások és az azt követő rehabilitáció a nyilatkozat megtételekor a büntetés-végrehajtás szervezetén belül, teljes körben, közvetlenül nem elérhetőek. Amennyiben azokra a szabadságvesztés tartama alatt kerülne sor, az fekvőbeteg-szakellátásra történő előállítással – a büntetés-végrehajtás szervezete részéről jelentős erőforrás ráfordítással – valósítható meg, illetve a szabadságvesztés félbeszakításával lenne biztosítható (ami lényegében nem jelentene változást a szabadságvesztés elhalasztásához képest). Éppen azért a bíróság 2021. október 18-án kelt végzésével a szabadságvesztés végrehajtásának a megkezdését újabb 6 hónappal (2022. május 12-ig) elhalasztotta.

2022. április 6-án a bíróság ismételten felhívta az elítéltet, hogy a végzés kézbesítésétől számított 8 napon belül csatolja a 2021. október 18. napját követően keletkezett orvosi iratait. Egyúttal a bíróság ugyanezen a napon ismételten kirendelte az NSZKK Intézetét. A kirendelésben az alábbi kérdést tette fel: „Állapítsa meg a szakértő, hogy a szabadságvesztés elhalasztásának egészségügyi feltételei fennállnak-e, illetve az elítélt betegségei lehetővé teszik-e a büntetés-

végrehajtás körülményei közti további kezelését?” A bíróság felhívta a szakértőt, hogy a szakvéleményt legkésőbb 2022. április 30. napjáig terjessze elő (tekintettel arra, hogy a korábbi halasztás 2022. május 12-én lejár).

A védelem 2022. április 14-én csatolta az összes, 2021. október 18. napját követően keletkezett orvosi iratot. Ennek alapján és az elítélt vizsgálatát követően a szakértő 2022. április 26. napján elkészítette 42 oldalas szakvéleményét. A szakvélemény a Leletben

- rögzítette a szakértő feladatát (a feltett kérdést);
- részletesen leírta a felhasznált orvosi dokumentációt (a vizsgálatok idejével, az anamnézissel, az elvégzett vizsgálatokkal, diagnózisokkal és véleményekkel); a szakértő a 14 orvosi dokumentáció adatait rögzítette, igen nagy részletességgel;
- ismertette a 2022. április 22-én végzett személyvizsgálat adatait (az elítélt által elmondottakat, gyógyszereit, a gyógyszerérzékenységére vonatkozó, valamint alkohol- nikotin- és kávéfogyasztásával kapcsolatos adatokat, az elítélt testi és lelki vizsgálatának eredményét).

A szakértői vizsgálat módszereként a szakértő az iratanyag és az orvosi dokumentáció átvizsgálását, valamint az elítélt személyvizsgálatát, illetve ezek alapján a szakértői vélemény kialakítását és a feltett kérdések megválaszolását jelölte meg. Megállapította, hogy hatályos módszertani levél nem áll rendelkezésre, ezért véleményét az igazságügyi orvostan tankönyvek és a hatályos jogszabályok alapján készítette el.

A feltett kérdésre a szakértő azt a választ adta, hogy az elítélt a rendelkezésre álló orvosi dokumentációk, valamint az elvégzett személyvizsgálat alapján a szív-izomzat vérellátási zavarában, heveny szívizom elhalás utáni állapotban, négy alkalommal végzett szívkoszorúér tágítás és sztent beültetés utáni állapotban, magasvérnyomás-eredetű szívizom-bántalomban, magasvérnyomás-betegségben szervi szövődeményekkel, nem inzulinfüggő cukorbetegségben, alvási légzészavarban, idült hörghurutban, tüdőtágulatban, a máj zsíros kötőszövetes elfajulásában, a gyomornyitó működési elégtelenségében, a mellékvese szövet-szaporulat elváltozásában, dülmirigy-megnagyobbodásában, az ágyéki gerinc elfajulásos elváltozásában porcbántalommal, valamint kevert szorongásos és depressziós zavarban szenved. Fennálló betegségei továbbra is újabb kivizsgálásokat tesznek szükségessé, amelyek a közeli és távoli jövőben szükséges megfelelő kezeléséhez és állapotának objektív véleményezéséhez szükségesek.

Ezen körülmény miatt a szakértő úgy nyilatkozott, hogy az elítélt szabadságvesztésének elhalasztásának egészségi feltételei (megegyezően a BVOPK Egészségügyi Főosztály véleményével) a szakvélemény elkészítésekor továbbra is fennállnak. A szakértő kifejezetten úgy nyilatkozott, hogy az elítélt betegségének kivizsgálásai, továbbá a megfelelő terápia beállítása a büntetés-végrehajtás körülményei között nem biztosítottak, illetve jelentős erőforrás-ráfordítással végezhető el.

A szakértő szerint az elítélt egészségi állapotának ismételt orvosszakértői vizsgálata újabb 6 hónap elteltével szükséges és javasolt. Ezen időszakig a szabadságvesztés elhalasztása egészségi okokból továbbra is indokolt.

A bíróság ismét bekérte a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Egészségügyi Főosztály nyilatkozatát. A Főosztálynak a bírósághoz 2022. május 5-én beérkezett nyilatkozata szerint a BVOP megkapta a megkereséséhez csatolt igazságügyi orvosszakértői véleményt, amely nemcsak a szakértő rendelkezésére bocsátott egészségügyi dokumentumok adataira, hanem a személyesen elvégzett vizsgálat megállapításaira is épített. A szakvélemény alapján a Főosztály is megállapította, hogy az elítélt több szervet, szervrendszert érintő krónikus betegségben szenved. Az elítélt évek óta konzervatív kezelésben részesül, amely kategóriába tartozó egészségügyi ellátások (gondozás, gyógyszeres kezelés, a szükséges szakorvosi, laboratóriumi kontrollvizsgálatok elvégzése) a büntetés-végrehajtás keretei között, szükség esetén külső egészségügyi intézményben történő ellátás igénybevételével megvalósítható. Ugyanakkor az elítélt fennálló kardiológiai panaszai miatt további invazív kardiológiai szakorvosi vizsgálatra, illetve műtétre/pacemaker beültetésére van szükség, amely egészségügyi ellátások folyamatban vannak, azok megszakítása a BVOP szerint sem célszerű. Ezek a körülmények a szabadságvesztés végrehajtásának meghatározott időtartamú halasztása szempontjából a Főosztály szerint is releváns indokként merülhetnek fel. A megjelölt, szükségesnek tartott beavatkozások és az azt követő rehabilitáció a BVOP szerint a büntetés-végrehajtás szervezetén belül teljes körben közvetlenül nem elérhetőek. Ha azokra a szabadságvesztés tartama alatt kerülne sor, az fekvőbeteg-szakellátásra történő előállítással (a büntetés-végrehajtás szervezete részéről jelentős erőforrás ráfordítással, ld. éjszakai őrzés) lenne megvalósítható, illetve a Főosztály szerint adott esetben a szabadságvesztés félbeszakítása keretében lenne biztosítható (tehát csak azért kellene megkezdnie az elítéltnak a szabadságvesztés végrehajtását, hogy azt azonnal félbe is szakítsák). Ennek alapján a Főosztály a rendelkezésre álló adatok alapján az igazságügyi orvosszakértő véleményével összhangban javasolta a szabadságvesztés végrehajtásának elhalasztását újabb 6 hónap időtartamra.

A szakvélemény és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Egészségügyi Főosztály nyilatkozata alapján a bíróság 2022. május 9-én a szabadságvesztés megkezdését újabb 6 hónappal (2022. november 12-ig) elhalasztotta, lényegében a nyilatkozatban előbb felsorolt okokból.

IV. ÖSSZEGZÉS

Az itt ismertetett esetből is megállapítható, hogy a szakvéleménynek döntő jelentősége van a szabadságvesztés elhalasztása iránti kérelem elbírálásakor. Nemcsak a bíróság van lényegében kötve a szakvéleményben foglaltakhoz, hanem a BVOP egészségügyi szakterület vezetőjének (az elítélt egészségi ál-

lapotának büntetés-végrehajtás keretei között való kezelhetőségére vonatkozó) nyilatkozata is a szakvéleményre támaszkodik.

A szabadságvesztés-büntetésnek egészségügyi okból történő halasztását már az első büntetőeljárás kódexünk is szabályozta. Az 1896-os Bp. ismerte a kötelező és a megengedett halasztás intézményét is, ezek közül az elítélt életét veszélyeztető betegség miatti egészségügyi halasztás a kötelező, a nem súlyos, de ragályos betegség miatti halasztás a megengedett halasztás esetei közé tartozott, és pedig korlátlan időre, az elítélt felgyógyulásáig. Az életet veszélyeztető súlyos betegség vonatkozásában az 1896-os Bp. Kommentárja szerint a végrehajtásra hivatott hatóság az orvosszakértő véleményt fogadta el.

Az 1951-es Bp. már nem különböztette meg a kötelező és a lehetséges halasztás intézményét, sőt semmit nem mondott attól, hogy milyen okból lehet a szabadságvesztés-végrehajtásának megkezdését elhalasztani. A „fontos okból” kifejezés lényegében teljesen szabad kezét adott az igazságügy-miniszternek (adott esetben az ügyésznek) a halasztásra, ezért nem találunk külön rendelkezést az egészségügyi halasztásra sem.

Az 1962-es Be. pedig megismételte az 1951-es Bp. rendelkezéseit: itt sem volt kiemelve az egészségi állapot, hanem bármilyen „fontos” okból engedélyezhető volt a mindenkor diszkrecionális halasztás. Ugyanakkor ez az első büntető eljárási kódex, amely szerint a halasztásról bíróság (a tanács elnöke) döntött. 1964-ben aztán hatályba lépett a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra és egyéb szervekre háruló feladatokról szóló 109/1964. (I. K. 10.) IM-BM-HM-MM. sz. együttes utasítás, amely szerint főszabályként csak 2 évet meg nem haladó szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére legfeljebb 3 hónapi halasztás kiterjeszhető volt (súlyosabb büntetés is és akár hosszabb tartamra is elhalasztható volt), ha az elítélt fekvőbeteg, vagy gyógyintézeti, rendelőintézeti, gondozó intézeti, körzeti orvosi, illetve bírósági orvosi bizonyítvánnyal igazolja, hogy betegsége az életét veszélyezteti. Tehát még itt sem jött vissza az orvosszakértői vélemény, mint a betegséget megalapozó bizonyíték.

Az 1973-as Be. lényegében szó szerint az 1962-es Be. rendelkezéseit vette át, és a részletszabályokat itt is miniszteri utasítás (a büntető ügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra háruló feladatokról szóló 107/1979. (IK 8.) IM számú utasítás) tartalmazta. Ennek szabályai nagyvonalakban megegyeztek az 1964-es Bv. Utasítással, azonban a súlyosabb büntetés esetén, illetve hosszabb tartamra való elhalasztás okát a korábban szabályozottakon felül igazságügyi orvosszakértő szakvéleménye is igazolhatta. Ezeket a részletszabályokat aztán az 1998. évi LXXXVIII. törvény beiktatta az 1973-as Be. szövegébe. Ennek a módosításnak éppen a tanulmány tárgyát képező szakvéleménnyel kapcsolatosan voltak sajátos, új rendelkezései, miszerint "(...) a bíróság igazságügyi orvosszakértői szakvélemény alapján állapítja meg a halasztás egészségügyi feltételeinek fennállását, és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága egészségügyi igazgatóságának – az elítélt egészségügyi állapotának büntetés-végrehajtás keretei között való kezelhetőségére vonatkozó – nyilatkozatát

figyelembe véve határoz a kérelemről.” Innentől kezdve tehát nem vagylagosan szerepel a szakvélemény, mint a halasztás megalapozottságát alátámasztó bizonyíték, hanem kifejezetten a halasztás elsődleges feltételévé nőtte ki magát. Még annak megállapítására is be kellett szerezni az igazságügyi orvosszakértői véleményt, hogy az elítélt negyedik hónapot meghaladóan terhes, és a szülés előreláthatólag mikorra várható (önmagában a terheskönyv vagy szülésznő-gyógyász orvos igazolása nem volt elegendő). A BH2001. 109. sz. eseti döntés indokolása azt is sugallja, hogy a bíróság a szakvéleményhez és a nyilatkozathoz kötve van (nem dönthet azokkal ellentétesen, hacsak nem szerez be másik szakvéleményt/nyilatkozatot).

Az 1998-as Be. Magyar Közlönyben kihirdetett szövege a szakvélemény tekintetben visszalépést jelentett az 1973-as Be. 1998-ban módosított szabályaihoz képest, mert nem írt elő rendelkezéseket a bíróság számára, hogy milyen szakvéleményre, illetve nyilatkozatra van szükség a döntéshez. Az 1998-as Be-nek ez a rendelkezése azonban soha nem lépett hatályba. A többször elcsúsztatott hatálybalépést követően végül 2003. július 1-től váltotta fel az 1998-as Be. az 1973-as Be-t, és ebben a módosított törvényszövegben ismét szerepelt a szakvéleményre és a nyilatkozatra vonatkozó rendelkezés. Az 1998-as Be-t jelentősen módosította a 2012. CCXXIII. törvény. Elvi szempontból a legjelentősebb változás az volt, hogy innentől kezdve nem a két évet meg nem haladó szabadságvesztésre lehetett alapesetben halasztást adni, hanem akkor, ha a szabadságvesztés hátralévő része két évnél rövidebb. A tanulmány szempontjából jelentős módosítás pedig, hogy innentől kezdve nem volt kötelező a halasztás engedélyezéséhez az állapotos nők esetében a terhesség bizonyítására igazságügyi orvos-szakértői vélemény beszerzése, az Indokolás szerint arra tekintettel, hogy a halasztásnak ez a feltétele nem tartozik a szakértői bizonyítás körébe.

A 2014. évi LXXII. törvény aztán 1896 óta először a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére adható halasztás jogintézményét kivezette a büntetőeljárás kódexből, ezzel 2015. január 1-i hatállyal a jogintézmény átkerült a büntetés-végrehajtási szabályok közé. Ezt követően a szabályok nem sokat változtak, ami igazán fontos, az az egészségi állapottal kapcsolatos joggyakorlat. A BH2006. 45. sz. eseti döntés kifejtette a terhelttel szemben kiszabott, 2 évet meghaladó szabadságvesztés végrehajtásának elhalasztását megalapozó egészségi állapot értékelésének szempontjait. A BH2007. 254. sz. eseti döntés alapján azonban a bíróságnak nem kell orvosszakértői véleményt beszerezni az elítélt egészségi állapotára vonatkozóan, ha semmilyen körülmény nem valószínűsíti, hogy az elítélt olyan betegségben szenved, amely életét közvetlenül veszélyezteti.

A fenti rendelkezések tükrében került sor a konkrét jogeset vizsgálatára. Ennek alapján megállapítható, hogy igenis előfordulhat, hogy az elítélt egészségi állapota nem teszi lehetővé a jogerősen kiszabott szabadságvesztés végrehajtásának a megkezdését. Ugyanakkor a jogeset rámutat arra, hogy bizonyos esetekben indokolatlan az ugyanolyan körülmények közötti állandó bírósági döntés, amelynek gyakoriságát a bíróság ötletszerűen (elsősorban a szakvéleményben foglaltak alapján) állapítja meg. Megfontolandó a határozatlan idejű

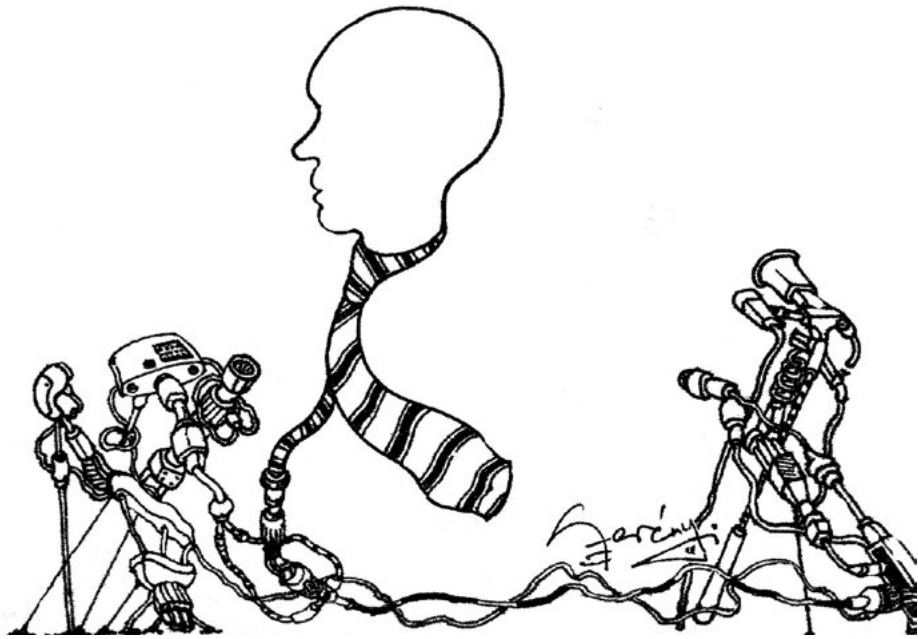
halasztás engedélyezésnek a bevezetése, ami nem jelentené azt, hogy innentől kezdve nem kell elvégezni a folyamatos orvosi vizsgálatot, illetve annak alapján a szakvélemény beszerzését, de legalább az újabb és újabb (fellebbezéssel megtámadható) halasztó végzések meghozatala mellőzhető. Amennyiben időközben a terhelt állapotában olyan javulás következik be, amely alapján betegsége már a büntetés-végrehajtás keretei között is biztonsággal kezelhető (avagy éppen a büntetés-végrehajtás lehetőségei javultak az adott betegség kezelése tekintetében), elrendelhető lehetne (szintén fellebbezéssel megtámadható végzésben) a szabadságvesztés végrehajtásának a megkezdése.

Az ilyen, határozatlan idejű halasztás (valójában „végrehajthatatlan szabadságvesztés”) felveti a kérdést, hogy az az elítélt, akivel szemben ilyen végzést hoztak, szabadon követhetne el bármilyen bűncselekményt, mert úgyszemint lehet vele szemben szabadságvesztést végrehajtani. Ismét előkerül tehát az alternatív szankciók köre kibővítésének a problémája. Ahogyan a legutóbbi Btk-kodifikáció során már többször (így jelen tanulmány szerzője is) felvetették a házi őrizet büntetésként (és nem csak a bűnügyi felügyelet keretében eljárási kényszerintézkedésként) való szabályozását azzal, hogy jelen esetben a házi őrizet helyéül nem feltétlenül a terhelt lakóhelyét, hanem pl. megfelelő ellátást biztosító egészségügyi intézményt is ki lehetne jelölni. Az már más kérdés, hogy ha az elítélt a házi őrizet szabályait megszegi, a hatóságok eszköztelenek lennének vele szemben, hiszen szabadságvesztés egészségi állapota miatt nem végrehajtható vele szemben.

Mindenesetre a vizsgált ügyben született utolsó szakvélemény sugalmazta, hogy a kérdésben jelenleg nincs kiadott módszertani levél, amelyre mindenképpen szükség lenne az egységes szempontok rögzítése (és azáltal a szabadságvesztés elhalasztására vonatkozó joggyakorlat egységesítése) érdekében.

IRODALOM

- Alapy Gyula (1952): *A büntető perrendtartás*. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest.
- Balogh Jenő – Edvi Illés Károly – Vargha Ferenc (1910): *A bűnvádi perrendtartás magyarázata*. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest.
- Blikk.hu: Élet és halál között – Altatásban is ágyhoz bilincselik M. Richárdot, a Dózsa György úti halálos baleset részesét. (Elérhető: <https://www.blikk.hu/aktualis/belfold/stroke-m-richard-gazolas-dozsa-gyorgy-ut-maffiaper/t9z7095>. Letöltés ideje: 2022. április 25.).
- Jakucs Tamás (szerk.) (1998): *Kommentár a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvényhez*. Complex Jogtár Plusz, Budapest.
- Jászai Dezső (szerk.) (1967): *A büntető eljárás kommentárja*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- László Jenő (szerk.) (1982): *A büntető eljárás magyarázata*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.

Szerényi Gábor, *Press Conference*

Az igazságügyi hangtechnikai szakértői vélemény hiteltérdemlőségének egyes kérdései

ABSTRACT

In the course of taking expert evidence, the seconded expert performs his or her duties with a specialised knowledge which, by its very nature, is not available to participants in criminal proceedings. It is therefore of paramount importance that the credibility of the expert's opinion is fully ensured, so that participants in the proceedings are guaranteed that a false expert opinion cannot be introduced into the criminal proceedings.

The credibility of a forensic expert's report consists of several elements: the fulfilment of the requirements on the person of the expert and the methodology used, the soundness and the substantive adequacy of the expert's report, and the guarantee of due process. The general criteria of credibility have been established in previous research, but it is up to the sectoral experts to develop them in their specific fields. In my study, I examined issues of credibility in the field of audio engineering using 19 court files. I analysed the methodology used in the expert reports and the fulfilment of the content-formal requirements.

In my research of the case files, I identified expert reports that did not fully meet the above criteria. In some opinions the use of technical terms was found to be incorrect or not fully relevant. The errors detected concerned a minority of reports and no exclusion of an expert opinion was made in the course of the criminal proceedings. This means that the vast majority of experts are performing their work properly, but full compliance with the criteria of credibility can raise the quality of expert opinions to a higher level.

Keywords: expert evidence ■ audio forensics report ■ credibility ■ validity ■ objectivity

I. BEVEZETÉS

A különleges szakismeret, amelyet az igazságügyi szakértő, feladatának megfelelően, az eljárásba közvetít, aszimmetrikus helyzetet hoz létre a büntetőeljárásban résztvevők számára, hiszen nem rendelkeznek azon ismeretekkel, amelyek birtokában döntést kell hozniuk. A szakértői vélemény részben pótolja ezt a hiátust – amennyiben elkészítése során a szakértő a vizsgálati módszertant szakszerűen alkalmazta, teljeskörűen megfelelt minden szakmai elvárásnak, valamint a megállapításait közérthetően és részletesen fejtette ki. A szakértői vélemény csak valid vizsgálati eredményeket tartalmazhat, amelyek a legújabb kutatási eredményeknek megfelelő, tudományosan megalapozott módszertan-

nal jönnek létre. Jelen tanulmány fókuszja a szakértő által alkalmazott módszer-
tanon és a szakértő személyén van, felhasználva a bírósági aktakutatás során
szerzett tapasztalatokat.

A hangtechnikai szakértői vélemény hiteltérdemlőségi kritériumainak meg-
határozásához publikált szakmai eredményekre támaszkodhatunk.^[1] Rendel-
kezésünkre áll a szakterület Magyarországon és a nemzetközi szakértői közös-
ségben alkalmazott megbízható, valid módszertana. A jogi szabályozó eszközök
meghatározzák az igazságügyi hangtechnikai szakértői képesítési követelmé-
nyeket és a szakértővé válás feltételeit, valamint – a többi szakértői területhez
hasonlóan – a törvényes működési kereteket. Mindezeket felhasználva és a szak-
értői gyakorlat, valamint a szakvélemények hasznosulásának tapasztalataival
létrehozható egy egységes hangtechnikai szakértői hiteltérdemlőségi kritéri-
umrendszer, amellyel e tevékenység minősége magasabb szintre emelkedhet.

II. A HANGTECHNIKAI SZAKÉRTŐI TEVÉKENYSÉG TÖRTÉNETE, MÓDSZERTANA

A szakterület a XXI. század elejére szorosan lekövette a beköszöntött digi-
tális korszak változását, fejlődését, a módszerek gyökeresen megújultak, infor-
mációtechnológiai alapúvá váltak. Az analóg kor már csak történeti emlékként
létezik, ezzel együtt fontos mérőkövetkezőket fedezhetünk fel a technikai fejlődés
útján a hangszakértői területen.

1. A szakterület rövid története

A hangszakértői területhez tartozó beszélőfelismerés (későbbiekben: be-
szélőazonosítás) első megmaradt történeti emléke I. Károly király kivégzéséhez
kapcsolódik. Az esettel összefüggésben megvádolták William Hulet kapitányt,
hogy ő végezte ki a királyt, mivel egy szemtanú felismerni vélte a hangját, így
a csuklyája ellenére beazonosította őt a szembesítésen. Hulet-et tettéért halára
ítélték, azonban az ítélet végrehajtása előtt nem sokkal kegyelemben részesítet-
ték, mert elfogták a kivégzés valódi végrehajtóját, aki a cselekményt beismerte.
Az eset a téves elfogadás korai említéseként is értelmezhető, amelynek fogalma
szerint – hibásan – azonosnak fogadunk el különböző beszélőket.^[2]

A beszéd(hangjel) vizuális megjelenítéséhez – ami a hangtechnikai szakértői
feladatok ellátásához és a hangfeldolgozásához elengedhetetlenül szükséges –
a spektrumanalízis matematikai alapjait Leonard Euler (1748), Daniel Bernoulli

[1] Nogel, 2018, 249-272.; Nogel, 2020.

[2] Kelly, 2014, 1-4.

(1753), valamint Joseph Fourier (1807) matematikusok és fizikusok tették meg.^[3] A gyakorlati megvalósulás Leon Scott francia feltaláló nevéhez fűződik, aki egy fononautográf nevű berendezés megalkotásával lehetővé tette a hang energiájának képi megjelenítését az adott frekvenciatartományban. A szerkezet Thomas Edison fonográfjának (1877) elődje volt, amelynek létrejöttétől beszélhetünk a hangrögzítés megkezdéséről. Spektrumelemzést ma is használnak a szakértők, ugyanakkor több (elemezhető) információt ad a spektrogram, ami a hang energiaviszonyait mutatja az idő és a frekvencia függvényében. A spektrogram megjelenítésére szolgáló első eszközt a Bell Laboratórium fejlesztette ki 1939-ben.^[4] A XX. században egyre tökéletesedtek a hangrögzítési technológiák, a század második felében megjelent a számítógépes hangfeldolgozás és a hangszakértői szoftverek első generációja. Ez utóbbiaknál az eredmények függenek a szakértő tapasztalatától, értékítéletétől, a legtöbb mérési eredmény nem reprodukálható.

A 2000-es évek elejétől kerültek kereskedelmi forgalomba biometrikus beszélőazonosítást alkalmazó rendszerek, amelyek legújabb generációja a mesterséges intelligencia körébe tartozó mély neurális hálózatok technológiáját alkalmazza. Ez mérőföldkő a szakértői technológiai eszköztárban, pontosabb, kisebb hibaaarányú működést tesz lehetővé, nagyobb számítási teljesítmény elvégzésével. Napjainkban rendkívül ritkán fordulnak már csak elő analóg hanghordozók a vizsgálati anyagok között, ezen esetekben a digitalizált verzió végzik el a szakértők a kirendelésnek megfelelő feladataikat. A state-of-art vizsgálati módszerek már kizárólag informatikai célszoftvereken és hangtechnikai szakértői rendszereken történnek.

Magyarországon a beszéd alapján történő azonosítás módszertanát a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet (MTA NYTI) kutatói dolgozták ki és alkalmazták kriminalisztikai célból, büntetőügyek eseti szakértőiként közreműködve az 1990-es évek kezdetétől. Az intézet Kempelen Farkas Beszédkutató Laboratóriumában rendelkezésre álltak a fonetikai és beszédakusztikai tudományos ismeretek és a kapcsolódó kutatások tapasztalatai. Kidolgozták a részben még ma is használatos akusztikai-fonetikai vizsgálatok módszertanát, továbbá a beszéd- és alkalmazott fonetikai kutatási eredményeikkel meghatározó mértékben járultak hozzá a szakterület magyarországi kialakulásához és fejlődéséhez.^[5] A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat Szakértői Intézet (NBSZ SZI) a 2000-es évek elején kezdte meg tevékenységét a hangszakértői területen az MTA NYTI szakmai műhelyének támogatásával, az alkalmazott módszerek és eszközök az európai hangszakértői közösség napjaink technikai-tudományos színvonalán helyezkednek el. Magyarországon – az NBSZ SZI-n kívül – a Nemzeti Szakértői és Kutató Központ foglalkozik még 2019-től hangtechnikai szakértői feladatok ellátásával, továbbá természetes személy szakértők, és gazdasági társaságként működő szakértők teljesítenek hangtechnikai szakértői szolgáltatásokat.

[3] Fulop, 2011, 41-42.

[4] Kelly, 2014, 63.

[5] Gósy – Nikléczy, 1999, 1-19.

2. Hangtechnikai szakértői feladatok és módszerek

A hangszakértői feladattípusok az alábbi csoportokba sorolhatóak:

- a hanganyag zajcsökkentése, a beszédérthetőség növelése, az elhangzottak szó szerinti leiratozása;
- beszéd alapján történő személyazonosítás;
- eredetiségvizsgálatok;
- egyéb, a hangtechnikai szakértői terület kompetenciájába tartozó feladattípusok (pl. hangfelvétel keletkezési körülményeinek feltárása, háttérzaj-elemzés).

A zajcsökkentés és a beszédérthetőség növelése (amely két különböző megközelítést is jelenthet, a zavarjel típusától és intenzitásától függően) digitális szűrők és speciális modulok alkalmazásával történik. Különleges digitális művelet, amikor képjavításban ismert eljárásokat alkalmaznak a hangszínkép retusálására, így a zavarjelet tulajdonképpen képkorrektív módszerekkel távolítják el, majd rendereléssel transzformálják hangfájllá.

A beszélfőazonosítás módszertana tartalmaz percepció elemzést, amelynek során a beszéd egyéni jellegzetességeinek észleléses úton történő feltárása történik, és a hangképzési sajátosságok detektálásán kívül tartalmazza a nyelvhasználati jellemzők elemzését is. További módszerek az akusztikai-fonetikai vizsgálatok, amelyen belül spektrografikus képek, formánsképek összehasonlítását és a különböző algoritlussal elkészített grafikonok összevetését végzi a szakértő. A legújabb, napjainkban a legtöbb investíciót alkalmazó módszer a biometrikus azonosítás,^[6] amelyben az egyes rendszerek különböző típusú biometrikus motorokkal (i-vector, x-vector, mély neurális hálózatok) meghajtva, matematikai-statisztikai módszerekkel határozzák meg a beszélők azonosságának valószínűségét.^[7] Az egyéb feladatok a lehető legszínesebb spektrumon mozognak és a kriminalisztika határterületeit érintik, gyakran a bűncselekmények felderítéséhez kapcsolódnak a nyomozati cselekmény operatív fázisában.

Az eredetiségvizsgálatokon belül elemzi a hangszakértő a beszédhang prozódiaját, a szövegtartalom koherenciáját, az akusztikai jellemzőket, a hangszínképet és az oscillografikus képet. Digitális hangfájloknál a metaadatokat, a hexadecimális kódot, a fázis változásának tulajdonságait a fázistörés felfedése céljából, valamint az Electrical Network Frequency (ENF) hangfájlon megtalálható jelének és a rendszerirányító adatbázisa alapján generált ENF-jelnek az eltéréseit. Amennyiben a két görbe jelentős eltérést mutat, a felvételen vágás (megszakadás) történt, ezenkívül a módszerrel pontosan behatárolható a hangrögzítés tényleges ideje – mivel pontosan ismert a rendszerirányító hálózati frekvencia adatainak keletkezési időpontja –, amennyiben a két jelfolyam görbéje csaknem teljesen megegyezik.

Jellemző a szakterületen a komplex feladatvégrehajtás, hiszen a kriminalisz-

[6] Drygajlo – Haraksim, 2017, 221-239.

[7] Eriksson, 2012, 44-62.

tikában sokszor gyenge minőségű hanganyaggal kell a beszélőazonosítást elvégezni. Ez esetben szükséges egy előzetes zajcsökkentés – és az érthetőség növelése –, továbbá sok esetben a perbeli szereplők megkérdőjelezzik a hanganyag eredetiségét, így ebben az esetben az erre vonatkozó vizsgálatokat is el kell végeznie a szakértőnek.

3. A hangszakértői vélemény hiteltérdemlősége

A hiteltérdemlőség fogalma alatt általában értjük a megbízhatóságot, kétségbevonhatatlan állításokat, az objektív mércét, a minőségügyi kritériumokat teljesítő tevékenységet. Ezenkívül még számos rokonértelmű kifejezés társítható a fogalomhoz, ugyanakkor a szakértői bizonyítás igényli egy konkrét fogalom- és követelményrendszer felállítását. Nogel Mónika a szakértői vélemény hiteltérdemlőségére, a szakértői tevékenység és a szakvélemény minőségének legfőbb biztosítékaiként különböző kritériumokat határozott meg. Ezek közé tartozik a szakértő személye (képesítése),^[8] az alkalmazott módszerre és a szakértő következtetésére vonatkozó elvárások teljesülése, a validitás, megbízhatóság, megalapozottság, aggálytalanság, jogszerűség, a módszer tudományos elismertsége,^[9] a szakértői tevékenység és a szakértő feletti kontroll megléte. Mindezek továbbá szorosan kapcsolódnak a szakértői tevékenység minőségbiztosításához, az akkreditáció követelményeihez.^[10] Összefoglalva, a szakvélemény hiteltérdemlősége azt jelenti, hogy maradéktalanul teljesülnek a szakvéleményre vonatkozó jogi és szakmai előírások; a szakértő jogi vagy szakmai tilalmat nem szegett meg; a vélemény nem szenved logikai hibában, így alkalmas arra, hogy a kirendelő hiányzó különleges szakismeretét pótolja.^[11]

A hangtechnikai szakértői vélemény hiteltérdemlősége kritériumainak meghatározásához két csoportot hoztam létre: az egyik általánosan, minden szakértői ágra vonatkozóan szemlélhető, míg a másiknál meghatározóak a különböző szakértői területek – itt a hangtechnikai szakértői terület – specifikumai. Természetesen a két csoport nem választható el szorosan egymástól, az általános követelmények is tartalmaznak egy konkrét szakterületre vonatkozó előírásokat, ugyanakkor a szakmaspecifikus csoport elemei (pl. módszertan) csak egy adott szakértői ágon belül értelmezhetőek. Csoportosításom szerint az általánosságban értelmezhető kritériumok az alábbiak:

- Törvényesség: a szakértői törvény meghatározza az igazságügyi szakértői tevékenység kereteit, működési feltételeinek alapjait,^[12] további jogforrások rendelkeznek a szakértő szerepének büntetőeljárás szabá-

[8] Nogel, 2019a, 13-22.

[9] Nogel, 2019b, 19-35.

[10] Nogel, 2020, 210-230.

[11] Nogel, 2018, 162-168.; Nogel, 2020, 210-230.

[12] 2016. évi XXIX. törvény az igazságügyi szakértőkről.

lyairól,^[13] a szakértői tevékenység szakmai feltételeiről.^[14]

- A szakértői minőségbiztosítás: a Nemzeti Akkreditáló Hatóság (NAT) akkreditációja biztosítja, hogy az érintett szervezet valamennyi, a megrendelő (kirendelő) szerv által átadott adathordozó, eszköz vizsgálatára pontosan körülírt és ellenőrzöten végrehajtott vizsgálati módszereket alkalmaznak.

Az adott szakterületre jellemző kritériumokat két fő csoportba soroltam: az első a szakértői módszertanra, a második a szakértő személyére vonatkozik. Ez utóbbi tartalmazza a képzésre vonatkozó követelményeket,^[15] itt a kutatásomban a hangsúly a szakértő megállapításainak helytállóságának van.

a) Az alkalmazott módszertan

Minden szakértői területen kiemelten fontos, hogy a nemzetközi tudományos közvélemény és az egyes országok intézményei milyen módszereket, sztenderdeket ismernek el, és milyen ajánlásokat fogalmaznak meg.^[16] Ilyenek az European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI) hangszakértői munkacsoportja, a Forensic Speech and Audio Analysis Working Group (FSAAWG) által kibocsátott *Methodological Guidelines for Best Practice in Forensic Semiautomatic and Automatic Speaker Recognition* dokumentumban az NBSZ SZI akkreditált beszélőazonosítási módszerei és eljárásai, ezzel is biztosítva, hogy a fenti követelményeknek megfeleljen. Felmerül a kérdés, hogy miként tekintsünk azon intézeti, intézményi és magánszakértőkre, akik a fenti ajánlásoknak nem képesek/szeretnének eleget tenni. Álláspontom szerint nem különböztethetőek meg a szakértők attól függően, hogy milyen lehetőség van az egyes csúcstechnológiákhoz való hozzáférésre, mindenkire egyforma követelmények kell, hogy vonatkozzanak. Amennyiben a szakértő nem képes teljeskörűen a módszertani követelményeknek, sztenderdeknek megfelelni, a szakvéleményben egyértelműen és kellő részletességgel jeleznie kell a tényt. Ebből következően a módszertani ajánlásoknak/levélnek teljesnek kell lennie, minden elérhető és valid elemet és azok értékelésének szempontjait tartalmaznia kell. A szakterületi módszertani levél minden szakági igazságügyi szakértőre vonatkozik, így amennyiben az eljáró szakértő valamely vizsgálati módszert nem alkalmaz, vagy eltér a meghatározott értékeléstől, a szakvéleményben a tényt külön indokolnia szükséges.

A beszélőazonosítási vizsgálatokról létezik hatályos módszertani levél Magyarországon, azonban az csak röviden tartalmazza a vizsgálati módszere-

[13] 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról.

[14] 9/2006. (II.27.) IM rendelet az igazságügyi szakértői területekről, valamint az ahhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről.

[15] 9/2006. (II.27.) IM rendelet az igazságügyi szakértői területekről, valamint az ahhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről.

[16] Kovács – Nogel, 2017, 81-82.; Kovács, 2021, 1741.; Kovács, 2022, 341-342.

ket, de nem fejt ki az eredmények értékelésének szempontjait,^[17] ami egyértelmű hiányosságként minősíthető. A hangtechnikai módszertani levél tartalmáról az érintett szakterület igazságügyi szakértői döntenek, konszenzusos helyett többségi döntéshozatali eljárással. Ez előidézi a kutatások eredményeinek, a hazai és nemzetközi tudományos közvélemény eljárásainak, ajánlásainak mellőzését. Véleményem szerint a módszertani levélnek minden, jelenleg alkalmazható megbízható, valid eljárást tartalmaznia kell, tekintet nélkül arra, hogy az ágazati igazságügyi szakértők minden tagjának rendelkezésére áll-e a technológia és a módszertan. Ez a büntetőeljárás résztvevői, a szakvélemény végfelhasználói számára teljesebb körű rálátást biztosít a szakértő eljárására vonatkozóan.

b) A szakértő személye

A szakértői tevékenység kereteit kijelölő és működési feltételeit meghatározó jogforrások szerint a kirendelt szakértőnek mindenben meg kell felelnie a szakterületi-szakmai követelményeknek és a törvényesség kritériumainak. Ennek ellentmond, hogy a gyakorlatban találkozhatunk kétoldalas szakértői véleményekkel, amely nem tartalmazza az alkalmazott módszertan rövid kifejtését sem, vagy olyan beszélőazonosítási szakvéleménnyel, amelyben a szakértő 387-es Likelihood Ratio (LR) érték mellett az alkalmazható legnagyobb valószínűséggel azonosította be a hangmintát adó személyt. Ez utóbbi kapcsán azt a lényeges információt nem közölte a szakértő a kirendelővel, hogy az alkalmazott biometrikus azonosítórendszer a beszélők azonossága esetén a valószínűséget 1 – 10 Mrd LR-érték intervallumban határozza meg, amelyen belül a 387 láthatóan nagyon kis értéket jelöl. Felmerül a kérdés, amennyiben a szakértő teljesíti a képesítési követelményeket és igazságügyi szakértővé nevezhető ki, garancia-e ez arra nézve, hogy a tevékenysége megfelel a kor technológiai szintjének, a tudományos kutatások eredményeinek, a hazai és nemzetközi szakértői közvélemény direktíváinak, eljárásainak. Álláspontom szerint nem, mivel a hangtechnikai szakértői képesítési követelmények komoly hiátussal bírnak. A 9/2006. (II.27.) IM rendelet az igazságügyi szakértői területekről, valamint az ahhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről előírja, hogy az audiovizuális média területén a hangtechnika szakértői területen a képesítési feltétel:

- a) hangmester vagy
- b) az OKJ-ben szereplő hangtechnikus szakképesítés vagy
- c) híradástechnikai szakon végzett okleveles villamosmérnök

végzettség megszerzése. 2021. július 20-án az a) és b) pontban szereplő szakképesítések megszerzésére irányuló képzések nem indíthatóak az Országos Képzési Jegyzék 2020-as átalakítása következtében. A 9/2006. (II.27.) IM rendelet 6. § (1) bekezdése szerint a szakértői névjegyzékbe való felvételhez a képesítés

[17] Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara: Módszertani levél..., 2020.

megszerzésétől számított ötéves gyakorlati idő igazolása szükséges. Mindezek alapján a fenti végzettséggel rendelkező személy – amennyiben gyakorlati idejét a megfelelő szakértő igazolja – kinevezhető igazságügyi hangtechnikai szakértőnek. Ez aggályos abból a szempontból, hogy a szakértő személyével szemben támasztott szakmai követelmények teljesülését a törvény ez esetben kizárólag a mentor-szakértőhöz delegálja. Ráadásul a felsorolt képzéseken belül nincs pl. fonetikai, beszédtechnológiai, biometrikus azonosítással és a hangbiometriával foglalkozó tananyag, így jelenleg iskolarendszerű képzés során a hangtechnikai szakértői tevékenységhez elengedhetetlenül szükséges szakismeretek csak részben sajátíthatóak el. Véleményem szerint a hangtechnikai szakértői tevékenységre vonatkozó képesítési követelmények újrafogalmazása szükséges, mivel a korábbi kritériumrendszer elavultnak minősíthető, nem követeli meg a fonetikai, beszédtechnológiai, valamint a biometriára vonatkozó szakismereteket.

Minden szakterületen követelmény, hogy a szakértő naprakész ismeretekkel rendelkezzen a tevékenységét érintő tudományos ismeretekről, kutatási eredményekről. Ennek hiányában megeshet, hogy a szakértő felülbírálja a szakterületének kutatási eredményeit és – legrosszabb esetben – leginkább saját meggyőződése alapján jár el. Kovács Gábor és Czebe András tanulmányukban részletesen kifejtették a kognitív tényezők szerepét a szakértői vélemények megalkotásában,^[18] a szakterület egyik legérdekesebb kérdését fókuszba állítva. Önmagában a hiányos szakismeretek még nem okoznak kognitív torzítást, ugyanakkor a szakértő szubjektív alapokon nyugvó meggyőződése egyes módszertani elemekre, azok súlyára vonatkozóan, eredményezheti téves szakvélemény keletkezését. A magyarországi hangtechnikai szakértői terület nem túl nagy, ezért kiemelt jelentőségű, hogy a szakértők a legújabb nemzetközi ajánlásokat tartsák szem előtt, a legfejlettebb vizsgálati módszereket alkalmazzák – vagy zárják ki – az eljárásaik során.

III. A HANGTECHNIKAI SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNYEK HASZNOSULÁSÁNAK TAPASZTALATAI A BÍRÓSÁGI SZERVEZETRENDSZERBEN MEGKEZDETT AKTAKUTATÁS ALAPJÁN

A hangszakértői vélemény hitelt érdemlőségéhez kötődően aktakutatást kezdtem az ország azon bíróságain és törvényszékein, ahol az ügyben hangszakértői kirendelésre került sor. A cél, hogy feltárjam a hangtechnikai szakértői vélemények perbeli hasznosulásának tapasztalatait, megvizsgáljam az alkalmazott módszertant, továbbá az eljáró szakértő szerepével és a szakvéleménnyel kapcsolatos észrevételeket. A kutatás módszere volt a bírói szakban keletkezett akták és a szakvélemények feldolgozása, elemzése, különös tekintettel a hang-

[18] Kovács – Czebe, 2017, 89-103.

szakértői közreműködést érintő indítványokra, a szakértői véleményre és a tárgyalási jegyzőkönyvekre. A kutatás során eddig 19 db aktát dolgoztam fel, az ügyeket 11 város járásbíróságán, városi bíróságán és törvényszékén tárgyalták. A munkát jelentős mértékben hátráltatták a koronavírus miatt meghozott korlátozó intézkedések, ugyanakkor az aktakutatás folytatódik, így a teljes kutatás anyaga a későbbiekben kerül publikálásra.

A következőkben látható a szakértői feladattípusok megoszlása a 19 ügyben. A szakkérdések száma azért tér el a fenti darabszámtól, mert egy kirendelésen belül gyakran több feladat volt meghatározva, illetve több esetben sor került a szakvélemény kiegészítésére az új kérdések felmerülésével párhuzamosan.

Beszédérthetőség növelése, leiratozás:	8
Beszélfőazonosítás:	12
Eredetiségvizsgálat:	8
Egyéb feladatok:	4

Az eddigi tapasztalatok alapján kijelenthető, hogy az alkalmazott módszertan és a szakértő személye (tudományos ismereteinek színvonala, tapasztalata, a szükséges szakismeretek megléte) meghatározó tényezői a szakvélemény minőségének. Ezenkívül a szakértői vélemény formai követelményeinek való megfelelés is döntő, hiszen 2-3 oldalas szakvélemény nem tartalmazhatja – még rövid formában sem – az alkalmazott módszertant, az értékelés szempontjait és a következtetések alátámasztását, mert erre ez a terjedelem egyszerűen nem ad lehetőséget. A rendelet szerint:

„10. § (1) A szakvéleménynek tartalmaznia kell:

- a) a vizsgálat tárgyára, a vizsgálati eljárásokra és eszközökre, a vizsgálat tárgyában bekevert változásokra vonatkozó adatokat (lelet),
- b) a vizsgálat módszerének rövid ismertetését,
- c) a szakmai megállapítások összefoglalását (szakmai ténymegállapítás),
- d) a szakmai ténymegállapításokból levont következtetéseket, ennek keretében a feltett kérdésekre adott válaszokat (vélemény).”^[19]

Az akták közül 4 ügyben a szakértői vélemény nem felelt meg teljes egészében a formai követelményeknek. Ez azt jelenti, hogy a fent idézett jogforrás b), c) és d) pontjaiban előírtakat a szakértő rendkívül csekély terjedelemben tartotta be, a szakvélemények összesen 2-3 oldalasak voltak. Ezekben az esetekben a módszertan rövid kifejtése általános kifejezések leírására korlátozódott, előfordult Wikipédia-idézet egyes fogalmak magyarázatához. Egy esetben a szakvélemény beszélőazonosítási módszertanra vonatkozó részénél a „spectrumanalízis” és a „formánsanalízis” elvégzését tüntette fel a szakértő, majd egyszerűen százalékos értékekkel megállapította az azonosságot. Mindenképpen aggályosnak nevezhető a fogalmak pontatlan használata, a szakterület tudományos közvéleménye által nem használt kifejezések alkalmazása.

[19] 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet az igazságügyi szakértői működésről.

Egy jogesetben a szakértő megállapította, hogy a hanganyagon „a férfihangokon kívül minden más emberi hang, zaj kiszűrésre került”. Ez a ma rendelkezésre álló technológiával lehetetlen, mivel a szakértői szoftver nem tud különbséget tenni zajszűrés esetén különböző személyek beszédhangja között, így nem képes azokat elválasztani egymástól, különös tekintettel a szakértő által megnevezett és alkalmazott freeware licencű programra. Egy másik ügyben szakértő műszeres összehasonlítással vizsgálta a „spektrális és formáns egyezőségeket”. Ez szintén lehetetlen, mert a beszédhang nagymértékben variábilis produktum, így még ugyanazon beszélőnél sem lesz egyező a különböző időpontban kiejtett beszédhangjainak spektrális és formáns képe. Ugyanez érvényes egy további ügy esetében, amikor a szakértő a szakvéleményben kijelentette, hogy a „két felvételen beszélő személy hangszínképe többségében azonos”, valamint, véleménye szerint az egyező jelleggörbék és azonos formánsszerkezet alátámasztja a beszélők azonosságát. Egyértelműen kijelenthető, hogy a hangszínkép ugyanazon beszélő személy esetében sem lehet azonos az egyező beszédhangok kiejtése esetén a variabilitás következtében. A különböző algoritmusokkal elkészített jelleggörbék sem lehetnek egyezők, szintén a beszéd variábilis tulajdonságánál fogva.

Több szakvéleményben előfordult a hanganyag „szubjektív elemzése”, „kívülálló szakemberrel történő meghallgatása”, amely szerint a „a módszer egzakta, a fent részletezett szisztéma egyenrangú kiegészítője.” Túl azon, hogy a szakértői vizsgálat csak objektív módszertani elemeket tartalmazhat, továbbá a szakértői vizsgálatba bevonható személyek köre és eljárásrendje pontosan meghatározott, felmerül a kérdés, hogy mi okból kellene inkompetens személyeket a szakértői vizsgálatba bevonni. Azt gondolom, a válasz a kérdésre egyértelmű: semmilyen okból sem.

Eredetiségvizsgálatnál a szakértő szándékos (elsődleges) és vétlen (másodlagos) manipulációt definiált. Ez egyrészt logikai bukfcet is megvalósít, hiszen a manipuláció fogalma önmagában is meghatározza az eredetiség állapotába történő beavatkozást, melynek célja a megtévesztés. Így manipulációt csak szándékosan lehet elkövetni. Általánosságban eredetiségről akkor beszélhetünk egy hangfelvétel esetében, ha a hangrögzítés időben folyamatos volt, emberi beavatkozás vagy technikai körülmény következtében nem történt megszakadás a felvétel folyamatában, és utólagos műveleteket sem hajtottak végre a hanganyagon. Kritérium az eredetiség szempontjából, hogy a hangfelvétel valóságú tényállás (az ügyben szereplő személyek által elmondott, vagy más módon, pl. a nyomozás során megállapított adatok) szerinti rögzítési időpontjának és eszközének a hangszakértő által megállapított adatokkal való egyezősége fennáll. Látható ezek alapján, hogy az eredetiségvizsgálatok szakmai szempontból pontos, helytálló leírása túlmutat a manipuláció kérdéskörén.

IV. ÖSSZEGRZÉS

A hangszakértői vélemény hiteltérde mlőségének meghatározásához számos tényezőt kell figyelembe venni. Jelen tanulmány vázlatosan ismertette a legfőbb tényezőket, mindezzel együtt a téma teljes kifejtése a szakterület hiteltérde mlősségi követelményei egyes kérdései tárgyalásán túlmutat. A kritériumrendszer felállításához szükséges még több akta bevonása a kutatásba, ennek megtörténését követően a következtetések és megállapítások megtétele teljesebb körben valósítható meg. A végső célja a kutatásnak, hogy a magyarországi hangtechnikai szakértői tevékenységbe beépüljenek azok a kutatási eredmények és szten derdek, melyek hozzájárulnak a szakvélemény minőségének a lehető legmagasabb szintre történő emeléséhez.

IRODALOM

- Drygajlo, Andrzej – Haraksim, Rudolf (eds.) (2017): Biometric Evidence in Forensic Automatic Speaker Recognition. In: Tistarelli, Massimo – Champod, Christophe (ed): *Handbook of Biometrics for Forensic Science*, Springer Science+Business Media, LLC, London.
- Drygajlo, Andrzej – Jessen, Michael – Gfroerer, Stefan – Wagner, Isolde – Vermeulen, Jos – Niemi, Tuija (2016): *Methodological Guidelines for Best Practice in Forensic Semiautomatic and Automatic Speaker Recognition*. European Network of Forensic Science Institutes.
- Eriksson, Anders (ed.) (2012): Aural/Acoustic vs. Automatic Methods in Forensic Phonetic Case Work. In: Neustein, Amy – Patil, Hemant A. (ed.): *Forensic Speaker Recognition*, Springer Science+Business Media, LLC, London.
- Fulop, Sean A. (2011): *Speech Spectrum Analysis*. Springer Science+Business Media, LLC, London.
- Gósy Mária – Nikléczy Péter (szerk.) (1999): A beszélő felismerése a beszéde alapján: elméleti háttér és módszertani megközelítések. In: Gósy Mária: *Beszédkutatás '99*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- Kelly, Finnian (2014): *Automatic Recognition of Ageing Speakers*. Dissertation to the University of Dublin, Trinity College Dublin.
- Kovács Gábor – Nogel Mónika (2015): Comparative Analysis of the Legal Regulation of Forensic Experts in Europe. In: *Forensic Science International*. Vol. 277/2015.
- Kovács Gábor – Czebe András (2017): Egyes kognitív, emberi tényezők szerepe a szakértői vélemény-alkotásban. In: *Belügyi Szemle*. 64. évf., 10. sz.
- Kovács Gábor (2021): Forenzikus tudományok ostrom alatt. In: *Belügyi Szemle*. 2021/10. sz.
- Kovács Gábor (2022): A krimináltechnikai szakértők és szaktanácsadók igénybevétele és jogállása. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián (szerk.): *Kriminalisztika*. Ludovika Kiadó, Budapest.
- Nogel Mónika (2018): *Igazságügyi szakértői vélemények hiteltérde mlőssége a büntetőeljárársban*. PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
- Nogel Mónika (2018): A hazai szakértői minőségbiztosítás rendszerének vázlata és annak jelentősége a büntetőeljárársban. In: *Magyar Jog*. 2018/7. sz.
- Nogel Mónika (2020): *A szakértői bizonyítás aktuális kérdései*. HVG-ORAC, Budapest.
- Nogel Mónika (2019a): A szakértői bizonyítással szemben támasztott követelmények szigorodása az Amerikai Egyesült Államokban. In: *Jog-Állam-Politika*. 2019/3. sz.

- Nogel Mónika (2019b): Az igazságügyi szakértői szakterületek tagolása és a szakértői kompetencia. In: *Ügyészek Lapja*. 2019/3. sz.

JOGFORRÁSOK

- 2016. évi XXIX. törvény az igazságügyi szakértőkről.
- 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról.
- 282/2007. (X. 26.) Korm. rendelet a szakterületek ágazati követelményeiért felelős szervezetek kijelöléséről, valamint a meghatározott szakkérdésekben kizárólagosan eljáró és egyes szakterületeken szakvéleményt adó szervezetekről.
- 9/2006. (II.27.) IM rendelet az igazságügyi szakértői területekről, valamint az ahhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről.

Az írásszakértői vélemények relevanciája Magyarországon

ABSTRACT

Although expert reports/opinions play an important role in Hungarian criminal proceedings, there are no official For research, however, the judgment databases provide credible and free data material, which can be used to analyze not only the judicial evaluation mechanism of the means of proof, but also the position and stability of expert opinions, attitudes of law enforcers, and acceptance or rejection. In Hungary, the Collection of Court Decisions is the public database that allows to collect of analytical materials for such research with its free-text search engine. Based on the judgments of the BHGY, the present research reveals the general, characteristic volumes of expert secondments on diagrams and thematic maps, thus providing a snapshot of the court presence of forensic experts. In addition, it presents the diversity of the evaluation aspects of the written expert opinions expressed in the judgments and adds to the elaboration of the uniform system of judicial evaluation criteria urged by the relevant Hungarian legal literature.

Keywords: expert opinion ■ handwriting expert ■ judgment database ■ judicial evaluation

I. A SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNYBŐL SZÁRMAZÓ BIZONYÍTÉK

A magyar büntetőeljárás jogban a bizonyítás eszközei a tanúvallomás, a terhelt vallomása, a szakvélemény, a pártfogó felügyelői vélemény, a tárgyi bizonyítási eszköz (ideértve az iratot és okiratot is) és az elektronikus adat.^[1] A bizonyítási eszközökből származó bizonyítékoknak nincs törvényben előre meghatározott bizonyító erejük.^[2] A szabad mérlegelés elve alapján egyik bizonyítási eszköz sem erősebb a másikonál, a szakértői véleménynek ugyanolyan súlya van, mint például egy tanúvallomásnak vagy tárgyi bizonyítéknak.^[3]

A szakértők – akik főszabály szerint igazságügyi szakértők, kivételes esetben eseti szakértők – fontos szereplői a büntető igazságszolgáltatásnak. Feladatuk, hogy a hatóság kirendelése vagy megbízás alapján, a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával készített szakvéleménnyel, a független-

[1] A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) 165. §.

[2] Be. 167. § (3) bek.

[3] Vö. Nogel, 2020, 26-27.

ség és pártatlanság követelményének megtartásával eldöntsék a szakkérdést, és segítsék a tényállás megállapítását.^[4] Különleges szakértelmükre szükség lehet a büntetőeljárás minden egyes szakaszában. Jelen tanulmányban kifejezetten a bírósági szakaszra kívánok fókuszálni.

Az igazságszolgáltatás a bíróság feladata.^[5] A büntetőeljárásban a bíróság – ahogy az ügyészség és a nyomozó hatóság is – a döntését valósághű tényállásra alapozza.^[6] A bíróság a bizonyítási eszközökön keresztül – például szakértői vélemények által – ismeri meg a valósághű eseményeket, állapítja meg a tényállást és dönt a büntetőjogi felelősség kérdésében. A folyamat során a bizonyítási eszközöket és bizonyítékokat egyenként és összességében is értékeli, míg végül kialakul az ítélet meghozatalához szükséges belső bírói meggyőződés. Nogel Mónika szerint érdemleges bizonyítási cselekmény mechanikusan, folyamatos értékelés nélkül nem hajtható végre,^[7] Móra Mihály pedig a szakvélemény értékelésének fontosságát a következőképpen hangsúlyozza: „A szakértői vélemény adatainak vizsgálata, illetve kritika nélküli átvétele felcseréli a szakértői feladatokat a bírói funkcióval és a szakértőt a tényállás bírójává teszi.”^[8] A szakértői vélemény esetében a bíróság a hiteltérdemlőséget vizsgálja, hiszen a kompetenciája magára a szakkérdésre nem tejed ki.^[9] Fontos hangsúlyozni, hogy „a hiteltérdemlőség eljárásjogi fogalom, nem azonosítható a szakvélemény tényleges helytállóságával, tehát azzal, hogy az objektív valóságot közvetíti-e”.^[10] A szakvélemény akkor hiteltérdemlő, „ha a szakvéleményre vonatkozó jogi és szakmai előírások, a logika szabályai maradéktalanul teljesülnek; a szakértő sem jogi sem szakmai tilalmat nem segett meg; véleménye nem szenved logikai hibában, így a szakértői vélemény alkalmas a jogalkalmazó különleges szakértelmének pótlására”.^[11]

A jogalkotó a bírótól azt várja el, hogy döntéseit olyan ellentmondásokról mentes tényekre alapozza, „...amelyek mind a formális logika szabályai szerint, mind pedig saját belső meggyőződése szerint megegyeznek a valósággal.”^[12] Gadó szerint viszont a bírói megismerési folyamat során nem beszélhetünk természet-tudományos vagy matematikai egzaktsággal rendelkező teljes bizonyosságról, csak bírói meggyőződésről, amelynek lényege „...a bizonyítékoknak a bírói szubjektum szűrőjén való áthaladása”^[13]. Ez a közfelfogást és az élettapasztalatokban koncentrálódó gyakorlatot jelenti, és nem a teljes bírói szubjektivitást.^[14]

[4] Az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény (a továbbiakban: Szaktv.) 3. § (1) bek.

[5] Be. 11. §.

[6] Be. 163. § (2) bek.

[7] Nogel, 2020, 260.

[8] Móra – Kocsis, 1961, 285.

[9] Nogel, 2018.

[10] Nogel, 2020, 227.

[11] Nogel, 2020, 213.

[12] Kúria, 2017, 164.

[13] Kúria, 2017, 164.

[14] Kovács, 2020, 285.

A szubjektív elemek teljes kizárása a szakértői következtetés meghozatala során sem reális, hiszen a szakértői következtetés levonására még objektív vizsgálati módszerek esetében is emberi tevékenység eredményeként kerül sor. A szakértői megismerés fokára vonatkozóan (tehát a következtetés határozottsági fokáról) a szakértőnek adatokat kell szolgáltatnia. A határozottsági foknak a szakvéleményből következő bizonyítékok bizonyító ereje szempontjából is jelentősége van.^[15]

Gadó szerint sok esetben a szakértő „...már magát az ítéletet szolgáltatja az eljáró bíró számára.”^[16] Ezzel az jelenséggel kapcsolatban éles kritika fogalmazható meg, hiszen a szakértő és a jogalkalmazó feladata az eljárásban eltérő.^[17]

II. SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNYEK A BÍRÓSÁG ÍTÉLETEIBEN

1. A bírósági ítéletek nyilvánossága

A bíróság tárgyalása nyilvános, a Be. csak kevés esetben teszi lehetővé a zárt tárgyalás tartását.^[18] A bíróság a tárgyaláson hozott határozat rendelkező részét teljes terjedelmében, indokolását pedig akkor is nyilvánosan hirdeti ki, ha a tárgyalásról a nyilvánosságot kizárta. Utóbbi szabály alól kivételt jelentenek azok a határozat indokolásának részét képező adatok, amelyek nyilvánosságra hozatala azon érdek sérelmét eredményezné, amelynek védelmében a zárt tárgyalást a bíróság elrendelte.^[19] 2007 óta a legtöbb ítélet anonimizált formában bárki számára hozzáférhető. Az elektronikus információszabadságról szóló 2005. évi XC. törvény értelmében ugyanis a 2007 július 1. napját követően hozott ítéleteket – bizonyos kivételektől eltekintve – 30 napon belül közzé kell tenni az interneten. Az internetes közzététel webhelye a birosag.hu, az Országos Igazságszolgáltatási Tanács (OIT) által működtetett Bírósági Határozatok Gyűjteménye (BHGY).

Az adatbázis alapvető szerepe az igazságszolgáltatás feletti társadalmi kontroll érvényesítése, konkrétan a jogállamiság biztosítása érdekében az igazságszolgáltatás nyilvánosságának, a bírósági működés átláthatóságának a megteremtése a demokratikus rendszerek legrégebbi igazságszolgáltatásra vonatkozó elvének megfelelően. „Az állam működésével kapcsolatos információk megszerzése és szabad terjeszthetősége teszi lehetővé, hogy véleményt formáljunk az állami és önkormányzati szervek tevékenységéről, annak törvényességéről

[15] Nogel, 2020, 190.

[16] Gadó, 2010, 21-38.

[17] Vö. Tremmel, 2006.

[18] Be. 436. § (1) bek.

[19] Be. 438. § (2) – (3) bek.

és hatékonyságáról, ellenőrizzük tevékenységüket.”^[20] Az igazságszolgáltatás (a bírósági tárgyalások és ítéletek) nyilvánosságának és a magánszférát érintő személyes adatok védelmének elve közötti konfliktust az anonimizálás oldja fel.

2. A szakértői vélemények szerepének kutatása ítélet-adatbázisokban

A szakértői vélemények perbeli szerepéről, jelentőségéről számszerű adatokat tartalmazó hivatalos statisztikák úgy általában véve nem készülnek. A Belügyminisztérium Bűnügyi Statisztikai Rendszerében (bsr.bm.hu) sincs a bíróságok által felhasznált szakértői vélemények számáról, sorsáról nyilvántartás, de még a bíróság hivatalos statisztikái sem tartalmaznak ilyen jellegű adatokat. Az Igazságügyi Minisztérium ugyan gyűjti az igazságügyi szakértők ügyforgalmára vonatkozó statisztikai adatokat,^[21] ám ezeket nem teszi közzé.

Az ítélet-adatbázisok az alapvető célokon túl kutatási szempontból rendkívül nagy jelentőséggel bírnak: az ítéletek szövegei hiteles és ingyenes kutatási anyagot biztosítanak. Az ítéletekből megismerhetők a bizonyítási eszközök értékelési mechanizmusa, a jellemző bírói attitűd, a bizonyítékok kezelésével és értékelésével kapcsolatban kialakult különféle gyakorlatok és szokások. Az ítéletek elemzése a valós képet tárja elénk, a szakértői vélemények elfogadási vagy elutasítási okainak megismerése pedig hozzásegíti a szakembereket a bírói értékelést támogató szakmai ajánlások kidolgozásához.

Horváth János 2010-ben például orvosszakértői vélemények megállapításainak ítéletekre kifejtett hatását vizsgálta 51 db bírósági akta feldolgozásával.^[22] Adatforrásként az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottságának (ETT IB) felülvéleményeit használta. Eredményei közt szerepel az ETT IB kirendeléseinek a száma, az igazságügyi szakértői intézmények szakvéleményeinek száma, a felperes megbízásából készült magánszakvélemények^[23] aránya, a felülvélemény és a rákövetkező ítélet között eltelt több mint 1 éves meghaladások aránya.

Zódi Zsolt a BHGY adatbázist Big Data-ként értelmezve a 2012-2017 közötti évekből a korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatait kutatta a magyar bíróságok ítéleteiben. Arra a kérdésre kereste a választ, „...hogyan mozognak-e a kontinentális jogrendszerek, és benne a magyar jogrendszer a precedensjog irányába?”^[24] Kutatásának idején a BHGY már több mint 60 ezer ítéletet tartalmazott.

[20] Eötvös, 2009, 7.

[21] Az igazságügyi szakértők statisztikai adatszolgáltatásáról, a kamarai költségátalány bevallásának és megfizetésének szabályairól, valamint az igazságügyi szakértő által vezetett adattovábbítási nyilvántartásról szóló 13/2016. (VI. 29.) IM rendelet.

[22] Horváth, 2010, 261.

[23] Kovács, 2015, 11.; Kovács, 2016, 24.

[24] Zódi, 2017, 505-513.

Külföldi példával élve, 2019-ben a kínai nyilvános bírósági ítélet-adatbázis elemzésével tárták fel^[25] a kézírásszakértői vélemények bírósági perekben való felhasználási jellegzetességeit, abból a célból, hogy finomítani lehessen a szakértői vizsgálatokra vonatkozó Daubert-kritériumrendszert.^[26]

3. Szakértői vélemények a BHGY ítéleteiben

A Bírósági Határozatok Gyűjteménye egy kincsesbányát jelent azon kutatók számára, akik a magyar bírósági ítélezés valós belső sajátosságait kívánják feltárni. A BHGY-be feltöltött határozatok szövegei szabadon böngészhetők, az ügyek lefolyása, a bizonyítás részletei, az egyes szereplők – köztük a szakértők – bírói döntéshez való hozzájárulása, a bírói döntést alakító sok-sok tényező, és maga a bírói ítélet és annak indoklása is megismerhető.

Az ítéletek a BHGY adattárba digitalizált és anonimizált formában, folyamatos jelleggel kerülnek feltöltésre, számítógépes fájlként, letöltési lehetőséggel. Az indulás első két évében a bíróságok 21 ezer határozatot publikáltak, felhasználói részről pedig havonta körülbelül 4-5 ezer letöltés történt.^[27] Az adatbázis felhasználói felülete évekig állt a kritikák kereszttüzében, a működésével kapcsolatban elégedetlenség okait az Eötvös Károly Intézet gyűjtötte össze, és fogalmazott meg javaslatokat az OIT számára 2009-ben a használhatóbbá tétel érdekében. Kifogásolták többek között a 30 napon túli feltöltést, a határozatazonosítók inkonzisztenciáját, a keresési eredménylista találatainak hiányzó rendezési elvét, a szabadszöveges keresés elégtelenségét. A javításra, megújításra több mint 10 évet kellett várni, a tapasztalat szerint a felhasználói leírás pedig még mindig pontatlan, hiányos vagy túlzó. Legnagyobb problémái a keresési és találati logika ismeretlensége, a találati lista rendezhetőségének hiánya, és ami kutatási szempontból szívfájdalom, hogy az ítéletek adatbázisként nem, csakis egyesével tölthetők le. Nyilvánvalóan előny, de inkább alapvető elvárás, hogy az ítéletek tematikusan – időintervallum, jogterület, ügýtípus, ügyszám, ítéletet hozó bíróság stb. – válogathatók le.

Jelenleg a BHGY adatbázis tartalmát közel 200.000 ítélet képezi, aminek felét a büntető- és a polgári ügyekben keletkezett fájlok teszik ki. Az ítéletekben minden bizonyításban részt vett szakértői vélemény megemlítésre kerül, ha a szakvéleménynek volt bírói értékelése, az is. Ez azt jelenti, hogy az egyes szakértői területek szakvéleményeire hivatkozó ítéletek a megfelelő kulcsszavak megadásával kiszűrhetők az adatbázisból elemzés céljára, a „megfelelő” szót pedig itt a szó szoros értelmében kell venni. A következőkben bemutatott számadatokhoz és eredményekhez a BHGY keresője által és némi Excel-képletezással jutottam.

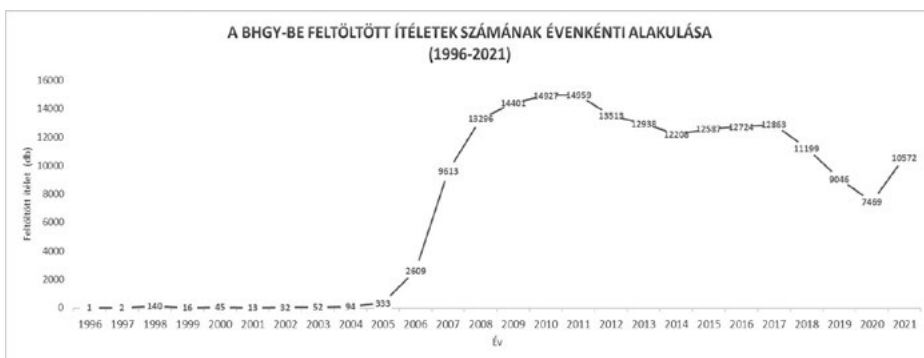
A BHGY a keresés pillanatában (utólag is töltenek fel ítéleteket) 1996-tól tar-

[25] Li – Li, 2019, 181.

[26] Daubert, 1993, 585.; Nogel, 2019a; Kovács – Nogel, 2017.

[27] Eötvös, 2009, 54.

talmaz közzétett határozatot. '96-ban egyetlen ítélet kapható találatként, amely egyébként azonnal tartalmaz is szakértői bizonyítást. 1996 és 1999 közötti időszakból 159 ítélet van, az ítéletek évenkénti száma jelentősen csak 2006-tól nőtt meg. 2007-ben egy év alatt már közel 10 ezer ítéletet publikáltak, 2021 év végére pedig az adatbázis tartalma meghaladta a 185 ezer fájlt. A feltöltött ítéletek mennyiségének alakulása az 1. ábrán látható.

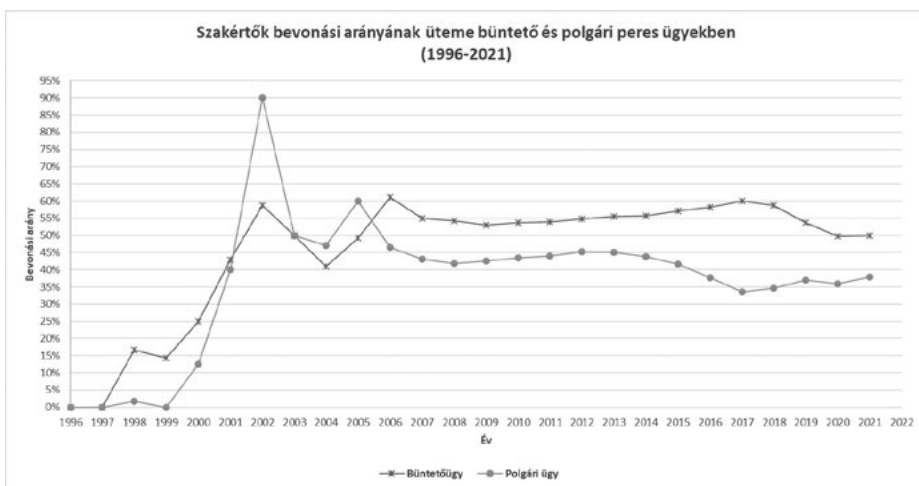

*1. ábra: A BHGY ítélet-adatbázis feltöltési üteme
(Forrás: a BHGY ítélet-adatbázisból, saját gyűjtés alapján)*

A BHGY ítéleteiből adatok gyűjthetők a szakértői kirendelések általános, jellemző volumeneiről is, és tágabb intervallumskálán elemezhető a büntető vagy akár a polgári peres ügyekben való szakértői bevonások aránya. Bérces Viktor szerint egyre gyakoribbak a szakértői kirendelések, ami „egyfelől az ügyek, az egyes tényállások komplexitásának, másfelől a technikai, illetőleg tudományos fejlődés következtében heterogénné váló szakkérdések »széles skálájának« tudható be”.^[28] Azt a 2007-es tanulmányban szereplő vizsgálati eredményt is igazolni lehet az adatbázis-szakértőt említő ítéleteivel, miszerint „...az elmúlt öt évben már a büntető ügyek közel 50%-ában került sor szakértő bevonására, míg korábban - a '90-es évek első felében - ez az arány nem érte el a 40 %-ot.”^[29] A 2. ábra alapján a szakértői kirendelések kezdeti növekedési üteme valóban erős volt mind a büntető-, mind a polgári ügyekben, ahogyan azt Kereszty írja, de a 2000-es évek végétől stagnáló állapotba került. Az ítéletek alapján az összes büntetőügybe való szakértői bevonások arányának éves ingadozása 2007 és 2019 között csupán 7% körül mozgott. Az ingadozás mértékét a 2020-21-es évek Covid-19 járványa is csak körülbelül 3%-kal tágította.

[28] Bérces, 2019, 112.

[29] Kereszty, 2007, 106.

2. ábra: Szakértők büntető és polgári peres ügyekben való jelenlétének alakulása
(Forrás: a BHGY ítélet-adatbázisból, saját gyűjtés alapján)

4. Kriminálisztikai szakértők a BHGY ítéleteiben

Az angolszász államokban az ujjnyomat, a biológiai anyagmaradványok,^[30] a nyom, a fegyver, a kézírás és az okmány eredetére vonatkozóan szakértői megállapításokat tevő szakértőket hagyományosan forenzikus szakértőnek nevezik.^[31] Ez az öt klasszikus forenzikus szakértői ág egyre több tudományterülettel egészül ki, mint a fizika, a kémia, a biológia, a bűnügyi orvoslás vagy az informatika, csak néhányat megemlítve. Hazánkban a „kriminálisztikai” terület nem teljesen fedi le a „forenzikus” szakterületeket.^[32] Az igazságügyi szakértői szakterületekről szóló törvény^[33] 12. melléklete 9 szakterületet sorol a kriminálisztikai szakterületbe: a nyomszakértést, az okmányszakértést, a fegyverszakértést, az írásszakértést, az ujjnyomatszakértést, a forenzikus vegyészetet, a forenzikus fizikát, a forenzikus geológiát és a forenzikus botanikát. Jelen tanulmányban a „forenzikus” jelzőt azokra a szakterületekre használom, amelyek esetében a hazai jog és az angolszász terminológia között átfedés van: okmányszakértés, írásszakértés, nyomszakértés, ujjnyomatszakértés és fegyverszakértés.

[30] Nogel – Pádár – Czebe – Kovács, 2019, 604.

[31] Kovács, 2021, 1741.; Kovács, 2022, 341-343.

[32] Nogel, 2019b.

[33] Az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről szóló 9/2006. (II. 27.) IM rendelet.

A BHGY összes, közel 200.000 bírósági ítéletében a forenzikus szakértői vélemény előfordulási arányára vonatkozó adatokhoz szintén kulcsszavas kereséssel jutottam, ennek eredményét mutatja az 1. sz. táblázat. A táblázat „Összesen” sora alapján az öt területen csaknem 7.000 esetben voltak a bizonyításba legalább egy forenzikus szakértőt. Az 1. sz. táblázatban a bevont szakértői vélemények szakértői ágak szerinti megoszlása is nyomon követhető.

Forenzikus szakértői területek	Bírósági ítéletek száma (db) 1996-2021
Okmányszakértés	629
Írásszakértés	3680
Nyomszakértés	1229
Ujjnyomatszakértés (daktiloszkópus)	476+7
Fegyverszakértés	891
Összesen	6912

1. táblázat: Azon bírósági ítéletek száma, amelyben legalább egy forenzikus szakértői bizonyítást említenek (Forrás: a BHGY ítélet-adatbázisból, saját gyűjtés alapján)

5. Írásszakértői vélemények a BHGY ítéleteiben

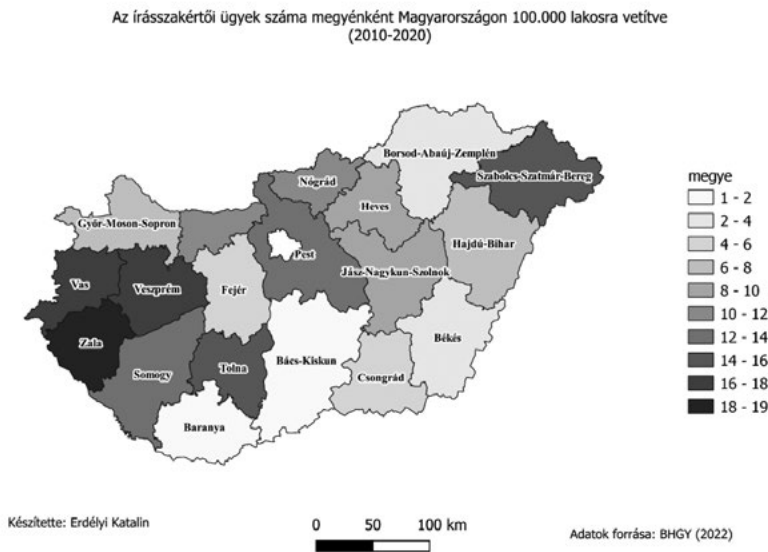
A táblázat kiugró értéke az írásszakértés, ezek szerint a klasszikus forenzikus szakértői tevékenységen^[34] belül a kézírás azonosításával foglalkozó írásszakértés a legerőteljesebb terület. A megoszlás alapján az írásszakértői vélemények felhasználása több mint felét teszi ki az összes forenzikus szakértői véleménynek, és kis híján háromszorosa a nyomszakértésnek. Ez meglepő, hiszen a nyomszakértő vizsgálati anyaga a legsokszínűbb, a legváltozatosabb megjelenésű (lábbelinyomok, fészítő, vágó, szűrő eszközök nyomai, gépjármű gumiabroncs nyomai), indokoltnak éreznénk a rangsor első helyét, mégis úgy tűnik, az okiratok nagy tömege és azok könnyű hamisíthatósága az első helyre sorolja a kézírás szakértését.

Az írásszakértői véleményeket tartalmazó bírósági ítéletek összeszámolásához a BHGY keresőjében az „írásszakértő” kulcsszót használtam. Ez esetben a keresést megyei bontásban, 2010 és 2020 közötti időszakra végeztem el. Így egy tág időintervallum alapján tudtam „pillanatképet” adni az írásszakértői bizonyítás bírósági jelenlétéről. Az egyszerű táblázatos adatmegjelenítés helyett térképeket szerkesztettem, ezekhez a Quantum GIS térinformatikai szoftvert

[34] Kovács, 2020a, 325.

használtam. Az ítéletekből nyert statisztikai adatokat az internetről szabadon letölthető téradatokkal (például Magyarország területét és megyéit tartalmazó poligonokkal) kapcsoltam össze, ez vezetett a 3. ábrán látható térképi megjelenítéshez.

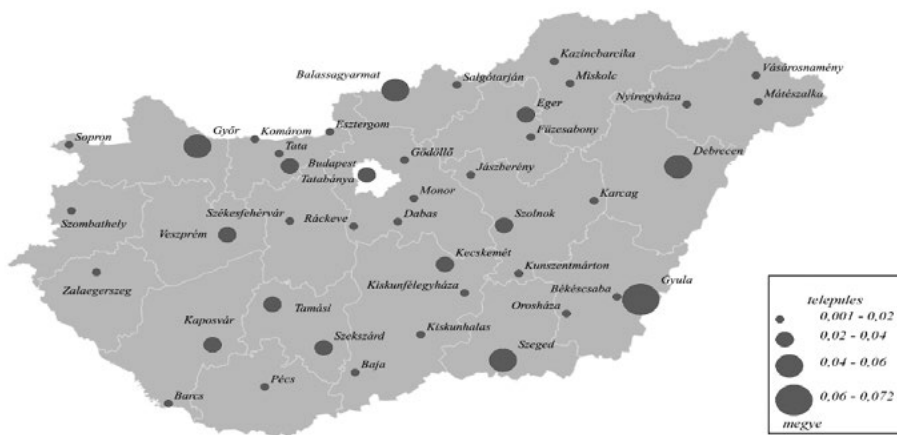
A 3. ábra térképe azt közvetíti, hogy az írásszakértői ügyszűrűség a vizsgált 10 évben Zala megyében, illetve Vas, Veszprém és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében volt a legkiemelkedőbb. Azaz ezen megyék bíróságain tárgyalták Magyarországon a legtöbb olyan ügyet, amelyben írásszakértői bizonyításra került sor, ezek a helyszínek a bíróságon tárgyalt írásszakértői ügyek „forró pontjai”. A térképen jól látszik, hogy a „forró pontok” mindegyike a határ mentén helyezkedik el, ami jellegzetes mintázatként fogható fel. Érdeemes lenne ennek okára vonatkozóan is vizsgálatot folytatni.

3. ábra: Írásszakértői ügyszűrűség a magyar bíróságokon 100.000 lakosra vetítve (2010-2020) (Forrás: a BHGY ítélet-adatbázisból, saját gyűjtés alapján)

A következő, 4. sz. ábra QGIS térképének elkészítésébe már KSH adatokat is bevontam. A térkép városi bíróságokként mutatja a magyar bíróságokon előforduló írásszakértői ügyek lakossághoz viszonyított arányát. A városokhoz tartozó, népesség arányában bemutatott írásszakértői ügyszűrűséget a kék körök jelzik.

**A magyar bíróságok írásszakértői ügyeinek népességarányos eloszlása
(2010-2020)**

4. ábra: A magyar bíróságokon tárgyalt írásszakértői ügyek népességarányos eloszlása (2010-2020) (Forrás: a BHGY ítélet-adatbázisból, saját gyűjtés alapján)

A lakosságarányos megjelenítés mutatja reálisan a kiugró adatokkal rendelkező helyeket, hiszen a nagyobb körzetű bíróságokon eleve több az ügy, így nagyobb az írásszakértői vélemények előfordulásának valószínűsége is. A térképen a járásbíróságok kis ügyforgalmuk miatt nem kerültek feltüntetésre. A legnagyobb kék körök az előző térképen is jellemző országhatár körüli elhelyezkedést mint „forró pontokat” prezentálják, ami megerősíti, hogy általában az okirathamisítást (is) tartalmazó ügyeket a határközeli városok bíróságain tárgyalják. Ennek a jelenségnek ugyancsak érdemes lenne kutatni az okát, felmerülhet a külföldről behozott termékek (pl. gépjármű) iratainak a gyakoribb hamisítása.

A szakma felhígulása miatti aggodalmak okán az írásszakértők érdeklődésének tárgya lehet még az írásszakértői magánszakvélemények aránya. Az erre vonatkozó vizsgálataim eredménye a 2. sz. táblázatban látható.

Megye	Írásszakértői ügyek száma (2010-2020)	Írásszakértői ügyekben a magánvélemények száma (2010-2020)	Magánvélemények %-os aránya (2010-2020)
Bács-Kiskun	74	5	7%
Baranya	70	7	10%
Békés	60	3	5%
Borsod-Abaúj-Zemplén	80	5	6%
Fejér	44	2	5%
Győr-Moson-Sopron	153	11	7%
Hajdú-Bihar	196	13	7%
Heves	46	2	4%
Jász-Nagykun-Szolnok	56	5	9%
Komárom-Esztergom	49	2	4%
Nógrád	23	2	9%
Pest	1465	137	9%
Somogy	47	7	15%
Szabolcs-Szatmár-Bereg	57	4	7%
Tolna	20	0	0%
Vas	24	3	13%
Veszprém	47	3	6%
Zala	27	2	7%
Csongrád-Csanád	147	15	10%
Végösszeg	2685	228	8%

2. táblázat: A magánszakvélemények száma és az összes írásszakértői ügyben képviselt aránya (Forrás: a BHGY ítélet-adatbázisból, saját gyűjtés alapján)

A 2. táblázat adatai azt mutatják, hogy a magán írásszakértői vélemények bírósági eljárásokba bekerülésének az aránya alacsony, átlagosan 8% körül mozog. Ettől egyes megyékben tapasztalhatók számszakilag jelentős eltérések, kiugró értékeket mutat például Somogy és Vas megye, ahol a magánszakvélemények aránya majdnem eléri az átlag kétszeresét. Tekintve viszont, hogy a magánszakvélemények száma (Pest megye kivételével) nem éri el az évenkénti 2 db-ot, ezek a kiugró értékek valójában nem sok relevanciával bírnak. Megemlítsésemre érdemes lehet még a Tolna megyéhez tartozó adat, miszerint 10 év alatt egyetlen magán írásszakértői vélemény sem keletkezett, vagy nem jutott el bírósági szakaszba. Nyilvánvalóan a legtöbb írásszakértői kirendelés Pest megyében történik, beleértve Budapestet is, ami több mint az összes kirendelés felét jelenti, de ez is csak az átlagos körül mozog.

III. AZ ÍRÁSSZAKÉRTŐI VÉLEMÉNYEK BÍRÓI ÉRTÉKELÉSE

Az írásszakértői vizsgálatok célja, hogy „...a tudományos alapon nyugvó fejlett technikai eszközök és alkalmazási módszereik igénybevételével az írásokkal kapcsolatos adott kérdésekben olyan véleményt lehessen alkotni, amely valamely tény eldöntéséhez segítséget nyújt”.^[35] Az írásszakértés tudományos jellegének kialakulása az 1930-as években kezdődött azzal, hogy a Szovjetunióban megjelent Potapovnak „Az írás kriminalisztikai szakértői vizsgálata” című munkája.^[36] A szovjetek az írást azonosító sajátosságok rendszerének megalkotásával rakták le a kézírás szakértésének tudományos alapjait.

Mint minden összehasonlítás-elvű azonosítás esetében, az írásvizsgálatoknál is felmerül annak a kérdése, mennyire validak, megbízhatóak, hitelt érdemlőek az írásszakértői vizsgálatok eredményei. Kármán Gabriella szerint annyiban, amennyiben „...közvetíti az igazságot a vizsgált kérdésben”.^[37] Nogel Mónika szerint a hiteltérdemlő szakvélemény nem feltétlenül az objektív valóságot („igazságot”) közvetíti, a szakvélemény hiteltérdemlősége csak annyit jelent, hogy a jogalkalmazóban nem kell észszerű kételynek ébrednie a tekintetben, hogy a szakvélemény helytálló.^[38]

A büntetőeljárásról szóló törvény szerint a bírónak a szakértői vélemény megfélemlőségét értékelnie kell. Az értékelés eredménye lehet elfogadás, vagy az aggályok kifejezése mellett figyelmen kívül hagyás. A szakvélemények fogyatékosági okaiként a törvény a tartalmi hiányosságot, az egyértelműség hiányát, az önmagával vagy a szakértő rendelkezésére bocsátott adatokkal való ellentétességet, a helyesség nyomatékos kétségét jelöli meg. Ilyen esetekben a szakvéleményt adó szakértő felkérhető felvilágosítás adására vagy a szakvélemény kiegészítésére.^[39] Ha ezek nem vezetnek eredményre, másik szakértőt kell kirendelni, akinek véleménye vagy megerősíti az előző szakértő véleményét, vagy annak ellentmond. Az ellentétes véleményezés problémája a szakértők együttes meghallgatása, a szakértői vélemények ütköztetése során oldható fel. Amennyiben a bíróság nem tud állást foglalni abban, hogy melyik szakértő véleményét fogadja el, és hogy szükséges-e még további bizonyítás, további szakértő is kirendelhető.^[40]

[35] Anti, 2004, 505.

[36] Potapov, 1938.

[37] Kármán, 2017, 100.

[38] Nogel, 2020, 213, 227.

[39] Be. 197. § (1) bek.

[40] Nogel, 2018, 294.

Az összes szakértői ágra figyelemmel a forenzikus szakértői vélemények igazságszolgáltatásba való beépülésére vonatkozóan sincsenek statisztikai adatok. Nem tudjuk, hogy például az írásszakértői véleménynek milyen a jogalkalmazói megítélése, milyen arányban kerülnek elfogadásra, figyelmen kívül hagyásra, milyen szempontok szerint történik az értékelés, milyenek ítéli a bíróság a bizonyítékra való alkalmasságot, és milyen indoklásai vannak az el nem fogadott írásszakértői véleményeknek. A bíróság ítéleteiből viszont ezek az információk kiolvashatók. Kutatásom dandárjában az már tisztán látszik, hogy az írásszakértői véleményeket a bírók jórészt értékelik, de a szempontok igen sokfélék, szinte véletlenszerűek, és hogy a szakvéleményekkel szembeni kifogások időnként komoly szakmai hiányosságokra irányítják a figyelmet. A 3. táblázat ízelítőt ad az írásszakértői vélemények bírói értékelésének stílusából, mikéntjéből, az elfogadásban/elutasításban szerepet játszó aspektusokról.

Határozatot meghozó bíróság, ügyszám	Törvényi tényállás (Btk., Ptk.)	Bírói értékelés	Bírói értékelési szempont
Pesti Központi Kerületi Bíróság 11.B.VI-VII.33.830/ 2013/9.	közokirat-hamisítás	„... a bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy bár valószínűségi szakvélemény született a jelen ügy kapcsán ... a bíróság számára elégséges volt ahhoz, hogy kétséget kizáróan megállapíthatónak találja a vádlott tagadásával szemben a vádlott bűnösségét ...”	a szakértői bizonyosság foka
Szolnoki Törvényszék 8.G.20.203/ 2012/100	vállalkozói díj és járulékai meg nem fizetése	„...A szakvélemény megállapítása a perben meghallgatott tanúk vallomásával - 'tanú 2', 'tanú 1', 'tanú 3' - összehangban áll. A bíróság szakértő2 írásszakértő véleményét elfogadta ítéltetése alapjául. ...”	a szakértői megállapítások többi bizonyítékkal való egybehangzósága
Fővárosi Ítéltábla mint másodfokú bíróság 4.Bf.303/2015/10.	csalás	„Megalapozottan jutott tehát arra a meggyőződésre, hogy az együttes véleményt adó írásszakértők véleményéből kell kiindulni, és a többi bizonyítékot is ennek tükrében szükséges vizsgálni.”	alkalmazott vizsgálati módszer tudományossága
Kúria, mint felülvizsgáló bíróság Pfv.I.20.074/ 2020/5.	végrendelet érvénytelensége	„A másodfokú bíróság kiemelte, hogy az írásszakértés nem egzakt tudomány...”	szakértői meghallgatás eredménye
Győri Ítéltábla Pf.IV.20.018/2020/8.	kölcsöntartozás és járulékai meg nem fizetése	„Az alperes indítványára kirendelt Név6 igazságügyi írásszakértő szakértői véleménye az említett szakvéleménnyel teljesen ellentétes volt; az ellentmondást az eljáró szakértő meghallgatásával sem sikerült feloldani, a perbeli szakértői vélemény aggályos maradt.”	a szakvélemény teljessége, érthetősége
Győri Ítéltábla Pf.IV.20.018/2020/8.	kölcsöntartozás és járulékai meg nem fizetése	„Az erre tekintettel kirendelt Intézet1 komplex vizsgálaton alapuló, a büntetőeljárásban eljáró intézet szakvéleményével egyező szakvéleménye aggálytalan, nem hiányos, nem homályos.”	szakértői elfogultság
Nyíregyházi Járásbíróság B.2555/ 2009/252	csalás, magánokirat-hamisítás	„A bíróság ... igazságügyi írásszakértőt a büntetőeljárásba nem vonta be, és a szakértői véleményét sem tudta elfogulatlannak tartani...”	szakértői névjegyzékben való szereplés
Pécsi Ítéltábla, mint másodfokú bíróság Bf.I.161/2006/27.	rablás	„... olyan személy adott írásszakértői véleményt, aki írásszakértőként nem szerepel a szakértői névjegyzékben... a vélemény az ügyben csak mint okirati bizonyíték használható fel, nem tekinthető szakvéleménynek.”	

3. táblázat: Példák az írásszakértői vélemények bírói értékelésére (Forrás: a BHGY ítélet-adatbázisból, saját gyűjtés alapján)

A 3. sz. táblázat példái azt mutatják, hogy az ítéletekben igenis megnyilvánulnak olyan értékelési szempontok, amelyek „...alapján lehetséges a szakértői módszer laikus (nem szakértői) általi vizsgálata...”,^[41] ilyen például a szakértői bizonyosság foka, a szakvélemény érthetősége, a névjegyzékben való szereplés vagy a szakértői meghallgatás eredménye.

Egy 2017-es tanulmány is megfogalmazta a szakértői bizonyítással szemben alkalmazott kifogásokat, ezek között szerepel a nem validált, tudománytalan vagy téves szakértői módszerek alkalmazása, a szakértői szakmai vagy kommunikációs alkalmatlansága, a szakértői véleményekben lévő megállapítások meg nem értése miatti elutasítás, a bizalom hiánya, a szakvélemények felületen ellenőrzése a bíróságon, stb.^[42] Nogel Mónika, a szakértői bizonyítással foglalkozó szakemberek egyike sürgeti ezen felmerült értékelési szempontok egységesítését, egy olyan egységes szempontrendszer kimunkálásának a szükségességére hívja fel a szakma figyelmét, amely alapján a bíró érdemben és laikusként is vizsgálja tudja a szakvélemények hitelt érdemlőségét,^[43] mivelhogy „... a jogalkotó egyáltalán nem adja meg az értékelés szempontrendszerét.”^[44]

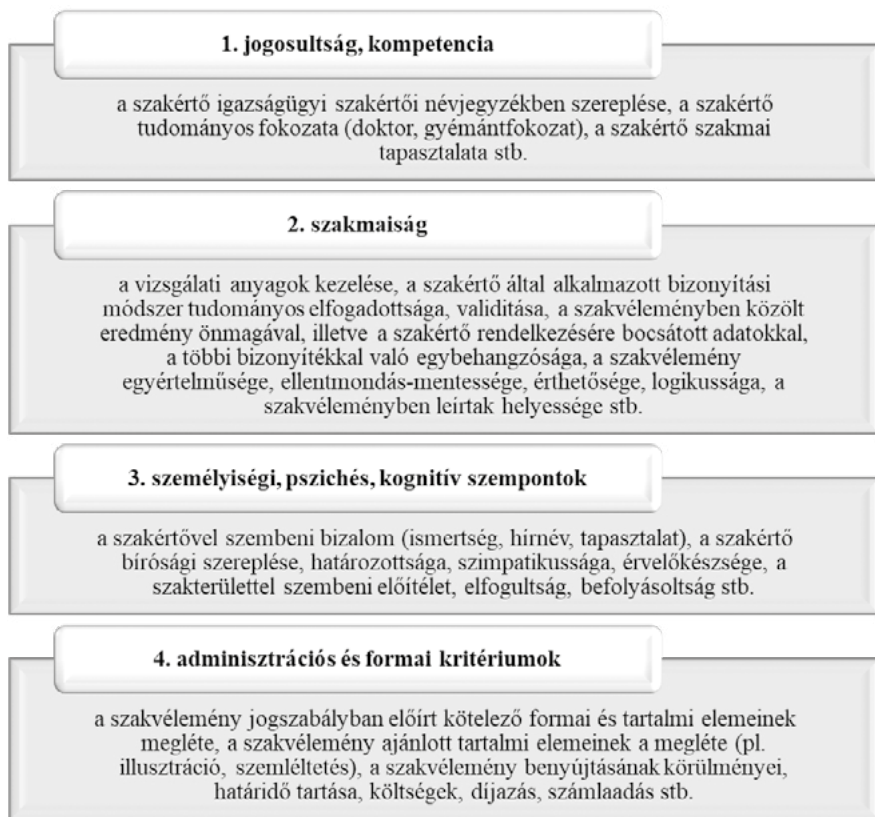
Az ítélet-adatbázisok kutatói számára nem kétséges, hogy a szabadon hozzáférhető bírósági határozatok elemzése megteremti a bizonyítási eszközök értékelését segítő szakmai szempontrendszerek kimunkálási lehetőségét, mert az ítéletekben maguk a jogalkalmazók nyilatkoznak arról, szakmai pályájuk során mely szempontok figyelembevétele vált be a leginkább. Kutatásom erre vonatkozó részében a forenzikus szakértői ágak legaktívabbjára, az írásszakértésre vonatkozóan elemeztem a BHGY ítéleteinek egy részét, véletlen mintavétellel. A 3. sz. táblázat példái az írásszakértői vélemények értékelési szempontjainak sokféleségéről tanúskodnak, ugyanakkor a szempontcsoportok kibontakozásának is tanúi lehetünk. Csupán a példák alapján legalább négy nagyobb klaszterre körvonalazható az írásszakértői vélemények értékelését támogató egységes bíró szempontrendszernek.

[41] Nogel, 2019, 12.

[42] Roberts, 2017, 2-3.

[43] Nogel, 2018, 303.

[44] Nogel, 2018, 251.; Nogel, 2020.

5. ábra: A bírósági ítéletek elemzése alapján az írásszakértői vélemények bírói értékelési szempontrendszere (Forrás: a BHGY ítélet-adatbázisból, saját gyűjtés alapján)

IV. ÖSSZEGZÉS

Az utóbbi évek releváns magyar szakirodalmi (Nogel, Kármán) egyre többet foglalkoznak a büntető eljárásban felhasznált bizonyítási eszközök értékelési problémáival. Ennek kapcsán különösen sürgetik a különböző szakértői területek képviselőit a bírói értékelést egységesítő és segítő szakmai szempontrendszerek kimunkálásában. A szakértői vélemények értékelési szempontrendszeréhez statisztikai adatok nem állnak rendelkezésre, de ez nem jelenti azt, hogy a lelkes kutatónak semmilyen adatforrása nincs. A szakmai értékelési szempontrendszer kidolgozásához a legjobb alapot maguk a bírók szolgáltatják, mégpedig az eddigi bizonyítékértékelési gyakorlataikkal. A szakértői véleményekkel kap-

csolatos jogalkalmazói álláspontok a bírósági ítéletekben rögzítésre kerülnek, nagy mennyiségű, rendkívül értékes kutatási anyagot képezve. A bírói gondolkodást – amelyről Gyekiczky Tamás A valóság igazsága: A bírói gondolkodás és perbeli bizonyítás című, bírók által kitöltött kérdőíves minta alapján készült statisztikai elemzésében így ír: „A bírói gondolkodás belső világáról objektív, statisztikai elemzésének nem forognak közkézen, sőt az efféle kísérletekre nagy részt szövegelemzések (ítéleti, vagy interjú szövegek) körében, esetleg nem ellenőrzött módszertani hipotézisek talaján került korábban sor. Nem bonyolódva bele itt és most az elméleti útvesztőkbe, tényszerűen megállapítható, a bírói gondolkodás „black box” jellegét megőrizte mind a mai napig...”^[45] – nem is igen lehet megismerni, csak a munkájukon keresztül. Az ítélet-adatbázisok elemzése által igen gazdag és színes kép festhető a bírók bizonyítékértékelési szokásairól, de olyan kvantitatív adatok is szerezhetők, mint az egyes szakértői területekre vonatkozó ügyszűrőség lakosságárányosan, bíróságárányosan vagy akár szakértőárányosan, az igazságügyi és magán szakértői vélemények aránya, mind az időszakonként, bíróságonként, ügýtípusonként vagy akár jogterületenként. A statisztikai adatokon túl külön adalékot jelent az ítéletek szövegelemzése által kibontakozó alappillérei a gyakorlati tapasztalatokon nyugvó egységes bírói értékelési szempontrendszernek.

IRODALOM

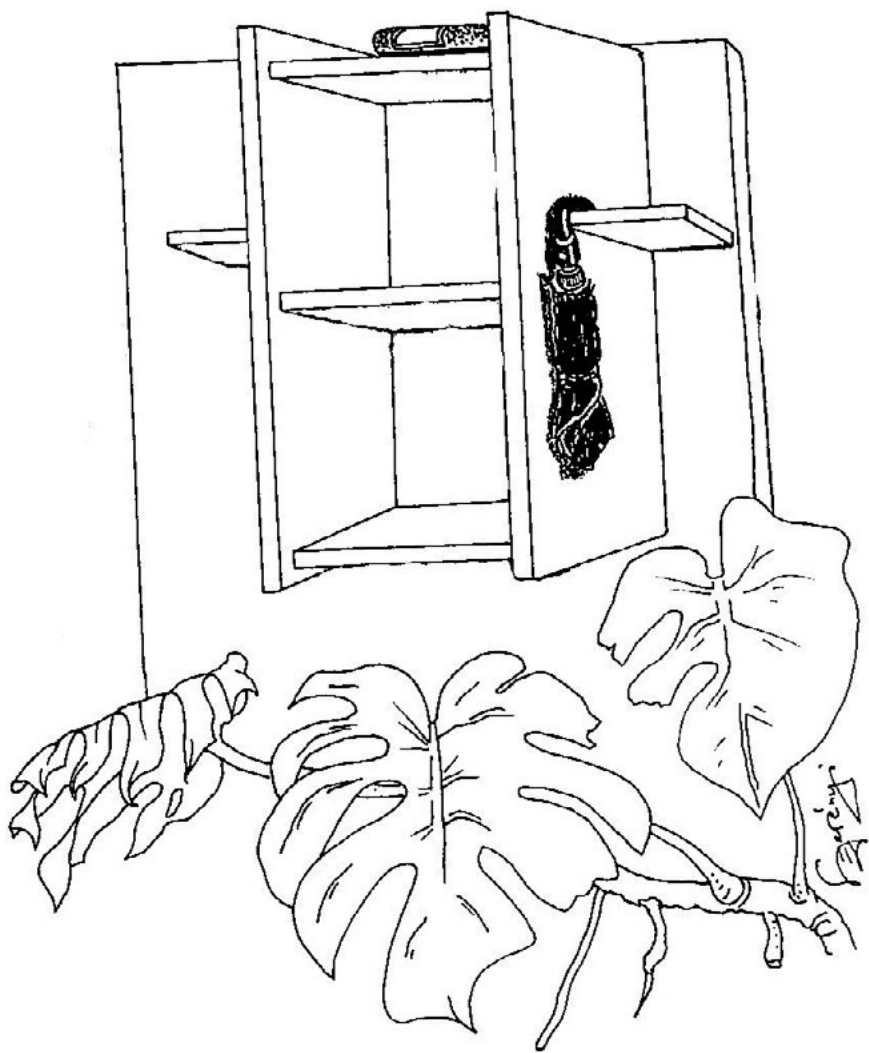
- Anti Csaba et al. (2004): *Kriminalisztika 1*. BM Duna Palota Kiadó, Budapest.
- Bérces Viktor (2019): A szakértői bizonyítás elvi és gyakorlati kérdéseiről. In: *Miskolci Jogi Szemle*. 2019/2. különszám, 1. kötet. 6
- Bérces Viktor (2018): A szakvélemények büntetőperbeli felhasználásának elvi és gyakorlati kérdéseiről. In: *Belügyi Szemle*. 2018/9. sz.
- Bing Li – Nian Li (2019): Handwriting expertise reliability: A review. In: *Journal of Forensic Science and Medicine*. 5(4). China.
- Daubert v. Merrel Dow Pharmaceuticals, Inc., 509. U.S. 579, 585 (1993). (Elérhető: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/509/579/>. Letöltés ideje: 2022. február 2.)
- Eötvös Károly Intézet (2009): *Az igazságszolgáltatás nyilvánossága különös tekintettel a bírósági határozatok nyilvánosságára*. (Elérhető: http://ekint.org/lib/documents/1479478424-birosagok_nyilvanossaga_20090909_vegleges.pdf. Letöltés ideje: 2022. június 23.)
- Gadó Gábor (2010). Alapjogok védelme az új Polgári Törvénykönyvben. In: *Fundamentum*. 2010/1. sz.
- Horváth János (2010): Az igazságügyi orvos szakértői vélemények felülvizsgálata Magyarországon. In: *Orvostudományi Értesítő*. 2010/83 (4).
- Kármán Gabriella (2018): *A kriminalisztikai szakértői bizonyítás*. (Elérhető: <http://hdl.handle.net/10831/37482>. Letöltés ideje: 2020. március 18.)

[45] Kúria, 2017, 167.

- Kereszty Béla (2007): A szakértői bizonyítás valós szerepe a közlekedési bűncselekmények miatt indult büntetőeljárásokban. In: Nagy Ferenc (szerk.): *Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged.
- Kovács Gábor (2015): Szakértő vagy tanú? Felkért szakértő: kavics a cipőben. In: *Med et Jur*. 2015/4. sz.
- Kovács Gábor (2016): Dilemmák a magánszakértői vélemények értékelésében. In: *Med et Jur*. 2016/1. sz.
- Kovács Gábor (2020a): Igazságügyi szakértő alkalmazása a büntetőeljárásban. In: Szakály Zsuzsa (szerk.): *Szakkérdésekről szakértőknek – Igazságügyi szakértőkre vonatkozó jogi kérdések tudományos és gyakorlati megközelítésből*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest.
- Kovács Gábor (2020b): Az ítéletalkotás csapdái. In: Madai Sándor - Pallagi Anikó – Polt Péter (szerk.) *Sic itur ad astra: Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Kovács Gábor – Nogel Mónika (2017): Activity of Forensic Experts and Quality Assurance in Hungary. In: *Forensic Science International*. 277.
- Kovács Gábor (2021): Forenzikus tudományok ostrom alatt. In: *Belügyi Szemle*. 2021/10. sz.
- Kovács Gábor (2022): A krimináltechnikai szakértők és szaktanácsadók igénybevétele és jogállása. In: Fenyvesi, Csaba; Herke, Csongor; Tremmel, Flórián (szerk.): *Kriminalisztika*. Ludovika Kiadó, Budapest.
- Kúria Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-Elemző Csoport (2017): Összefoglaló vélemény. Az ítéletei bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései. (Elérhető: https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefogl_velemeny_iteleti_bizonyossag.pdf. Letöltés ideje: 2022. június 26.)
- Móra Mihály – Kocsis Mihály (1961): *A magyar büntetőeljárás jog*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Nogel Mónika (2018). *Az igazságügyi szakértői vélemények hitelt érdemlősége a büntetőeljárásban*. (Elérhető: <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/18019>. Letöltés ideje: 2021. november 10.)
- Nogel Mónika (2019a): A szakértői bizonyítással szemben támasztott követelmények szigorodása az Amerikai Egyesült Államokban. In: *Jog-Állam-Politika*. 2019/3. sz.
- Nogel Mónika (2019b): Az igazságügyi szakértői szakterületek tagolása és a szakértői kompetencia. In: *Ügyészek Lapja*. 2019/3. sz.
- Nogel Mónika – Pádár Zsolt – Czebe András – Kovács Gábor (2019): Legislation of forensic DNA analysis in Hungary – Past, present and future. In: *Forensic Science International Genetics Supplement*. 2019/1.
- Nogel Mónika (2020): *A szakértői bizonyítás aktuális kérdései*. HVG-Orac, Budapest.
- Potapov, S. M. (1938): *Issledovanyie dokumentov*. Kriminalisztika, Moszkva.
- Tremmel, Flórián (2006): *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Dialóg Campus, Pécs.
- Roberts, P. (2015). Paradigms of forensic science and legal process: a critical diagnosis. In: *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 370(1674), 20140256.
- Zódi Zsolt (2017): A bírósági ítéletek adatbázisa mint Big Data. In: *Statisztikai Szemle*. 95/5. sz.

JOGFORRÁSOK:

- 2016. évi XXIX. törvény az igazságügyi szakértőkről.
- 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról.
- 2005. évi XC. törvény az elektronikus információszabadságról.
- 13/2016. (VI. 29.) IM rendelet az igazságügyi szakértők statisztikai adatszolgáltatásáról, a kamarai költségátalány bevallásának és megfizetésének szabályairól, valamint az igazságügyi szakértő által vezetett adattovábbítási nyilvántartásról.
- 9/2006. (II. 27.) IM rendelet az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről.

Szerényi Gábor, *Corpus delicti*

Recenzió a Kriminálisztika^[1] könyvről

I. ELŐSZÓ

Magyarországon a II. világháború után is készültek kriminálisztikai témájú könyvek. Ilyen volt például az 1963-ban, a bűnügyi technikusok részére összeállított Módszertani Útmutató,^[2] vagy az 1965-ben kiadott, joghallgatóknak ajánlott Kriminálisztika^[3] jegyzet.

Később, 1998-ban megújult tartalommal látott napvilágot az első Kriminálisztika^[4] tankönyv, amely névünként már 200 színes képet is tartalmazott. Ezt követte 2005-ben a – még napjainkban is jól használható – 600 oldalas Kriminálisztika^[5] könyv, a Dialóg Campus Kiadó gondozásában. A 2014-ben, a Nemzeti Közszerológiai Egyetemen megjelent kriminálisztikai Módszertani Útmutató 1.^[6] a maga idejében ugyancsak korszakalkotó műnek számított, s bizonyos kérdéskörökben a mai napig is időszerű.

A most kezünkben tartott, 2020 óta készülő tankönyv szerzői és szerkesztői annak tudatában láttak neki a munkának, hogy az elmúlt évek során bekövetkezett tudományos fejlődés jelentős kihatással van a nyomozással összefüggő eszközökre és módszerekre is, ezért fogalmazódott meg az igény egy nagy ívű elméleti és gyakorlati szakkönyv összeállítására. A 2022-ben, elektronikusan és nyomtatott formában a Ludovika Egyetemi Kiadó gondozásában megjelent tankönyvet Fenyvesi Csaba, Herke Csongor és Tremmel Flórián szerkesztette. Az egyes fejezetek szerzői: Angyal Miklós, Budaházi Árpád, Fenyvesi Csaba, Herke Csongor, Kovács Gábor, Kovács Lajos, Mészáros Bence, Nagy Zoltán, Petrétai Dávid, Tremmel Flórián, Vigh András, Elek Balázs, Anti Csaba László, Máté István Zsolt, Fejes Attila, Gárdonyi Gergely, Hegyaljai Mátyás, Hengl Melinda, Horváth Orsolya, Kármán Gabriella, Nogel Mónika, Orbán József, Pádár Zsolt, Pásztor Attila és Tangl László. A kötet különlegessége, hogy a hazai állam- és jogtudományi karok mindegyike és az NKE Rendészettudományi Karának munkatársai egyaránt részt vettek a kötet megírásában.

[1] Fenyvesi – Herke – Tremmel (szerk.), 2022.

[2] Kertész, 1963.

[3] Vargha (szerk.), 1965.

[4] Tremmel – Fenyvesi, 1998.

[5] Tremmel – Fenyvesi – Herke, 2005.

[6] Gárdonyi (szerk.), 2014.

II. A KÖTET BEMUTATÁSA

1. Bevezetés

A Kriminálisztika címet viselő kötet három fő részből és összesen 25 fejezetből áll. Az I. fő rész a Bevezetés, amelynek 1. fejezete tartalmazza azokat az alapvetéseket, amelyek elhelyezik a kriminálisztikát a tudományok rendszerében, bemutatják az elmélyült megértéshez szükséges alapfogalmakat. A kriminálisztika történetéről szóló alcím logikus tagoltsággal és részletességgel mutatja be a tudományág történetének mérföldköveit, ismerteti alapelveit és szakirodalmát.^[7]

A kriminálisztikai alapvetések után a Bevezetés 2. fejezetében a nyomozás alapfogalmaival, a szakszerű nyomozási munka tervezésének, szervezésének kérdéseivel, valamint a későbbiekben is gyakran „visszaköszönő” azonosítással ismerkedhet meg az olvasó. A fejezet ábrái könnyen értelmezhetőek, gyakorlatiasak.^[8]

Külön alcímet kapott a bűnelemzés témaköre, amely rámutat arra, hogy a különböző rendvédelmi szakterületeken (bűnügy, közrendvédelem, közlekedérendészet, bűnmegelőzés) keletkezett adatok, információk, folyamatok elemzése és értékelése jelentős segítséget nyújt a prevencióban és felderítésben egyaránt.^[9] A kriminálisztika interdiszciplinaritását jól érzékelteti a bűnözés-földrajzról szóló áttekintés, amely rámutat arra, hogy a kapcsolódó tudományágak hogyan segíthetik sajátos eszközeikkel és módszereikkel a bűnüldözést. A kriminálisztikai azonosításméletről szóló részben a szerzők rámutatnak az azonosítás fogalmának széleskörű – szűkebb vagy tágabb körű – értelmezhetőségére, legyen szó akár személlyel, akár tárggyal összefüggő azonosításról.^[10]

2. Krimináltechnika

A mű II. fő része a Krimináltechnika, 14 fejezetből áll, s végigkíséri a szerzők, ill. szerkesztők által már az Előszóban jelzett hitvallás, mely szerint a krimináltechnika privilegizált helyzetben van a kevésbé objektív krimináltaktikával szemben, így a nyomok, a biológiai és egyéb anyagmaradványok, az okiratok, a szakértői vélemények, valamint a speciális technikai eszközök, módszerek bemutatása kiemelt helyet kapott az anyag összeállítása során. Kriminálisztikai alapvetés, hogy a nyom e tudomány egyik legrelevánsabb fogalma, a hozzá kapcsolódó traszológiai ismeretek kimerítő részletességgel kerültek feldolgozásra

[7] Fenyvesi – Tremmel, 2022, 27-54.

[8] Fenyvesi – Petrétei, 2022, 61-71.

[9] Fenyvesi – Petrétei, 2022, 65-66.

[10] Fenyvesi – Petrétei, 2022, 67-68.

az első alcímben. Az itt felhasznált ábrák, rajzok – hasonlóan az előző részekhez – világosak és közérthetőek.

A szerzők és szerkesztők véleménye szerint a közlekedési balesetek helyszíni szemléje a kriminalisztika „mostohagyereke”, ezért a 4. fejezetben a témát egy teljes körben átfogó, akár önálló balesetvizsgálói módszertani útmutatónak is tekinthető alcímben foglalják össze, mondhatni, a teljesség igényével.^[11]

A biológiai anyagmaradványok nem kevésbé jelentős tényezői a nyomozásoknak, hiszen a vizsgált eseménnyel összefüggésben megalapozott információval szolgálhatnak. Már az 5. fejezet elején megértjük a különbséget a nyom és anyagmaradvány között, hiszen míg előbbi külső, az utóbbi belső jellemzőkről ad jelentős információkat. A biológiai anyagmaradványok modern módszerekkel történő vizsgálata, az eredmények elemzése és értékelése napjainkban egy teljesen új kriminalisztikai gondolkodásmódot, természettudományos ismereteket, többféle különleges tudást feltételez, ezek élményszerű leírását találjuk az 5. fejezet további részeiben. Az emberi eredetű anyagmaradványok teljeskörű áttekintését nyilván az indokolja, hogy ezek vizsgálatának ismerete a leg súlyosabb deliktumok (emberölés, testi sértés, szexuális erőszak) felderítéséhez is nélkülözhetetlen. A vér, a haj, a szőrszálak vagy a DNS azonosításra alkalmas elemzése a technológia fejlődésével egyre jobban kiterjesztette a vizsgálati érzékenység határait, a szerzők, illetve szerkesztők épp ezért vizsgálták ezt a témakört is a lehető legrészletesebben. A tankönyv ezen fejezetében ugyancsak teljesen új elemként jelenik meg a messenger és mitokondriális RNS molekulák forenzikus vizsgálatának leírása, amely során segítségükkel jó eséllyel azonosíthatók biológiai váladékok. Hasonlóképpen nővumként szerepel az anyagban az is, hogy az epigenetikai vizsgálatok eredményeként a DNS mintából akár a mintatulajdonos megjelenése is rekonstruálható lesz. Érdekes részei a tankönyvnek a „Nem emberi biológiai anyagmaradványok vizsgálata”, valamint „A vadvilág és a bűnözés”, illetve „A nem emberi eredetű biológiai anyagmaradványok” című részek. Mivel az állati jogok érvényesülése világszerte kiszélesedett, a kriminalisztika antropocentrikus jellege is változott, méghozzá mérséklődött, s ezzel együtt az állati biológiai anyagok fontosságának növekedése összefügg a non-humán igazságügyi genetika fejlődésével is. Elsők között mutattak rá a tankönyv szerzői arra is, hogy az utóbbi évtizedekben a biodiverzitás a Földön a biztonsági szint alá esett, illetőleg a vadvilág károsításával kapcsolatos bűnözés mértéke lassan eléri az illegális drogokkal kapcsolatos pénzügyi volumenét, s akkor nyilván könnyű belátni, hogy a vadvilággal kapcsolatos bűncselekmények sikeres nyomozásához megfelelően képzett szakemberekre és nemzetközi integrációra van szükség.^[12]

Az állati eredetű anyagmaradványok vizsgálata mellett meglepő dinamizmussal fejlődik Magyarországon is a forenzikus növénytan, amely a növények igazságügyi célú vizsgálatával foglalkozik. A 6. fejezet egyik alcímében e terület

[11] Tangl, 2022, 108-117.

[12] Fenyvesi – Herke – Kovács – Pádár, 2022, 123-152.

legújabb vívmányait, a pollenekkel, spórákkal, algákkal és mikrobákkal kapcsolatos bűnüldözési vonatkozású információkat ismerhetik meg az olvasók. A kábítószerekkel, mint anyagmaradványokkal foglalkozó részben részletes összefoglalót kapunk a kábítószerrel előfordulási formáiról, valamint a kábítószerrel összefüggésben elkövetett deliktumok nyomozásának metodikájáról, taktikai és szakértői háttéréről.^[13]

A 7-8. fejezet az igazságügyi kézírásvizsgálatról és egyéb írásvizsgálatokról szól. Rövid történeti áttekintés után megismerjük a kézírásvizsgálat lényegét, területeit, módszereit és az eredményességét döntően befolyásoló tényezőket, valamint az iratok és okmányok kriminalisztikai vizsgálatával kapcsolatos legfontosabb kérdéseket.^[14]

A 9. fejezet az igazságügyi lőfegyvertan és tűzszerészet témaköreit citálja. A lőfegyvertan a forenzikus tudományok önálló szakterülete, így érthető, hogy a tankönyv szerkesztői igyekeztek a legnagyobb részletességgel összefoglalni a lőfegyvertannal és ballisztikával összefüggő ismereteket. A több mint 20 oldalon keresztül kifejtett anyagban elének tárul a téma valamennyi részterületére vonatkozó, időszerű ismeretanyag, kezdve a lőfegyver szezeitől a ballisztikai ismereteken át a tűzvizsgálatig. A kriminalisztikában a személyazonosítás a régmúltban és napjainkban is elemi kérdésnek tekinthető.^[15]

A 10. fejezetben kerültek rendszerezésre a személyazonosítással kapcsolatos ismeretek, s e témához kapcsolódva is kutakodhatunk a QR 10. fejezetet kiegészítő képanyagban. Tartalmi szempontból kiemelés érdemel a napjainkban rendszeresen alkalmazott arcreekonstrukcióval és az Alfonz Személyleírási Rendszerrel kapcsolatos ismeretek részletes áttekintése is. Nemcsak érdekes, de izgalmas olvasmány is egyben a tankönyvnek a daktiloszkópia évszázados történelmét és fejlődését feldolgozó része, ahol az ujjnyomok egyediségéről, az ujjnyomalkotás végrehajtásáról és az automatikus ujjnyomat-azonosításról egyaránt tájékozódhatunk.^[16]

Az utóbbi időben a felderítő munkához és a személyazonosításhoz egyre szorosabban kapcsolódó bűnügyi nyilvántartások a 11. fejezetben kerültek feldolgozásra. A tapasztalt bűnügyi szakemberek már régóta tudják, hogy a naprakész központi nyilvántartás kulcsa lehet a hatékony bűnüldözésnek és igazságszolgáltatásnak. A bűnügyi nyilvántartás alapfogalmainak tisztázása, rendszerének ismertetése bepillantást enged a kriminalisztika eddig kissé elhanyagolt, egyesek szerint unalmas területébe. A tankönyvet olvasva könnyű belátni, hogy a hazai és nemzetközi nyilvántartások, valamint a nemzetközi schengeni körözési nyilvántartási rendszer (SIS I-II.) SIRENE irodák által történő működtetése rendkívüli előrelépés a bűnüldözés történetében. Ugyancsak a 11. fejezetben kerül bemutatásra a rendőrség alapinformatikai rendszere, a Robotzsaru in-

[13] Angyal – Fenyvesi, 2022, 163.

[14] Fenyvesi – Hengl - Tremmel – Vigh, 2022, 181-215.

[15] Angyal – Fenyvesi, 2022, 219-236.

[16] Anti – Fenyvesi- Tremmel, 2022, 241-254.

tegrált ügyfeldolgozó és elektronikus ügykezelő rendszer, amely „nemcsak” egy nyilvántartás, hanem egységes rendszerbe foglalja a rendőri szerveknél keletkezett valamennyi iratot, sőt az ügyészségek és bíróságok is rendelkeznek hozzáféréssel a rendszerhez. A Robotzsaru második modulja, a Robotzsaru NEO még komplexebb módon támogatja a rendőri munkát az őrsoktól az Országos Rendőrfőkapitányságig, európai uniós csatlakozásunk óta működése és fejlesztése folyamatos, megújítása napjainkban NOVA néven van folyamatban. Fentiekén túl az Alfonz Személyleírási Rendszer és az arcképelemzési nyilvántartás bemutatása is megtörténik a tankönyv e fejezetében.^[17]

A 12. fejezetben a sajátos krimináltechnikai eszközökről szerezhetünk mélyreható információkat, amelyek a korábbiakhoz hasonlóan a legfőbb célt, a személyazonosítást szolgálják. A szagazonosítás, a különféle csapdák alkalmazása, a képrögzítő és képkalkító technikák, a különleges fényképészeti eljárások, a hangazonosítás, és nem utolsósorban a számítógépes 3D-nyomtatás vitathatatlan segítséget nyújt a bűnüldözőknek. Rámutatnak a szerzők ugyanakkor arra is, hogy a virtuális teret nem csak a bűnüldöző szervek, hanem az alvilág is használja céljai elérése érdekében. E fejezet szemléltetését és megértését is segíti a QR-melléklet vonatkozó része.^[18]

Izgalmas és érdekfeszítő a bűnügyi hírszerzés legfontosabb ismérveit összefoglaló 13. fejezet. Még az avatatlan is belátja, hogy a szervezett bűnözés, a terrorizmus, a kábítószer-bűnözés, vagy akár a kiberbűnözés ellen hagyományos rendőri eszközökkel nehéz lenne eredményesen fellépni. E fejezetben a szerkesztők összegyűjtötték azokat a büntetőeljárási jog által szabályozott, sajátos nyomozási eljárásokat, amelyeket a bűnügyi hírszerzés tárgykörébe sorolunk. A laikus számára is érthető módon kerültek összefoglalásra e fejezetben a titkos információgyűjtésre vonatkozó legfontosabb tudnivalók, kezdve a titkosan együttműködő személy igénybevételeitől a puhatolásig, vagy a csapda alkalmazásától a dezinformációig. Külön alcímben szerepel az ügyészi engedélyhez kötött eszközök használatának témaköre, ezen belül a fizetési megfigyelések engedélyezése és a büntetőjogi felelősségre vonás elkerülésének kilátásba helyezése, valamint az álvásárlás, a fedett nyomozó alkalmazása. A titkos információgyűjtés rendszerében a bírói engedélyhez kötött, leplezett eszközök alkalmazása a legsúlyosabb jogkorlátozás. Ezek bemutatása történik a 13. fejezet 5. alcímében. Első olvasatra a laikusnak nyilván izgalmasnak tűnik a titkos kutatás, a hely titkos megfigyelése, a küldemény titkos megismerése vagy a lehallgatás, azonban a tankönyv magas szakmaisággal bíró magyarázatai feloldják az esetleges értelmezési nehézségeket.^[19]

Érthető módon külön fejezetet szántak a szerkesztők a szakértőknek és szaktanácsadóknak, hiszen ők a nyomok és anyagmaradványok legfőbb tudói, az eredményes bizonyítás döntő résztvevői. A bizonyítás során számtalanszor

[17] Anti – Herke – Kármán, 2022, 259-273.

[18] Fejes – Fenyvesi – Horváth – Máté – Nagy – Petrétei, 2022, 277-305.

[19] Mészáros, 2022, 315-335.

előfordul, hogy a jogalkalmazó, például rendőrségi nyomozó, vagy vizsgáló tudását meghaladó kérdés merül fel. Ilyenkor különleges tudású szaktanácsadó, vagy szakértő bevonására kerül sor. A tankönyv szerzői a 14. fejezetben részletezik a szaktanácsadók és szakértők eljárási igénybevételének rendjét, a szakértői vizsgálat lefolytatását és a Bayes-módszerek alkalmazásának alapjait.^[20]

3. Krimináltaktika

A tankönyv III. része a Krimináltaktika, amelynek eszközeit és módszereit a szerkesztők – utalva az e terület szubjektívizmusából adódó gyengeségekre – felettébb hasznosnak találják a bűnüldözés során. A 15. fejezetben az egyik legösszetettebb nyomozási cselekményről, a szemléről szóló ismeretek kerültek összefoglalásra. Mivel az ismeretlen elkövetőjú ügyek jelentős része szemlével kezdődik, rendkívül fontos – elsősorban nyilván a szakma művelőinek – e nyomozási cselekmény teljes körű ismerete. A szemle fogalma, céljai, formái, alapelvei és fajtái, valamint lebonyolítása a lehető legnagyobb részletességgel és alaposággal kerültek kidolgozásra. Hasonlóképpen nagy szakértelemmel íródtak a szemle taktikai követelményeiről, valamint eredményeinek rögzítéséről és értékeléséről szóló alcímek is.^[21]

A 16. fejezetben a szemléhez kapcsolódó, nyílt bűnügyi adatgyűjtés krimináltaktikai fogásait és a végrehajtásához fűzött ajánlásokat találjuk. Ha elfogadjuk alapvetésként, hogy egy nyomozás rendkívül adatigényes tevékenység, akkor ezzel együtt beláthatjuk az adatgyűjtés relevanciáját a nyomozási cselekmények körében. A tankönyv tételesen elemzi a konkrét adatgyűjtési módszereket, bemutatja a megkeresés, puhatolás, környezettanulmány és a megfigyelés módszertanát, valamint a klasszikus humán adatgyűjtést, a tanú felkutatásának speciális módjait. Az elmúlt húsz év vívmánya a mobiltelefonok híváslistáinak elemzése és értékelése, valamint a biztonsági-térfigyelő kamerák alkalmazása a bűnügyek nyomozásában, ezek is külön alcímet kaptak a fejezetben. A profilalkotás a magyar bűnüldözésben a múlt század kilencvenes éveinek végén kezdett a bűnüldözés alkalmazott módszerévé válni, az első profilozó csoport az ORFK-n alakult 1997-ben. A fejezet utolsó alcímeként jelenik meg a bűnügyi profilalkotás módszertana, amely az elméleti tudnivalókon túl azt is jelzi az olvasónak, hogy e területen még számos fejlesztési lehetőség nyílik a jövőben.^[22]

A tankönyv 17. fejezetében a kihallgatás fogalmáról, fajtáiról és menetéről informálódhatunk. A leendő bűnügyi szakemberek kiváló összefoglalását találják e fejezetben a kérdezési technikáknak, a kérdéstípusoknak, de olvashatunk itt a kihallgatás pszichológiájáról és bizonyításelméleti megközelítéséről is. A fejezet második alcímében a kihallgatás pszichológiájáról, a vallomások lélektanáról

[20] Kovács – Nogel – Orbán – Tremmel, 2022, 341-378.

[21] Gárdonyi – Tremmel, 2022, 387-402.

[22] Kovács – Pásztor, 2022, 409-430.

és befolyásoló tényezőiről ismerhetünk meg alaposan kidolgozott ismereteket. Kifejezetten szemléletes és könnyen áttekinthető a vallomás kialakulását befolyásoló tényezőket bemutató ábra. A poligráfós vizsgálatról, a réteges hangelemzésről és az egyéb technológiák alkalmazásáról szóló leírások előrevetítik, hogy a jövőben egyre inkább szerepet kap a technika a bűncselekmények felderítésében.^[23]

A 18. fejezet a terhelt, tanú és sértett kihallgatásával kapcsolatos ismereteket tartalmazza. Szakmailag különösen érdekes és fontos a gyanúsított kihallgatására való felkészüléssel, az időzítéssel, a kihallgatási kérdések összeállításával és lefolytatásával, valamint az új kihallgatási módokkal kapcsolatos alcímek tanulmányozása.^[24]

A szembesítés fogalmát, csoportosítását és lebonyolításának különös tudnivalóit részletezik a szerzők a 19. fejezetben. Tanulságos a leggyakoribb szembesítési hibákat részletező alcím tartalma, amelynek alapos tanulmányozásával és megértésével eljuthatunk ahhoz a tudáshoz, amelynek birtokában „jó mederben tarthatjuk” ezt a nyomozási cselekményt.^[25]

A 20. fejezetben tárgyalta helyszíni kihallgatás már régen alkalmazott a nyomozási gyakorlatban, önálló eljárásjogi cselekményként azonban csak 1988-ban emelték a büntetőeljárás törvénybe „helyszínelésként”. A szerkesztők e fejezetben rögzítették a helyszíni kihallgatásra vonatkozó ismeretek teljes körét a felkészüléstől a kihallgatás taktikáján át a végrehajtásig és értékelésig.^[26]

A következő, 21. fejezet a felismerésre bemutatás fajtáit és jelentőségét citálja. A korábbiakhoz hasonlóan itt is részletesen bemutatásra kerül az adott nyomozási cselekményre való felkészülés, az alkalmazandó taktika, a végrehajtás és az eredmények értékelése.^[27]

A 22. fejezetben a szemléből kinőtt és önállóvá vált bizonyítási kísérlet ismérvei kerülnek bemutatásra. E nyomozási cselekménnyel olyan kísérletet hajt végre a hatóság, amellyel egy jelenséget vagy okot tervszerűen és módszeresen előidéznek a tudományos megfigyelés érdekében.^[28]

A kényszerintézkedésekről szóló 23. fejezetben feloldódik egy ellentmondás, mely szerint a taktikailag megfelelő kényszerintézkedés sok előnnyel jár, viszont a hibás, netán törvényt szegő cselekmény kudarcba sodorhatja a bizonyítást. Ez a fejezet tehát a kényszerintézkedések taktikájáról szól. A szerkesztők szerint az alapos törvényi szabályozás mellett mindenképpen indokolt e témával foglalkozni, hiszen a megfelelő taktikával fogantatott kényszerintézkedés egyértelműen pozitív hatással van a nyomozás sikerére, másrészt a hibás taktika hátráltatja a bizonyítékok beszerzését, vagy akár eredménytelenné teszi a nyomozást. A 23.

[23] Budaházi – Elek – Tremmel, 2022, 435-454.

[24] Elek – Tremmel, 2022, 463-485.

[25] Fenyvesi – Tremmel, 2022, 491-504.

[26] Anti – Tremmel, 2022, 509-519.

[27] Fenyvesi – Tremmel, 2022, 521-528.

[28] Budaházi – Tremmel, 2022, 531-536.

fejezetben a szerkesztők teljes vertikumában és kimerítő részletességgel mutatják be lépésről lépésre a kényszerintézkedéseket, s avatnak be végrehajtásuk gyakorlatának rejtelseibe.^[29]

Utolsó előtti fejezetében a nemzetközi bűnüldözést, a szervezett bűnözés felderítésére és megelőzésére irányuló rendőri és igazságügyi együttműködést mutatja be tankönyvünk. Interpol, Selec, Europol, Cepol, Frontex, Eurojust, SIS II, Sirene, Nebek, Cosi. Ma már elképzelhetetlen az eredményes rendőri munka az előzőekben felsorolt szervek, rendszerek tudatos és tervezett együttműködése nélkül.^[30]

A 25., egyben utolsó fejezet két blokkból áll. Az elsőben bemutatják a szerzők a leggyakoribb kriminalisztikai hibákat, a másodikban megjelölik a kriminalisztika nemzetközi tendenciáit.^[31]

III. ÖSSZEGZÉS

A 2022-es Kriminalisztika c. tankönyv úgy elméleti, mint gyakorlati képzésre teljes mértékben alkalmas mű, ezt garantálják a szerzői csapatban és a szerkesztők között megjelenő, immár ikonikus személyiségek, a hazai kriminalisztika tudományának nagyjai, akik olyan művet alkottak, amelyben széleskörű elméleti alapot és használható gyakorlati útmutatókat egyaránt találhatnak a kriminalisztikával foglalkozó szakemberek, egyetemi hallgatók, bűnügyi technikusok, vagy akár csak a téma után érdeklődők.

A mű szerkezeti felépítése áttekinthető, logikus, stílusa világos és érthető, példái, képei és ábrái szemléletesek. Segíti a tankönyvben található anyag elmélyítését a kötet végén elhelyezett részletes irodalomjegyzék, könnyíti a használatot a név- és tárgymutató. Rendkívül hatékonyá és 21. századivá teszik a művet a fejezetekhez csatolt QR-melléletek, képek, ábrák.

A tankönyv teljes körben áttekinti a klasszikus kriminalisztikai szakértői területeket. A szerkesztők módszertana példamutató, hiszen mindvégig szem előtt tartják, hogy a kriminalisztika egyszerre empirikus és alkalmazott tudomány, s ebben a könyvben a praxis és elmélet komplex megközelítésével eleget tesznek ennek a kihívásnak. Jó szívvel ajánlom mindenkinek, aki meg akarja ismerni a modern kriminalisztikát.

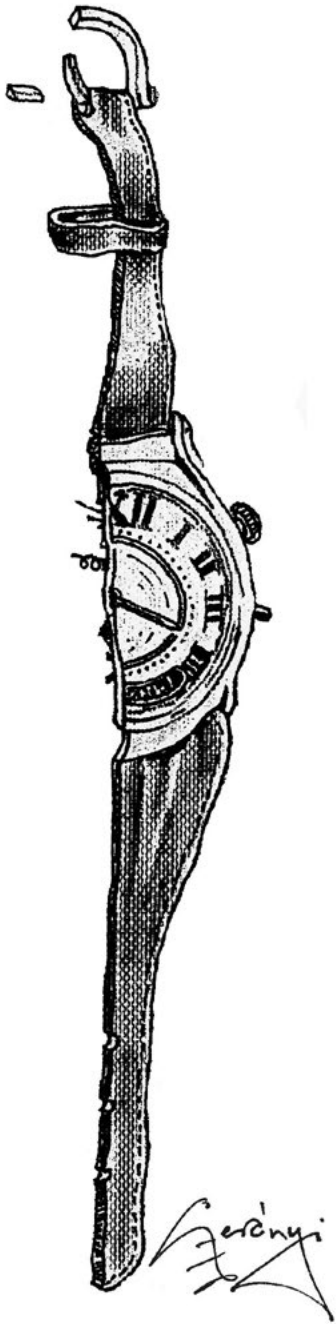
[29] Herke, 2022, 539-551.

[30] Hegyaljai – Herke, 2022, 553-573.

[31] Fenyvesi, 2022, 579-596.

IRODALOM

- Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián (szerk.) (2022): *Kriminalisztika*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Gárdonyi Gergely (szerk.) (2014): *Módszertani útmutató 1. bűnügyi technikusok részére*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest.
- Kertész Imre (1963): *A bűnügyi technikusok kézikönyve*. BM Tanulmányi és Módszertani Osztály, Budapest.
- Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba (1998): *Kriminalisztika tankönyv és atlasz*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (2005): *Kriminalisztika – Tankönyv és Atlasz*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Vargha László (szerk.) (1965): *Kriminalisztika*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Szerényi Gábor, Félóra

- KOVÁCS GÁBOR egyetemi tanár
SZE Állam- és Jogtudományi Kar
- PÁDÁR ZSOLT tudományos munkatárs
PTE Általános Orvostudományi Kar,
SZE Kriminálisztikai és Kriminológiai Kutatóközpont, kutató
- NOGEL MÓNIKA egyetemi docens
SZE Állam- és Jogtudományi Kar
- HERKE CSONGOR egyetemi tanár
PTE Állam- és Jogtudományi Kar
- FEJES ATTILA PHD-hallgató
NKE Rendészettudományi Doktori Iskola
- ERDÉLYI KATALIN PHD-hallgató
NKE Rendészettudományi Doktori Iskola
- HÁROMSZÉKI BENCE PHD-hallgató
SZE Állam- és Jogtudományi Kar

Szerzőinkhez (A publikálás feltételei)

1. A Jog-Állam-Politika című referált folyóirat magyar, angol és német nyelven be-
küldött kéziratokat – tanulmányokat és könyv-recenziókat – fogad el.
 2. A kézirat terjedelme tanulmányok esetén általában nem haladhatja meg
tanulmányonként és szerzőnként az 50000 karaktert, recenziók esetén a 20000
karaktert.
 3. A szöveget A/4-es méretben kinyomtatva kérjük leadni, és egyúttal Microsoft
Word formátumban, e-mailben is kérjük mellékelni, a szerző nevének feltünteté-
sével (a cím előtt, ne lábjegyzetben!).
 4. Tanulmányok esetén kérünk a szerzőktől elektronikus formában egy kb. 15 so-
ros magyar és angol nyelvű összefoglalót (abstract), az 5-6 legfontosabb kulcsszó
feltüntetésével.
 5. Kiemelésként szövegben és lábjegyzetben is *dőlt betű* alkalmazható; kizárólag
művek és idegen kifejezések kiemeléséhez. Ritkítás, aláhúzás, vastag betű, kapitá-
lis stb. használatát kérjük mellőzni.
 6. A hivatkozásokat felső indexben, az adott írásjel után tüntessük fel, pl.:” XY sze-
rint.^{1,2} Továbbá...”. A sorrend minden esetben: idézőjel-pont-lábjegyzetjelölő vagy
pont-idézőjel-lábjegyzetjelölő, az idézés szabályainak megfelelően (részmondat
esetén idézőjel van a sor végén, utána az írásjel, egész mondat esetén előbb az
írásjel következik).
- A feloldást lábjegyzetben, az oldal alján kérjük feltüntetni, több hivatkozás esetén
pontosvesszővel:
- a) Szerző(k) vezetékneve (gondolatjellel elválasztva, azaz szóköz nagykötojel
szóköz egymás után írásával), évszám, hivatkozott oldal(ak), tehát:
Kiss, 2010, 10.; Nagy, 2020, 20. illetve Kiss – Nagy – Kovács, 2020, 20-30., 40.
 - b) Online hivatkozásnál Weboldal neve: Téma (nagy kezdőbetűvel), évszám:
Hvg.hu: Cikk címe, 2011. (linket itt ne helyezzük el, csak a tartalomjegyzékben).
7. Kiadványunkban kérjük mellőzni az i.m. (op. cit.), u.o., ibid. stb. rövidítéseket
(elfogadjuk: ld., vö.).
 8. Kiadványunkban kérjük mellőzni a titulusok (Dr., Prof., CSc. stb.) feltüntetését
mind a törzsszövegben, mind a lábjegyzetben, mind pedig az irodalomjegyzékben.
Kivétel, ha adott mű címe tartalmazza.
 9. Az irodalomjegyzék csak a hivatkozott publikációkat tartalmazza, és korlátoz-
unk ezek számát 10-15 forrás megjelölésére. Rendezzük ABC-sorrendbe.

10. Az irodalomjegyzék mindig a kötelező utolsó fejezet (esetleg bővíthet online forrásokkal, jogforrásokkal, ítéletek jegyzékével). Ezek kötelező elnevezése: Irodalom; Jogforrások; Ítéletek jegyzéke (ezeket egységesen szeretnénk a kiadványunkban szerepeltetni).

11. Az irodalomjegyzéket a tanulmány végén számozás nélkül közöljük, pont felsorolásjellel ellátva:

a) Könyveknél: Szerző(k) teljes neve (szerk. ha van) (évszám): *Dólt cím*. Kiadó, helyiség. Például:

- Kiss Péter–Nagy Tamás (2020): *A monográfiánk*. Universitas, Győr.
- Smith, Joe–Doe, John (2010): *A handbook*. ABC Publishing, London.

b) Tanulmánykötetben, gyűjteményes kötetben megjelent szövegek:

- John, Smith (ed.) (2000): A Chapter. In: Doe, John (ed.): *A Book*. ABC Publishing, London. Tehát a név után (évszám) és kettőspont, majd cím van. Utána In kettőspont szerkesztő kettőspont, majd a kötet címe dőlt betűvel, ponttal lezárva. Végül előbb a kiadó, majd a kiadás helye.

c) Folyóiratban megjelent tanulmány esetében (figyelem! a címek után PONT szerepel):

- Kiss Péter (2011): Egy cikk. In: *Folyóirat*. 2017/12. sz. Universitas, Győr.

d) Online hivatkozás esetében a webcím (url), a megjelenés éve (ha ismert) és a megtekintés idejének feltüntetésével:

- Hvg.hu: Hitelek, 2021. (Elérhető: www.webcim.hu. Letöltés ideje: 2020. február 2.). A webcímet és a Letöltés idejét az URL után pont választja el!

e) Idézett jogszabályok esetén:

- A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény.

12. A Jogforrásokat kérjük külön listában, az Irodalom után feltüntetni.

13. Kérjük, segítsék munkánkat a címek, alcímek tekintetében az alábbiak szigorú betartásával:

A fejezet- és alcímek stílusa Cím formátumban kerüljön beállításra, az alcímeknél a listaszintet változtassuk, és lehetőség szerint lássuk el őket automatikus felsorolással az alábbiak szerint:

I. FEJEZETCÍMEK (Behúzás, római számozás, nagybetűs, Times New Roman, 12pt)

1) Alfejezetek címei (Nincs behúzás, arab számozás, nem nagybetűs)

a) Alfejezeten belül (Listaszint szerinti behúzás, arab betűs felsorolás, nem nagybetűs)

i) Alfejezeten belül (Listaszint szerinti behúzás, kis római betűs felsorolás, nem nagybetűs)

Kérjük, hogy a dőlt, félkövér, stb. kiemeléseket mellőzzük! Angol címek esetében az angol helyesírás szerint a szavakat (a kivételektől eltekintve, pl. névelők, prepozíciók) kezdjük nagybetűvel.

14. A (fekete-fehér) táblázatokat és ábrákat megfelelően formázva, a forrást feltüntetve, képaláírással ellátva kérjük feltüntetni. A szövegbe építve és külön fájlként is kérjük elküldeni. A hivatkozásra vonatkozó kikötéseket (név, évszám, oldal-szám) itt is kérjük betartani. Példa képaláíráásra:

1. ábra: Az ábra tartalma (Forrás: Kiss-Nagy, 2010, 40.)

15. A szerkesztőségbe beérkezett – formailag megfelelő – kéziratokat a szerkesztőség előzetes szűrése után két opponensnek küldjük ki. Az opponensek a szerzők nevének feltüntetése nélkül kapják meg a kéziratokat. A közlés feltétele a két opponens támogató véleménye. Az opponensek által javítandónak értékelt kéziratokat átdolgozásra visszajuttatjuk a szerzőkhöz. A két opponens egybehangzó elutasítása esetén a kéziratot nem publikáljuk. Az opponensi vélemények be nem érkezése esetén a szerkesztőség saját hatáskörben dönt a publikálásról.

16. A szerkesztőség a beérkezett kéziratokért honoráriumot nem fizet.

17. Kérjük szerzőinket, hogy elektronikus úton adják meg, hogy milyen módon (foglalkozás, munkahely, beosztás) szeretnének szerepelni folyóiratunkban. Kérjük, a kapcsolattartás elősegítése érdekében közöljék elérhetőségeiket (telefonszám/mobilszám, e-mail cím).

Köszönjük, hogy megfelelően előkészített kézirat beküldésével segítik munkánkat,

Szerkesztőség

TÁMOGATÓINK

UNIVERSITAS-GYŐR
NONPROFIT Kft.

Universitas-Győr Alapítvány

Deák Ferenc Állam-
és Jogtudományi Kar

Batthyány Lajos Jogász Szakkollégium

- ◆ A Jog–Állam–Politika hasábjain legutóbb 2017-ben jelent meg olyan lapszám, ahol a tanulmányok többsége a kriminalisztika, illetve a szakértői bizonyítás egyes speciális kérdéseivel foglalkozott. A tudomány halad, és a jog is változik. Az elmúlt öt évben szemtanúi lehetünk a büntető igazságszolgáltatást is befolyásoló tudományos felfedezéseknek, gyarapodott a nemzetközi és hazai szakirodalom, és számos jogszabályváltozásra is sor került – gondoljunk csak az új büntetőeljárás törvény hatályba lépésére. Kollégáimmal úgy gondoltuk, megérett az idő arra, hogy egy tematikus számban ismertessük azokat az aktuális, bűnüldözést és büntető igazságszolgáltatást érintő kérdéseket, amelyekkel az elmúlt időszakban intenzíven foglalkoztunk. A tematikus szám tartalmának összeállításakor szempont volt, hogy érintse általánosságban a forenzikus gondolkodás kérdéskörét, de egy-egy kérdésben mélyebb, speciális szakterületi kérdésekre is leásson. Valamennyi cikkben közös, hogy a bűnügyi tudományok és a büntetőeljárások számára létfontosságú tényeket, azok megismeréséhez vezető utat vizsgálják. | Nogel Mónika
- ◆ A tudományos megalapozottság – illetőleg az abba vetett hit –, valamint annak jogkörnyezetben megvalósuló integrálása erősen függ ugyan a társadalmi környezettől, de a modern jogállamiság keretei között elengedhetetlenül, egyre növekvő jelentőséggel van jelen. Episztemológiai szempontból azonban a megalapozottságba vetett hit, illetve a megalapozottság elfogadása között is különbséget tehetünk. Tisztázni kell, hogy a hivatkozott természettudományos elméletek – melyek feltételezeten az objektív valóság modellezésére szolgálnak – valóban elfogadhatók-e, illetve alkalmazásuk hitel érdemlő módon valósul-e meg. Általánosságban – így a jogalkalmazásban is – a természettudományokat, esetenként tudományterületi megkülönböztetéssel az empirikus megismeréshez kötik, a természettudósok a jelenségek megfigyeléséből alkotott feltételezéseik bizonyításához kísérleteket végeznek, rendszerezik a gyűjtött adatokat, majd az adatokból felismert jelek, mintázatok alapján elméleteket alkotnak. Az ebből kiindulók szerint ezért a helyes elméletek nemcsak a tapasztalatok bizonyítására lehetnek alkalmasak, hanem általános törvényszerűségeket kereső modelljeikkel akár bizonyos jövőbeli eseményeket is képesek megjósolni. Az egyedi kriminalisztikai esetek vizsgálata során ugyanakkor felmerül az empirikusan adekvát tudományos modell összetettségének, komplexitásának jogi gondolkodásmóddal való összeegyeztethetősége, az általánosnak tekintett törvényszerűségek érvényessége, érvényesíthetősége is. | Pádár Zsolt
- ◆ A 2000-es évek elejétől kerültek kereskedelmi forgalomba biometrikus beszélőazonosítást alkalmazó rendszerek, amelyek legújabb generációja a mesterséges intelligencia körébe tartozó mély neurális hálózatok technológiáját alkalmazza. Ez mérőföldkő a szakértői technológiai eszköztárban, pontosabb, kisebb hibarányú működést tesz lehetővé, nagyobb számítási teljesítmény elvégzésével. Napjainkban rendkívül ritkán fordulnak már csak elő analóg hanghordozók a vizsgálati anyagok között, ezen esetekben a digitalizált verzió végzik el a szakértők a kirendelésnek megfelelő feladataikat. A state-of-art vizsgálati módszerek már kizárólag informatikai célszoftvereken és hangtechnikai szakértői rendszereken történnek. Magyarországon a beszéd alapján történő azonosítás módszertanát a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet (MTA NYTI) kutatói dolgozták ki és alkalmazták kriminalisztikai célból, büntetőügyek eseti szakértőiként közreműködve az 1990-es évek kezdetétől. Az intézet Kempelen Farkas Beszédkutató Laboratóriumában rendelkezésre álltak a fonetikai és beszédakusztikai tudományos ismeretek és a kapcsolódó kutatások tapasztalatai. Kidolgozták a részben még ma is használatos akusztikai-fonetikai vizsgálatok módszertanát, továbbá a beszéd- és alkalmazott fonetikai kutatási eredményeikkel meghatározó mértékben járultak hozzá a szakterület magyarországi kialakulásához és fejlődéséhez. | Fejes Attila
- ◆ Az igazságszolgáltatás alapvetően múltbéli emberi magatartások, emberi cselekvések megítélésével foglalkozik. A múltban történekről azonban a legtöbbször csak közvetetten szerzünk ismereteket. A múlt eseményeit vagy pszichikai nyomok (tanúk vallomása) vagy fizikai nyomok vizsgálata alapján ismerhetjük meg, illetve rekonstruálhatjuk. A fizikai nyomok megismeréséhez végül szintén az emberi pszichikum közreműködése útján juthatunk: azokat össze kell gyűjteni, elemezni és vizsgálni kell, végül az ismereteket egy szakember (szakértő) által rögzített formában és tartalommal kapjuk (vélemény). Az ilyen módon megszerzett, mozaikszerű ismereteket, ugyancsak az emberi gondolkodás eredményeként, célszerűen kell kiegészíteni (tényállás feltárása, bizonyítás), amelyhez tervszerű eljárás során jutunk. A feltárt eredmények összegzését döntéshozatali lánc követi. Azaz, a múlt megismerésének jogilag szabályozott útján valamennyi sarokkő az emberi tudat közreműködésével rögzíthető, a tudati megismerés valamennyi ismert és ismeretlen hibájával és veszélyével. | Kovács Gábor

